

Kalitka

Délutánonként, mint mindig, nézegette. A finom faragott pálcikák, melyekből a kalitka készült, mind aranyozva voltak, és kék ég borult az egész kis műremek fölé, arany csillagokkal, arany nappal és holddal, egyszerre volt fent mindkettő a boltozaton, hogy amikor madárkának kedve volt pihenni, akkor éjszaka legyen számára nem mindennapi igényességgel elkészített lakhelyén, ha pedig a nappal fényeit akarta élvezni, akkor a nap ragyogott le rá, és elhalványuljék mellette a félhold.

Néha aranymagvakat nyújtott be a tenyerében a kalitka félig nyitott ajtaján a madárkának, aki boldogan felcsipegette azokat onnan és elégedetten csapkodott a szárnyaival. Máskor aranyozott vizet szippantott fel finom pipettával a szájába, és onnan itatta meg aranyvízzel a drága és finom kis lényt, aki általában ezek után az étkezések után kevéskét gubbasztott és elaludt. Ilyenkor nézte őt, a titkos leselkedők szeretetével és izgalmával, féltésével és gondos fölvigyázásával.

Jól megvoltak ők így ketten.

Egészen egy délutánig, amikor az ablak külső párkányára váratlanul egy másik lény telepedett le. Egy madár. Madárkához hasonló, talán ugyanaz a típus is, nagyobb nála, akár a párja is lehetett volna. Persze azonnal látható volt, hogy mellőzte az ő összes kifinomultságát, választékosságát, okosságát. Csak, csak a jókedvében volt valami, ami madárkából hiányzott.

A férfi a szeme sarkából figyelte, madárka mutat-e érdeklődést az idegen iránt. Először nem vett észre semmit. Ez megnyugtatta. Azután határozottan érdeklődő fényeket vélt felvillanni aranyvilágban tartott kedvence szemében, először csak ritkásan, azután egyre sűrűbben, végül, és ez szinte sokkolta, az érdeklődő fények állandóvá váltak és az ablakon túli idegenre sugároztak. Róla mintha innentől kezdve megfeledkezett volna.

A férfi felállt, nyugodtan és megfontoltan az ablakhoz lépett, kezét ökölbe szorította, majd belecsapott az ablak üvegébe. Az üveg csörömpölve robbant ezer darabra, összevézelve az öklét, a szilánkok belecsapódtak az arcába és a mellkasába, szétvágták a száját, a nyakát, a vér összemocskolta fehér ingét, meztelen karját. Az idegen madár riadtan körözött az ablak közelében, de nem ment el. A férfi kinyitotta a kalitka ajtaját. Madárka előbb tétovázott, talán az aranymagvakat várta a benyújtott marokban, talán az aranyvizet az aranyosra festett ajkak között, azután gondolt egyet, kicsit bizonytalanul a kalitka szélére billegett, egy pillanatra megállt az ajtóban, mint aki elbúcsúzni készül, azután elrepült. Követte repülésében az idegen, nagyobb madár, aki talán a párja lehet nemsokára.

A férfi bement a kamrába és egy baltával tért vissza. Egyetlen csapással zúzta szét az aranykalitkát a kék éggel, az arany nappal és holddal. Azután a párkányt aprította darabokra, majd a párkány előtt álló kis dohányzóasztalt. Körülnézett. Nekiállt szétverni az íróasztalát, a szekrényt, leverte a csillárt, utoljára azt a széket aprította fel, amelyiken délutánonként eddig a kalitka előtt üldögélt. Te sem jössz vissza ide többet, én se, mondta halkán, mintha senkinek se. Majd a baltát belevágta a tükörbe, ahonnan még az egyetlen élő arc visszaneézhetett volna rá.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XII. évfolyam 9. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés),
Bognár Antal (évkönyv), **Borbély András** (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers),
Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (dokumentum), **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (törvénytudomány), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wehner Tibor** (művészet).
Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napkút-kör: **Csűrös Miklós**, **Gazdag Dávid**, **Gráfik Imre**, **Hankiss Elemér**, **Dr. Koncz Gábor**,
Radnóti Zsuzsa, **Rakovszky Zsuzsa**, **Konrad SutarSKI**, **Szörényi László** (tiszteltetbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. mfisz. 29. • Telefon/fax: (1) 225-3474 • Mobil: (70) 617-8231
E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

B2-páholy

Zalán Tibor: Kalitka. . . . . borítóbelső

Tandori Dezső: 2x7 3

Bánki Éva: Én is, ő is; Éjféltor;
Szülővárosomban; Santiago de Compostela;
Csütörtöki szomorúság 7

Kirilla Teréz: A ködfoltos párduc 9

Nyerges Gábor Ádám: Kilengési együttható. . 11

Mustra

Nyerges András: Kevéssé ismert női praktikák 13
Kolozsvári Papp László „utolsó története” . . . 22

Lászlóffy Csaba: Az eltűnt idő látászögéből . . 32

Kiss Anna: Milyen a kövel főzés? 33

Fodor Ákos: Egy megbeszélésem, velem;
Frontalitás; Buták párbeszéde; Teológia;
Történet; Meditáció a gravitációról 36

Csepregi János: A blaha lujza téri indiánok...;
A papagájok csőrét 38

Barna T. Attila: Válasz filozófus költőtársam
dedikációjára; Tükör előtt; Berda Józsefnek . 40

Tarbay Ede: Szavak vízjeles merített papíron 42

Bereti Gábor: P. Klee a születés kiáltásait
hallgatja; P. Klee nem hisz nekem 44

Szauer Ágoston: Elágazás; Irány 46

Hetedhét

Hugh Kenner: A tudomány,
Axel és játék a szavakkal
(Romhányi Török Gábor fordítása) 47

Ljudmila Ullickaja: A legkedvesebb arabom
(Arató János fordítása) 57

Ébert Tibor: Zafir 59

Papp Dénes: Üreglakók 62

Tárlat

Tornay Endre András alkotásai
(színes melléklet – Székely Anikó felvételei)

Wehner Tibor: Végtelenített
szobrászati történet. 65

Jókai Anna: Egy ifjú asszony. 68

Lukáts János: Szeptember újra lát 70

Kőszegi Lajos: Égi bárka Magyarföldön. 75

Rusvay Balázs: Néma 79
 Gál Erika: Tranzit; Szieszta; Sorok ultrahangra . . 82
 Szilágyi Kinga: Egy találkozás részletei. 84
 Stankovics Marianna: N. Z.-nek Kolontárról is . . 85
 Varga Melinda: Szómágia; Pótcselekmény; . . 86

Téka

Koppány Zsolt: Talpalatnyi parkett
 (Vas István levelezése) 87

Ablak

Cseh Gizella: Comenius emlékezete 91
 Albert Gábor: „Mi együtt állunk és együtt
 bukunk, együtt élünk és együtt halunk”
 (Herder és a nemzeti lét summája) 96
 Suhai Pál: Bogáncs és karfiol
 (Mátyus Aliz: El se hagy) 99
 Soltész Márton: L'écriture féminine
 (Nő, tükör, írás: Értelmezések a 20. század
 első felének női irodalmáról) 102
 Pataky Adrienn: Utazás Káeúrópa földjén
 (Kiss Noémi: Rongyos ékszerdoboz) . . . 105
 Szakolczay Lajos: Motorizált bábu,
 filozófiai anyacsavarral
 (Ivan Kulekov: Harmadik személyben) . . 107

Báthori Csaba: Egy múlt jövője
 (A magyar irodalom a határon innen és túl) 110
 Bedecs László: A kontextus hatalma
 (Az irodalmi tér átalakulása
 a kilencvenes évek Magyarországon) . . . 116
 Zalán Tibor: A Szomorú Aranykor után
 (Költészet, kultúra, válság) 122

E számunk szerzői. 129

Illusztrációk

Tornay Endre András alkotásai
 (Székely Anikó felvételei)
 . . . . . 12, 21, 41, 58, 64, 83

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 49.

Seres András: Szenteltbot

NAPÚT

Irodalom, művészet,
 környezet

XII. évfolyam 9. szám

Novemberi futamok

E számunk képzőművész vendége, Tornay Endre András viszonylag fiatalon hunyt el, ennek ellenére jelentős életművet hagyott hátra. Elsősorban fából dolgozott, de alkotásai anyagául időnként a követ vagy bronzot választotta. Munkáira jellemző az elvont formavilág, ami kezdetben erősen redukált plasztikákban fogalmazódott meg. Később szimbólumrendszere bővült, áttételesebbé vált, de mindvégig felfedezhető a mélyen a népművészetben gyökerező szemléletmódja. Művei egyszersmind a legújabb szobrászati és éremművészeti tendenciákba illeszkedő korszerű alkotások.

Tandori Dezső

2 × 7

KÉP/T REGÉNY

(Bef. köv.)

Változatok: PTK (G)ERÉNY

(A folyt. köv. bef. lesz, de nem Hérakleitosz)

Papp Tibornak, Nagy Pálnak és Erdély Miklósnak:
Hérakleitosz nem folyt. és nem bef.!!!

E.M.: „Héri nem valneszé és nem vellneszé.
Nem neszel/z!”

Neszez neked!
Nesz ez neked!

Ne felejtsd szintes Ádámot és szintes Évát.
Szinte ne feledd/neveled őket!

Innen 7 rajz (alsórész; vagy más szintezés)

Az intezés nem intézés. A szintezés nem szintézis

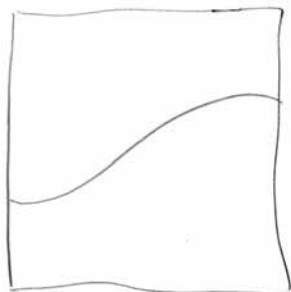
2020

MAR. KEZDŐDI
 " KMAR KEZ
 DI DÖK KEZ
 ETE LEN
 NI OLYKÖ
 ZEP"
 etc.

Dr. mellék
 tanulmány, jav.

①

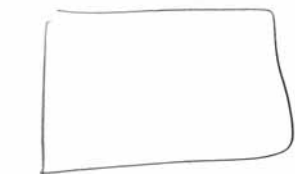
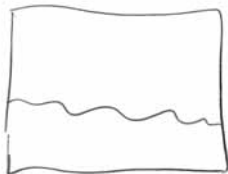
Héradleitesz

göngyünel   Ruszcsuknál
 apad   átad
 200 ADYNAK TS

②

Héradleitesz szintez

Héradleitesz
 szint'ez

(szintézis) 2020

③

"Hinteres és szülési"

Héradleitesz
 ikszipszilon
 (Ferdmünk Ikszipsz Ibona!)
 TS

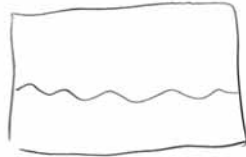
④

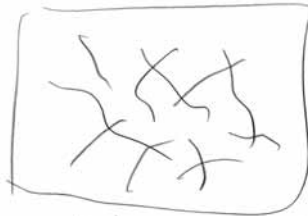
Fájdalom lágy
eleje, hátulja
18 zow

5

A szintező...

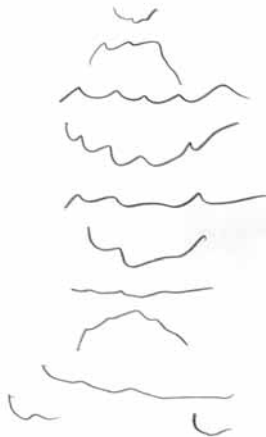
„Héradleítosi...“ 18 zow

„a szintezés törvényeit keresi“

6

18 zow

Héradleítosi busó

7

PLUSZZSEB VÉGE, ÖREG

Ügyeljünk a végzárásra!
 Ne végezzünk egykettőmunkát
 Bef.

Ne feledd! Befeledd! Slusszzseb vége a rosszkulcs.
 S a világon? Mi a dolog kulacsa? A zárosz, a fárosz?

Hérakleitosz Gönyünél apam, Ruszcsuknál áram!!
 (És fordítva.)

Éxy a végzárás végzálás.
 Minden végxyzárás végzálás!
 Minden végxytelenzárás végzálás!!
 Végxyzálás!!!!
 Vegy szer. Vegyzálás.

Idóm ideiglenesen lelárfíárt.
 Szíveskedjék lelárfíradni.
 Szíveskedjünk elfáradni.
 Rettettem, elferedtem,
 rattatattam, elfáradtam.
 Rurruruttum, elfurudtum.
 Röttötöttöm vesztegiöttöm.
 Megjött a vesztegiött,
 megvesztegethetetlen.
 Hogy meg ne vesztegiek.

Erdély Miklós, Nagy Pál, Papp Tibor: Az egy vége a kettő vége.

Minden egynek kettő a vége, minden kettőnek egy a vége!

Beszéltem. Vau.

Bánki Éva

Én is, ő is

Lassan a nyelvem is fáj a fáradtságtól, sőt nemcsak a nyelvem, a hajam, fogam, a szívem is. Ez lenne hát a híres Entfremdung? A tulajdon testrészeim sem ismernek meg, járok fel-alá köztük, akár az utasok között a HÉV-en. Kikoptatott belőlem a halál minden ismerőset. Belebújhatnék bárki életébe.

Ám nézd csak a hegyet! Bokrok kapaszkodnak rá, a kirándulók a hasadékaiba szemetet rejtenek. A bőrét ezer cipősarok, ezernyi véletlen hasítja fel. Kimerítik a villanyfények, talán az idő is, ami úgy erjed a kövekben, mint a csontokban a félelem. De mégis, akárhonnan jössz, azonnal ráismersz.

Éjfélkor

A szavakat a hús írja. A többi hab, játék, mese, mesebeszéd. Nyikorog az elme, csikorog a logosz... húha, rettentő oldalak telnek meg rettentő igékkel: *én látom, te létezel, ő létezik...* De hát unod magad, pirítóst rágicsálsz, szavak helyett fáradt morzsák hullnak a billentyűzetre.

Szülővárosomban

Vaníliaillatú fa egy valószerűtlenül vaníliaszagú kisvárosi téren. Sáfrány, begónia, azalea – boszorkányos szagok, boszorkányos szavak. A teret még Hárombéka térnek hívják, akárcsak gyerekkoromban. Szép a május, lám megint szép a május: a régi pataknevek illatok, virágok csipkedíszében. Közeleg a pünkösd: vértelen ujjú asszonyok belesütik a reménykedést a süteménybe.

Santiago de Compostela

Az örökös esőtől megfeketednek a tárgyak,
és párás a tekintet, ami mindig szerelmet
akar. Sírni kell, mindig sírni, ahogy sír a ház is:
esőszálak gubancára nyílik minden ablak.

Az örökös esőtől megfeketednek a tárgyak,
párás a tekintet. Megpuhul a körmöd,
az ezüstgyűrűd fénytelen lesz. Az eső
lehull októberben, árad, árad, egyre csak árad,
a város csak áprilisban ébred. Majd
nyár lesz: kicsi szünet a szerelemben.

De most még tolakodóak a szelek,
az utcán fel-alá lökdösnek. És mégsem
vagy egyedül. Nemcsak a te tekinteted párás,
párás minden ablak – míg te ruha nélkül
jársz-kelsz mások álmaiban.

Csütörtöki szomorúság

Az én váram, az én falum, az én szobám...
végigkúszik a napfény tapogatózva. Betegségfoltok
a falakon, zsíros foltok a mosogatón, míg a nappal
engem dobál ide-oda: telefonok, faxok, túlvilági
segélyhívások, álmok – látod, ez az én háborúm.
Akárhog élek, akárhogy, akárkivel, a falakon
romlott idegszálak futnak körbe.

Hát meghúzódok itt,
a legközepében.

Kirilla Teréz

A ködfoltos párdúc

Kettényílt a tér.
Eleredt. Színültig telt
kehely. A halál
két szárnya közt vízgyöngyök
peregnek. A párálló
pirosban rejtse el arcom.

Sírásom üveg-
cserepeken gyöngyözik,
fényes tálcára
szűrődik néma arcom.
Homlokom íve alatt
száll a lelkem. Jégmadár.

Kristályég, vérlomb,
borostyán. Sárgán dermed
ezer szerelmem,
ragyog sikolykoronám.
Földig ér a tükör, seb
némul ezüstjén. Máglya.

Feketült vízbe
pergő hópehely, mélység-
szaggató erőd
merítsd halálomba, tedd,
hogy a fehér végtelen
mossa melankóliám!

Akáczirom-tűz.
Hulló, lázas, fehér hang-
selymek, óriás
citromkehely alattuk
a tó. Nem ismertelek.
Szavad aromája híz.

Idegen fákon
kék papírdarvak kaptak
lángra. Szívem lett
szerelmünk hamvában a
kolduló marionett.

Mert halhatatlan
vagyok, örökké másra
vágynom. Paripák
vágatnak át teraszok
ezrein. Lankadatlan
lengek, Isten, szárnyadon.

Marcipánharag.
Fehér szívemen szárad.
Miniatúra.
Üvegarc. Perzselt harang.
Tömjénspirál. Gyűrűkben
hull mézítelenségem.

Napfogyatkozás-
foltok az ereidben.
Arcéledet az
üresség prése zúzza.
Hamuprémen csüng nyakad,
párducfolton jázminág.

Almazöld havon
csokoládé. Járkáljon
bár itt a halál,
neved édes rostjai
örökké ott remegnek
jégbemetszett fáimon.

Titkos oázis-
tócsák, guruló diók,
százszorszép idők.
Halk éjkupolák mélyén
heverünk. Szópalástunk
lehull. Tér születik.

Nyerges Gábor Ádám

Kilengési együtttható

Ugye ilyen vagyok, ugye tényleg egészen ilyen vagyok? Ilyen vagy, nyugtattam meg rá sem nézve a képre, amit lóbált, mindig ugyanazt a képet lóbálta, amikor rájött. De biztos, nem csak úgy mondd? Nem, már miért mondanám? Nem tom. Itt elgondolkozott. Kaptam pár perc pihenőt. A képen amúgy nem volt semmi különös, egy nő látszott rajta, a tekintete már kilógott a keretből és az öve alatt se látszódott semmi. Ült. Egy kinyúlt pulóver volt rajta. Ha még pár centit nyúlik a nyakánál, meg sem marad rajta. Egyértelműen kivehető volt, hogy nem volt rajta melltartó. Tudtam, miért izgatja ennyire pont ez a kép. A vállak miatt. Sok egyéb hasonlóság nem volt a nő és közte, de pontosan ugyanolyan vékony, csontos válluk volt. A nő cigit tartott a kezében, a hamu már épp leesni készült. Ő többnyire nem dohányzott. Többnyire én sem. Behallatszott a hálóból, hogy megint rátört a roham. Hogy ő olyan-e. De egészen olyan. Úgy hagytam rá minden alkalommal, hogy olyan, hogy akár tényleg lehetett is volna olyan. Így utólag visszagondolva tényleg olyan is volt. De akkor mindegy volt nekem. Tulajdonképp most is az. Neki viszont az élete múltott rajta. Legalábbis akkoriban úgy érezte. Az a nő volt ugyanis a *művész-nő*. Nagybetűkkel kellett volna mondanom. A kékharisnya. A nagyvilági. Na, A NAGYVILÁGI. Igen, így mindjárt más. Persze neki sem volt oka panaszra. A külsőségek megvoltak. Még a cigi is, csak nem tudtam róla. Előttem nem csinálta. Épp leszokóban voltam. Mármint én tényleg. Na jó, többnyire. De a dohány a legkevesebb. Megvolt a szakadt és elegáns határán mozgó öltözködés, a kurvás smink, a kellőnél mindig egy fokkal kihívóbb nézés, a hangos, erőltetett műkacaj, minden este a kötelező irodalmi program, és persze ő is megvolt. Mindenkinek nagyjából. Az, hogy velem volt épp akkortájt, csak annyit jelentett nagyjából, hogy pont végigért egy kör. Hogy hanyadszorra, nem akartam belegondolni. Ilyen kóbor lény volt ő akkoriban. Lakásról lakásra adogatták egymásnak a különböző festők, költők és zenészek. Néha szobrászok is. Szóval ez a kép volt a mániája. Ekkoriban más már nem is nagyon érdekelte. De mégse volt egészen olyan. Hiányzott belőle az ösztön. Túlságosan erőltette talán. A versei közt amúgy voltak jók is. A képei közt kevésbé. Nem volt túl jó az ágyban. Viszont rossz se. Legalább szép volt. Azaz, hogy ő maga mennyire volt szép, nem tudom. A tekintete azonban ellenállhatatlanná tette. Amikor magától nem lett elég hisztériás, bevett annyi pirulát, ahánytól az lett. Szerettem a magam módján. Mint egy kis kopott, kivert macskát. Az apja többször megerőszkolta és elverte gyerekkorában. Ezt még a rohamok megjelenése előtt mondta el, így nagy valószínűséggel igaz. Az anyjáról sosem beszélt. Még részegen sem. Gondoltam, ez jelenthet valamit, így nem kérdeztem. Akkoriban mind ilyenek voltunk. Kisiklottak. Nem végérvényesen. Nem menthetetlenül. Csak úgy hagytuk. Mint amikor hátradől a székekkel pontosan addig, de egy fokkal sem tovább, mint ameddig esés nélkül kilenghetsz. Na, ezt csináltuk mi azokban az években. Kilengtünk. És azt hittük, fiatalok vagyunk. Holott azok

voltunk. Meg voltunk győződve róla, hogy művészek vagyunk. Némelyikünk az is volt. Mások csak a pénzre mentek. Vagy a hatalomra. Többnyire is-is. Igazából mindenki erre ment, csak volt, akinek nem jött össze. Eleninte utálta a nevét. Matild, így csak egy tehenet hívnak. Nem engedte volna, de nem is akartuk becézni. Aztán rájött, hogy ez különlegessé teszi. Valamelyest. Onnantól kezdve a nevéen kellett szólógnatnom, míg elélezett. Gyanítom, másképp nem is ment volna neki. Mindezek dacára, azt hiszem, boldogok voltunk. Én többnyire azt hívom boldognak, amikor csak úgy vannak körülöttem a dolgok. Különösebb erőfeszítés nélkül. Hogy jó vagy rossz dolgok, nem számít. Egyszer levágta a gyűrűsujját. Épp rájött megint a hoppáré. Háromszor hánytam a nem is tudom mitől. A frigő legfelső polcára már napokkal azelőtt gondosan oda volt készítve egy tál jég. Talán attól hánytam. Most visszagondolva legalábbis határozottan úgy tűnik, hogy attól. Aznap éjjel dobtam ki végleg. Összevérezte a padlót.

*

Most meghívom egy kávéra a büfében. Rágyújtunk. Régi szépeket emlegetünk, aztán trágáran felordít, hogy elég ebből, de közben nevet, már két oktávval mélyebbről, mint régen, harmincévnyi ráraakódott hamu alól nevet most, de a tónus mit sem változott. Mostanában egyre gyakrabban csináljuk ezt. Igazgató vagyunk és helyettes.

Nyerges András

Kevéssé ismert női praktikák

Részlet *A barátságszédelő* című regényből

A csipkefüggöny mögé bújva, az ablakból figyeled a rád várakozó szerencsétlent. Ha a tekintete véletlenül fölfelé tévedne, te rögtön visszahúzódhatsz, de a lehetőséget, hogy meglesd, mit művel olyankor, amikor nem tudja, hogy nézik, ki nem hagynád. Lehorgasztott fejjel üldögél a szemközti villa kerítésének párkányán, mint aki semmi jót nem remél, s még csak sóvárgó pillantásokat se vet a kapu felé, mely alól elő kéne bukkannod. Kedvedre való, hogy így viselkedik, hiszen mások idegesen szoktak föl-alá járkálni, percenként megnézik az órájukat, mintha már azzal is szívességet tennének, hogy megvárnak, s ha nem mész, ők készek lecserélni téged, méghozzá a férfiak randa stílusában mondva bárkire, akinek luk van a lába közt. Ez a nyámnyila azonban nem sétál el még az ostyasütő műhelyig sem, ahonnan vaníliaillat árad, és többségükben nők dolgoznak a pincében, nem néz be az ablakon, hogy nincs-e köztük, akivel kutyafuttában ki lehetne kezdeni, csak vár türelmesen, szinte áhítattal, és reméli, hogy nem hagyod cserben. Még csitri voltál, mikor Lencsi nénéd, aki tizennégy évvel volt fiatalabb anyádnál s az utcán a nővérednek nézték, kitanított rá, mit kell a női méltóság védelmében tudnod, s azt mondta, ehhez szorosán hozzátartozik a fiúk megvárakoztatása, csakhogy amikor felnőttél, ez érvényesíthetetlen tanácsnak, egy letűnt kor avítt beidegződésének bizonyult, hiszen a fiúk már annyi lányt kaphattak, ahányat csak akartak, neked pedig (bár sértett, hogy nem vagy a számukra mindenkinél fontosabb) imponált is viselkedésüknek ez a férfias magabiztossága. Tituszt például nemhogy fél óra hosszat, de öt percig sem lehetett megvártni, s amikor annak idején meglested az ablakból, azt láttad, hogy miután megérkezik a ház elé, ellenőrzi, hogy ő maga pontos volt-e, ezt követően kétszer elsétál a sarokig és vissza, majd felnéz, de mert te még mindig nem vagy sehol, vállat von és katonás léptekkel elindul hazafelé. Jézusisten, ez tényleg képes elmenni, észlelted riadtan, és kettesével szedve a lépcsőket lefelé, valósággal vágtáztál utána, kiáltoztad a nevét, de tette magát, mint aki nem hallja, fél utcahossznyi volt az előnye, s hagyott loholni anélkül, hogy a kedvedért legalább kurtított volna a léptein, te pedig zihálva magyarázkodtál, ne haragudj, a hülye anyám bezárt, nem lehetett hamarabb elszökni, most is csak azért, mert jött a postás. A végén örülhettél, hogy a Vörösmarty utca magasságában a lapáttenyerét ráborítja a fenekedre, mintha ellenőrizné, hogy izmos és ruganyos-e még, mert legjobban ezt szerette megmarkolni, s abból, hogy megint magadon érezheted a begörbülő ujjait, azt is sejtethetted, hogy végre megenyhült irántad, de annak is tudatában voltál, hogy még egyszer nem ajánlatos megvárakoztatnod. Ha el nem tiltják tőled, szóba se állnál senki másal, hiszen Titusz tökéletesen kitöltötte – testi és lelki értelemben egyaránt – a benned lakozó űrt, de aztán apád egyszer a kelleténél korábban ért haza, rátok

nyitott, s bár némi gombolkozáson kívül egyebet nem láthatott, az előszobában kukorékolva vonta kérdőre a fölé tornyosuló Tituszt, azonnal mondd meg, mik a szándékaid a lányommal? Majd elsüllyedtél szégyenedben, hogy ilyen ásatag stílusban beszél, Titusz azonban komolyan vette a kérdést és azt válaszolta, egyáltalán semmiféle szándékom nincs. Apád azt hitte, pimaszkodnak vele, de hamarjában nem tudta, mitévő legyen, hiszen Titusz testi fölénye túlságosan egyértelmű volt, felháborodásában szóhoz sem jutott, te pedig tudtad, hogy ezt a pillanatot kellene magyarázkodásra kihasználni, anyám özvegyi nyugdíjából élünk, én reggelenként újságot hordok ki, de ha fölvesznek a bombardon szakra, ezt is abba kell hagynom, szóval akkor se tudnék nőszülni, ha akarnék. Titusz méltóságán alulinak érezte, hogy tisztázza magát, apád viszont úgy viselkedett, mint egy tollait felborzoló apró fajdkakas, ordibálni és hadonászni kezdett, s ettől a ritkás, ezüstös tincsek az arca előtt ugráltak szemlátomást zavarva őt a fenyegetődzésben, követelem, hogy hagyj békét a lányomnak, tűnj el az életéből egyszer és mindenkorra, mert ha még egyszer meglátlak itt, rendőrrel vitetlek el. Titusz némán bólintott, de apádnak ez nem volt elég, add a szavadat, hogy nem zaklatod többé. Csalódnod kellett abban a várakozásodban, hogy Titusznak lesz annyi humorérzéke, és magától is úgy érzi, hogy ez vicc, én belehalnék, édes Titusz, ha nem zaklatnál többé, szeretted volna, ha meghallja az ilyen gondolataidat, a papám régi filmek alapján képzelem, hogy ebben a helyzetben így kell viselkednie, azt sem fogta fel, hogy a minta, amit követ, nem drámából, hanem vígjátékból való. Majd ha kettesben leszték Titusszal, jót fogtok röhögni apád nagy alakításán, a fellengzős szavain, amik sehogy sem illettek a szájába, és ha már jól kimulatátok magatokat, megbeszélitek, hogy utána minden marad a régiben, apádnak nem kell tudnia róla, hogy továbbra is azt csináljátok, amit eddig. Ehhez képest Titusz éppen csak a bokáját nem kezdte csapdosni, mint valami katonatiszt, akitől a kauciót kérik, és hiába voltatok akkor már kettesben, komoly képpel közölte, hogy többé nem találkozhattok. Csak nem ijedtél meg a szegény buta papácskámtól, kérdezted, de Titusz úgy viselkedett, mintha ugyanabból a filmből lépett volna ki, amelyikben apád vélt főszerepet játszani, mi Penkalák, közölte érces hangon, nem beszélünk a levegőbe, szavamat adtam apádnak, hogy nem rontom a férjhezmenési esélyeidet, márpedig *ein Mann, ein Wort*, ettől függetlenül engem csak egyszer lehet kidobni, és ezt másoktól se tűröm el kétszer, úgyhogy szervusz, Pálmuci, élj boldogul.

Amikor Alán révén hírért vetted, hogy fölverték a Zeneakadémiára, írtál neki, hogy gratulálsz, s a levelet csapdának szántad, amibe a neveltetése miatt muszáj belesétálnia, hiszen ha az ember levelet kap egy nőtől, illik megköszönnie, te pedig a válasza után fölajánlod, hogy személyesen is találkozzatok, s addigra már apád handabandázása se lesz több, mint mulatságos emlék, amin legjobban együtt nevethettek, és akkor Titusz egyszeriben rájön, hogy mit veszített, te pedig nagyvonalúan érezteted vele, hogy már nem haragszol, és újra kezdhettek. A terved azon bukott el, hogy Titusz füttyült a modorra és nem válaszolt, Alántól pedig, akivel továbbra is kapcsolatban állt, azt hallottad, hogy minden ujjjára akad nő, méghozzá művésznövendékek, kevésbé macerás családi háttérrel, mint a tiéd. Pár hónappal később anyád meglátott az utcán egy koncertplakátot, amin Titusz neve is szerepelt, igaz, apró betűkkel, legalul, de otthon sóhajtvá adta elő, hogy mi jutott erről eszébe, de szívesen kérkedtem

volna egy ilyen híres vővel, erre fölszisszentél, miért nem akkor mondtad, mikor apa kidobta, anyád arcán látszott, hogy nem is érti, miről beszélsz, de Verácskám, a Titusz akkor még egy ágrólszakadt senkiházi volt, erre lecsaptad a kanaladat, csak a hülyék nem tudták, hogy Tituszból lesz valaki, a válasz, apád tenyerének formájában a képeden csattant, erre anyád felhördült, te rontottál el mindent, te tót bugris, de ezt már nem vártad végig, bevágtad magad után a konyhaajtót, apád pedig méltatlankodva kukorékolt, kuss, hülye sváb, engem szídsz, mikor épp most nevezett hibbantnak a lányod? Mindezek ellenére úgy érezted, Tituszt már itthon is könnyebben tudnád elfogadtatni, félretted hát a büszkeségedet és úgy intézted, hogy véletlenül összefuss vele régi törzshelye, a Mérmőkipince előtt a szokott időben, mert Alántól úgy tudtad, azóta se változtatott a szokásain, s ő fel is bukkant, és szerencsére egyedül volt, de amikor meglátott, nem jött át hozzád a túloldalról, meg se nézett, csak integetett, szia, Pálmuci, mintha nem is neked mondta volna pár hónapja, hogy én még a köldökötől is begerjedek.

Az a másik alak, aki odalent birkatürelemmel vár, nemhogy Titusszal, de még Alánnal se ér fel, pedig már Alánhoz sem az vonzott, hogy robusztus jelenség lett volna, olyan, aki ha átölel, szinte be is takar, betegesen mély szemgödrében savószerű szem ül, albínó létére fehér holmikban jár, és már gimnazistaként is kísértetiesen sovány, majdhogynem átlátszó volt, később egy időre szakállat növesztett, de attól egyenesen kísértetnek látszott és megszabadult tőle, hétszám nem hozott magával tízórait, s azt rebesgették, ez a család mérhetetlen szegénysége miatt van így, már minden eladható holmit eladtak, még sincs miből élniük. Alánt a lányok folyton etetni akarták, felváltva hoztak neki hazulról mindenféle finomságot, de mindennel kudarcot vallottak, mert Alánnak hol erre, hol arra nem volt gusztusa, szinte undorodva nézett az elébe tálat szendvicsekre, süteményekre, mígnem egy januári napon olyasmivel jelent meg az osztályban, amit a körkötőgépes kisiparos szülők gyermeke sem engedhetett meg magának, egy fűrt üvegesen hamvas, nagy szemű szőlővel, amit tüntető élvezettel, lassan fogyasztott el, hogy a látványtól mindenki másnak elcsöppent a nyála. Alán, ha nem is mint férfi, de minden más tekintetben valaki volt, és nemcsak azért, mert már a neve is jelezte, hogy a viselője nem akárki, más módon is gondoskodni tudott róla, hogy minden közegből kitűnjék és sose azt tegye, amit épp elvárnak tőle. Kuriózumokról tudott olyan meglepő dolgokat, hogy azok hallatán a tanárok szeme is elkerekedett, de magyarból és történelemből csaknem megbukott az érettségin. Vele olyan helyeken lehetett megjelenni, ahová máskülönben el se jutottál volna, neki köszönhetően láthatad olyan darabok bemutatóit, melyeket pár előadás után – betiltás helyett – levettek a műsorról, de mert tiltott gyümölcs hírében álltak, a hírük továbbra is terjedt, s minél kevesebb ember akadt, aki a produkciót még látta, annál nagyobb szó volt e beavottak közé tartozni. Olyan festők vernisszázsán jelentetek meg, akik utoljára a háborút követő években állítottak ki, s amikor beléptetek a habitüéktől hemzsegő galériába, az is kiderült, hogy Alán tegező viszonyban van a mesterrel, téged pedig mint vele érkezettet úgy kezeltek, mintha szintén a művész régi ismerőse volnál. Sokért kárpótolt, hogy hírességekkel kerülsz kapcsolatba, azt meg ráadásként élted meg, hogy a hírességek feleségei is intim beszélgetéseket akartak folytatni veled, mintha barátnőjük

és egyben sorstársuk volnál. Majd az állad esett le attól, hogy párpercnyi ismeretség után mikkel traktálnak és miről próbálnak kifaggatni. Mondd csak, drágám, meddig bírod a szűzi életet, mert ez az Alán fiú nem nagyon duzzad a férfierőtől, s miközben effélét kérdeztek, láttad a képükön, hogy tényleg azt hiszik, majd pont nekik fogsz kitalálni mindent. Udvariatlan mégse lehetnél, valami titokfélét sejtetned kellett, gondoljanak magukban, amit akarnak, Alánnal a testi kapcsolat éppolyan extrém, súgtad meg bizalmasan, mint amilyen az egész fiú, de téged nem zavar, magad se vagy a sablonos kapcsolatok híve, úgyhogy ami köztetek van, neked éppen megfelel.

Alánt sem vették fel mindjárt elsöre az egyetemre, ahogy téged sem, de neki nem fűlött a foga ahhoz, hogy előbb egy évig vendéghallgatóként ismeresse meg magát, de amikor aztán mindketten bekerültetek az angol szakra, az ő nimbusza hamar ugyanolyan lett, mint a gimnáziumban volt, mert híre ment, hogy van az elsősök közt valaki, aki képes megszólalni kelta-gael nyelvjárásban, s ez még semmi ahhoz képest, hogy csak úgy magától tudja, ki a fene Geoffrey of Monmouth? Ettől kezdve már alhatott is az órákon, lóghatott, amennyit akart, az isten se mosta le róla, hogy ő az évfolyam titokzatos zsenije. Mivel sülvé-főve együtt láttak vele, magától értetődően mindenki téged faggatott Alánról, amikor pedig a második évben váratlanul kitört rajta valami fura beilleszkedési vágy és elkezdett aggódni a jövőjéért, izgatni kezdte, hogy miből fog megélni, hogyan tartsa meg a lakást, ha a szülei már nem élnek, a probléma megoldására hosszú távú stratégiát dolgozott ki, amelyben összekötőként neked is kulcsszerepet szánt. A terv lényege az volt, hogy olyan álláshoz kell jutnia, ami nem jár reggelenként félórás villamosozással a város túlsó végébe, hogy valahol reggel nyolctól délután ötig bezárva robotoljon. Úgy látta, számára egyetlen testhezálló megoldás van, itt kell maradnia az egyetemen tanársegédnek, ehhez azonban olyan valaki is kell, aki egy Magasházy Alánnak hajlandó (bizonyos meggondolásokból) a hóna alá nyúlni. Ahogy kitalálta, kinek lehetnek ilyen meggondolásai, azzal megint csak lenyűgözött, olyan tanárnak kell lennie, fejtegette, akinek a csillaga most még csak emelkedőben van, s a tantárgy, amit oktat, közelebb áll az ideológiához, mint az angol nyelv, mégsem fogható rá, hogy direkt politikai volna, mint a tudományos szocializmus. Ennek a célnak a XX. századi magyar irodalmat oktató Brichta Emil felelt meg leginkább, de Alán tisztában volt vele, hogy nem tanácsos egy szál egyedül jelentkeznie Brichta szemináriumára, nehogy a céljait illetően gyanússá tegye magát, ha ellenben sikerül olyan látszatot kelteni, hogy a Brichta-órák híre eljutott az angol szakosokhoz is és megérlelte bennük a felismerést, miszerint egy nyelvszakosnak is konyítania kell a század magyar irodalmához, akkor a csoportos csatlakozást bölcsészkarSZerte mint örvendetes fejleményt emlegetnék, s ez Brichta ázsioját is növelné. Alán választása már csak azért is tökéletes volt, mert Brichta nem csupán az egyetemen működött, de állásban volt egy irodalmi folyóiratnál is, ahol enyhén renitens, de még szalonképes nézeteket hangoztatott, s erre a passzív szellemi rezisztencia képviselői felfigyeltek, és egymás közt kezdték úgy emlegetni, mint olyan valakit, akivel egyszer, talán, föltéve, de meg nem engedve, majd szóba lehet állni.

Alán már azzal meghökkentett, hogy a terv indoklásaként eldúdolta neked a Csárdáskirálynő híres betétdalát, új műsorhoz új férfi kell, ezt ók sosem fe-

lejtik el, nem hitted volna, hogy ismerős az operettek világában, az meg egyenesen elképesztő volt, hogy miért döntött a még csak docensi rangra kapaszkodott Brichta, és nem valamelyik máris nagy hatalmú tanszékvezető mellett. Nekem három év múlva, vagyis diploma után lesz szükségem pártfogóra, három év alatt Brichtából, ahogy elnézem, az új műsor új embere lesz, de mihez kezdek, ha egy vén bölény, akire támaszkodni akarnék, addigra meg is bukik? Szeretném szépen, kényelmesen, biztosra menve eltölteni ezt a három évet, és ha semmi se jön közbe, akkor Magasházy Alánból Magasházy Főlén lesz, pardon a szóviccért.

Rád várt a feladat, hogy Alán nevében megdolgozd a többieket, járjanak ők is a Brichta-szemináriumra, s végül az évfolyam tizenkét angolosa közül hat lány vélte úgy, hogy miért is ne jönné, jó befektetés olyan valakinek segíteni, akiből egyszer még nagy ember lehet, egyébként pedig majdnem mindegy, hogy az ember hol unatkozza végig az egyetemi éveit. Amikor Alán értesült erről, azt rikoltotta, látod, a tánckar már megvan, jobbról három lány, balról három lány, én meg középen, mint Bóni gróf, és örömeiben átkapta a derekadat, aztán lejtett is veled pár taktust a parányi szobájában, *gyerünk, gyerünk, gyerünk, mert gyors az élet*. Olyan elragadónak, szinte bájosnak láttad, amilyenek addig sosem, jól állt neki a jókedv, s azon kaptad magad, hogy igazán nem bánnád, ha csontvázszerű keze máskor is támasztaná a hátadat, s talán azt se, ha kissé lejjebb csúszna.

Hetente két órát vett el az életedből a szeminárium, és ha a kiosztott témák untattak is, szórakoztató volt megfigyelné, hogy miként változik meg miattatok a társaság hierarchiája, miután Brichta titkolni se nagyon bírta, hogy a sznob-ság és dafkeség hírében álló angolosok jelenlétét tanári pályája legnagyobb kihívásának tartja. A másik nyolc hallgató között, akik már előző évben is hozzá jártak, volt egy, aki a jöttötökig amolyan vezérürüfélinek számított, mert amikor mások azon ügyködtek, hogy kibújjanak az állásfoglalás alól, neki folyton volt valami közölnivalója, új adalékja vagy feltétlenül megvitatandó szempontja, s így, bár a jelenlévők többsége hétszám csak hallgatott, Brichta óráit mégsem ülte meg kínos csend, vagyis ez a fickó aranyat ért a számára, mégis hagyta lefokozódni másodhegedűssé, mert Alán olykor megeresztett egy-egy sejtelmes közbeszólást vagy fitogtatta, hogy mi minden olyat tud, amiről mások még csak nem is hallottak, és Brichta azt, ami az ő szájából hangzott el, rendre úgy üdvözölte, mintha az angolosok összességének növekvő aktivitását bizonyítaná. Ezen te magadban jót neveltél, hiszen amiről az órákon szó esett, még akkor is maga volt a tömény unalom, ha Brichta külön felhívta mindenki figyelmét arra, hogy milyen pikáns a distancia egy rendhagyó vélemény meg a hivatalos álláspont között. Sajnálatos módon ebből te mit sem érzékeltél, viszont nem is nagyon foglalkoztál ilyesmivel, mert épp elég töprengenivalót adott, hogy megfelejtsd, mire lehet következtetni a jelenlévők külsejéből. Brichtát nem volt könnyű besorolni, mert egyfelől az a típus volt, akit első látásra szép embernek mondanának, ám így, hogy hétről hétre közvetlen közletről szemügyre vehetted, kiderült, a szabályos vonások nem eléggé férfiasak, lágy és puha az álla, a szeme táskás, az arcát a felületes szemlélő kiéltnek mondaná, mintha attól lenne gyűrött, hogy sokat éjszakázik, ami mögé ivástól nők hajszozásáig bármit oda lehet gondolni, te azonban gyanítottad, hogy ez nem

lehet így, árulkodó volt, ahogy Brichta előbb ragadozóként néz meg magának minden valamirevaló nőt, aztán rettegve elkapja róluk a tekintetét, vagyis retteg attól, hogy bárkiért bármit kockáztasson, ez már nem törődik vele, hogy tesszik-e a nőknek, tüntetően nem törődik velük, s a korpás gallérral, a pecsétetes nadrággal, a vasalatlan inggel a felsőbbbségnek üzeni, hogy ő megállapodott ember, akire bármilyen pozíciót nyugodtan rá lehet bízni. Magadban némán bókoltál Alán emberismeretének, bezzeg a lányok, akik az órán néha ábrándosan rajta felejtik a szemüket Brichtán és elképzelik, milyen fess férj válna belőle, akinek lekefélnék a gallérját, megkötnék a nyakkendőjét, mielőtt útnak indítják az egyetemre, szegények hiába strapálják magukat, Brichtának esze ágában sincs egy botrányba torkolló viszony s a viszony megoldásaként létrejött házasság kedvéért elvágni a jövőjét, még mielőtt elkezdődött volna. Ha a Brichta-problémával végeztél, akadt más is, főként a fiúk között, akit a fizimiskája, az öltözködése nyitott könyvvé tett számodra és egyben el is szórakoztatt, hogy könnyű elképzelned, mire viheti ez a veled egyidős, hozzád képest mégis éretlen társaság. Az egyetlen, aki Alánnal vitatkozni tudott és aki néha még Brichtával is szembeszállt, hiába volt irodalmi dolgokban tájékozottabb a többiekénél, amint valami másról volt szó, gyerekek tűnt, ráadásul olyannak, akinek nem volt gyerekszobája és az élet sem tanította meg semmire. Valósággal ordított róla, hogy nincs nője, vagyis nincs senki, aki megmondaná neki, hogy oldalra kéne fésülnie a haját, nem hátra, és szemüveget kéne csináltatnia, mert a könyvekhez már olyan közel hajol olvasás közben, hogy szinte beléjük veri az orrát. Többször is rajtakaptad, amint mohón bámul rád, megszólítani viszont nem mer, de ha már ilyen a szerencsétlen, legalább ahhoz értene, hogy miként titkolja el, valójában mire vágyik. Az a fajta gyáva volt, akit egyszer már nyilván lekoptattak, s ezért többé nem meri megpróbálni, mi történe, ha közeledne valakihez. Talán azzal intézi el magában, hogy egy eset még lehet véletlen, de ha ugyanaz másodszor is megtörténik, nincs miben reménykednie, s annál az is jobb, ha nem derül ki, lettek-e volna esélyei. Az ilyen félenkségek rendszerint mérhetetlen hiúság a mozgatója, a fickó csak ott vitézkedik, ahol biztosra veheti a sikert, de mert a nőt nem tudja kiszámítani, inkább óvakodik tőlük. Felváltva éreztél iránta megvetést és szánalmat, de leginkább igyekeztél úgy tenni, mintha nem létezne a számodra, hiszen biztos volt, hogy soha semmi közöd nem lehet hozzá, ahogy az embernek egy ritkaságszámba menő egzotikus állathoz sincs köze, mert ha már kellőképpen kicsodálkozta magát, azontúl nem tud mit kezdeni vele. A fickón azzal, ahogy hétről hétre érthetetlen szenvedéllyel vitatkozott olyasmikről, amik rajta kívül senkit sem érdekeltek, például hogy kik képviselték a húszas években a magyar avantgardot, alaposan kicsodálkozhattad magad, hiszen félkönyvtárnyi irodalmat cipelt be, hogy bizonyíthassa, igenis azok képviselték, akikről ő beszél, s nem azok, akikről Alán. Ti egyikről se hallottatok soha, de a fickó úgy viselkedett, mintha élete célja lenne ennek eldöntése, röpködtek szájából a nevek, idézetek tömkelegét olvasta fel régi folyóiratokból, s az izgágasága olyan mérvű volt, hogy még téged is ki-kirángatott a nyitott szemmel alvás boldog állapotából. Mi több, az a furcsaság is megtörtént veled, hogy amikor áttüzesedett arccal, kigyúló szemmel bizonygatta az igazát és véletlenül találkozott a tekintetetek, egy pillanatig szinte férfiasnak láttad, amiért annyira akart győzni, Alán fölényt

sugárzó, unalmat mímelő póza túl szokványosnak tűnt, és az sem igazán csigázott fel, amikor a füledbe súgta, hogy most figyelj, most fogja megsemmisíteni itt, mindenki szeme láttára ezt az okoskodó hülyét, hogy végre befogja a száját. A kárörvendő vigyor már előre ott ült Alán ábrázatán, és élvezte, hogy a maga vérfagyasztóan nyakas módján olyan kérdést tesz fel, ami gyorsan öló mérgeként fog hatni, szerinted, kedves András, ha nincs Raith Tivadar és a Cikk-Cakk mozgalom, beszélhetnénk egyáltalán a húszas évek avangárdjáról? Beszélni beszélhetnénk, kedves Alán, vágta rá a másik, és riadalomnak semmi jelét nem mutatta, ami kivételesen kedvedre való volt, de Raithnak és a folyóiratának, mármint a Magyar Írásnak semmi köze se volt a Cikk-Cakkhoz, úgy bizony, hiába nézel így, te Raithot összetéveszted valakivel, és azt is megmondom, kivel: Palasovszky Ödönnel! A többiek mind Brichtát nézték, hogy mit szól ehhez, de ő a vállát vonogatva azt mondta, sajnálom, Alán, a Cikk-Cakk tényleg Palasovszkyhoz kötődik. Alán sértett ábrázatáról már akkor leolvastad, hogy az akció kudarcot vallott, mielőtt Brichta próbálta menteni a menthetőt, nézzék, mondta, ma már semmi jelentősége, hogy Raith vagy Palasovszky, maradjunk abban, hogy mindkettőjüket belepte a feledés pora. Az órájára nézett és kijelentette, ezt a vitát most már nem érdemes folytatni, csakhogy ekkor a másik fickó, azzal sem törődve, hogy ez udvariatlanság, közbeszólt, szerintem igenis érdemes, de azzal, hogy ellenségeskedés helyett egy gáláns gesztussal folytatta, mindenkit meglepett, szerintem ugyanis Alán tévedése termékeny tévedés, tudniillik az van mögötte, ha nem csalódom, amit már Hevesi András is megírt A Tollban, ezerkilencszázhuszon... Alán, segíts, légy szíves, te biztosan tudod, hogy nyolcban vagy kilencben, de Alán eltorzult arca azt jelezte, hogy hagyják őt békén, szóval Hevesi szerint, aki annak az időnek egyik legkiválóbb elméje volt, Raith és Palasovszky egykutyá, mert az egyik avangárd létre állami ösztöndíjjal éli világát Párizsban, a másik meg a miniszterelnökné dramolettjében domborít, vagyis mindketten álforradalmárok, tehát Alánnak igaza volt, amikor burkoltan azt mondta, Raith is lehetett volna Palasovszky, és fordítva.

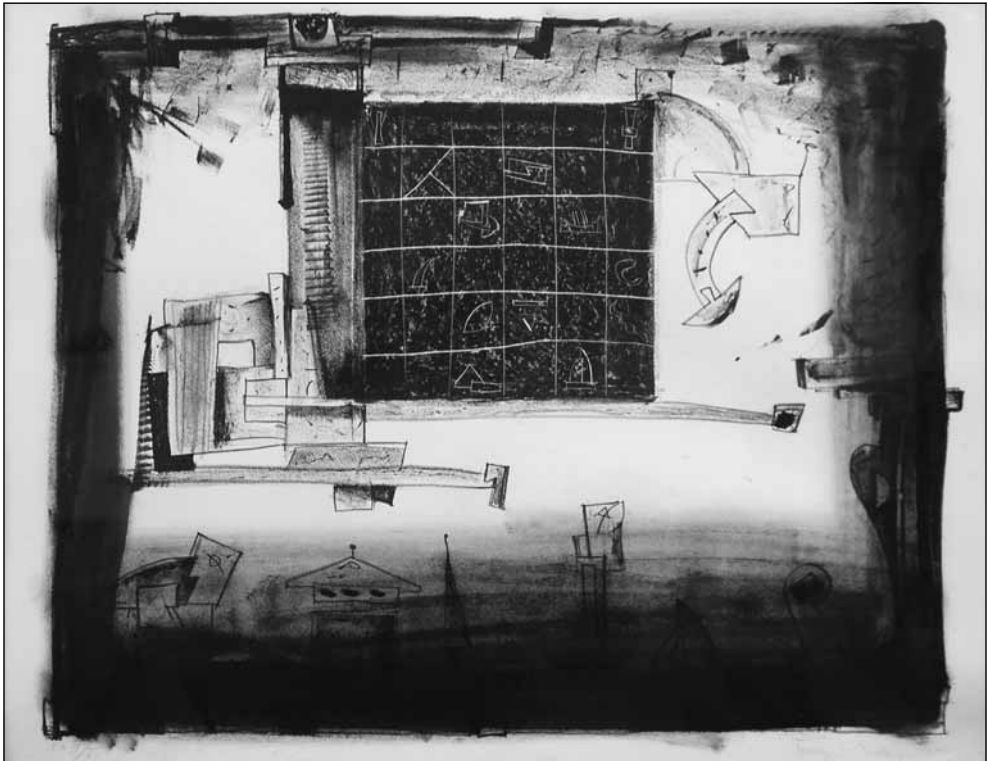
Döbönt csend támadt néhány pillanatra, s te leginkább a fickónak azt a képességét csodáltad, hogy bár mentőövet dobott Alánnak, abból selyemzsinór lett a számára, kifelé mégis az a látszat, hogy bár megtehetné volna, mégsem akarta víz alá nyomni Alán fejét, s ezt olyan tökéletesen művelte, hogy szemlátomást még Brichta is azt hiszi, a szeminárium két legfontosabb szereplője békét kötött, végre lehet mással is foglalkozni, nemcsak a kettejük közt zajló csörtékkal. Rögtön fel is emelte a hangját, amúgy tanárosan, kérem, mielőtt szétszéledne a társaság, szeretném jelezni, hogy a türelmemnek vége, az nem megy, hogy mindig csak Nyerges és Magasházy urak produkálják magukat, a többi meg közben sziesztázik. Aki a jövő hétre sem olvassa el a feladott művet, megnézheti magát! Intett, hogy most már mehetnek a dolgokra, de Alánt visszatartotta, Magasházy urat viszont pár percre még feltartanám.

Aggódva várakoztál odakint, Brichta most nyilván lehordja Alánt, minek provokál vitát, ha nincs tisztességesen felkészülve, na szegénykém, gondoltad, mihez kezdesz, ha mégse működik a terved? A másik fickó pedig minden valószínűség szerint mégsem annyira gyámoltalan, mint hitted, de vajon számodra mi következik ebből, jobb lesz tartani tőle, vagy épp ellenkezőleg, mégiscsak sorold be – egyelőre úgyis csak képzeletben – azok közé, akikkel érdemes szó-

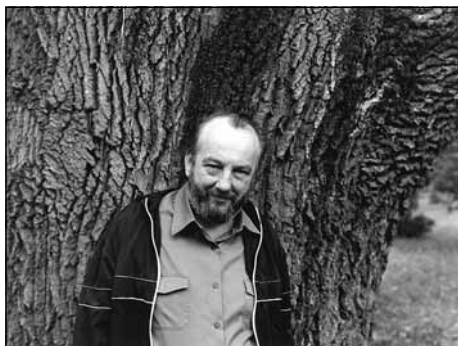
ba állni? Mielőtt efelől dűlőre jutottál volna, nyílt az ajtó, és Alán olyan arccal lépett ki rajta, mint akinek odabent elkezdődött a megdicsőülése, magasba emelt egy könyvet, s a fejével hátrafelé intve jelezte, hogy ezt Brichta adta neki, szokatlanul energikusan vonszolt arrébb, hogy közölhesse, recenziót kell írnia róla, és van még valami, ami ennél is fontosabb, Brichta azt hitte, hogy náluk publikálni az én számomra kompromittáló, úgyhogy rögtön elkezdett kapacitálni, de hogy mivel, azt ha száz évig itt állunk is, akkor se találod ki, ha nem akarom, a nevemet se kell aláírnom, beérik monogrammal is! Értetlenkedve hallgattad, de hát az neked nem jó, ha nincs odaírva, hiszen épp az kellene, hogy minél többen lássák a nevedet! Pálmuci, ne mondd, hogy nem érted, ez a dolog arról szól, hogy még azon az áron is kellek ezeknek, ha tudják, hogy szégyellem őket, vagyis sínen vagyok, és három év múlva, ahogy terveztem, nagy krekk lesz belőlem!

Aha, dűnnyögted, én meg már aggódtam. Csöppet sem volt ínyedre, hogy Alán erre szórakozottan csak annyit felelt, ez igazán édes tőled, de fölösleges, és úgy nézett rád, mint valami kedves butuskára, ami kifejezetten sértett, viszont eszedbe jutott, hogy mivel köszörülhetnéd ki a csorbát, s az a valami Alán számára még értékesebbé teheti a Brichtától kapott megbízatást, képzeld, a múltkor tisztára véletlenül meghallottam, amint ez a Nyerges a barátjának panaszojja, hogy hiába kér recenziós könyvet Brichtától, mindig azzal fizeti ki, hogy sajnos nincs, de ha lesz, szólni fog, s a történetben idáig érve kuncogni kezdtél, mint látod, szólt is, csak nem neki. Alán most nézett rád olyan hálásan, ahogy az előbb vártad, felszabadultan beléd karolt az utcán, és nem kérdezte, van-e kedved felmenni hozzá, csak vonszolt magával felajzottan és türelmetlenül, teázni fogunk, jelentette ki, s aztán elképedve figyelted, hogy képes elővenni a Magasházyak háromszáz éves porcelánját, amelynek eddig csak a hírét hallottad, és azt mondja, sajnos csak muszka teám van, de ha ebből isszuk, egészen elviselhető lesz, és töltögetés közben a varázslat be is következett, amint az ezüstöt pótló alpakkakanalakkal kapirgáltatok a hattyús csészék alján maradt kockacukrot, a csészék meg halkán, előkelően, tapintatosan csörömpöltek, és hogy fokozzátok a hangulat kivételes voltát, összebeszélés nélkül angolul kezdtetek társalogni. Később Alán hanyatt feküdt a szófán és két összekulcsolt tenyerét a kobakja alá téve bámulta a plafont, te pedig a révült arcát elnézve nyilvánvalónak érezted, hogy a beteljesülőben lévő jövőt látja maga előtt. A meghitt pillanat arra indított, hogy akard még remekebbé, az elégedettséged non plusz ultrájává tenni ezt a délutánt, odakuporodtál mellé, s azt gondoltad, elég abból, hogy mások Alán miatt nem próbálkoznak nálad, pedig sejthetik, hogy egy telivér nőnek kevés, amit ő nyújtani tud, arról meg fogalmuk sincs, hogy azt se nyújtja, talán mert nem telik tőle éteri kapcsolatnál több, de akkor ez derüljön ki végre, ha pedig telik, akkor ideje megtudnod. Alán azonban túl különleges és kifinomult egyéniség, semhogy a szokványos női módszerekkel be lehetne cserkészni az érzékeit, csakis olyasmi jöhet szóba, ami felcsigáz egy extrém műveltségi élményeken pallérozódott fantáziát. Az jutott eszedbe, hogy tizenhat éves süldőként mit kaptál Lencsi nénédőtől, aki zavartan és nevetgélve kotort elő a szekreteréből egy régi magazint, amiben szerinte kevésbé ismert női praktikák is vannak, amikre még szükséged lehet, és gyorsan hozzátette, hogy annak idején neki azt mondták, ez merő disznólkodás, amit úrilány a ke-

zébe se vesz, a magazint, amelyik közölte, be is tiltották emiatt, én is csak a paplan alatt olvastam, mert ha nagyanyád meglátja nálam, elevenen megnyúz, Lencsi nyakig elvörösödve gyömködte a füzetkét a zsebedbe, s közben egyre szabadkozott, te ezen már csak nevetni fogsz, de jobb helyen lesz nálad. Akkor, amikor ez történt, az izgatott fel, hogy talán megvan a titok, amiért Lencsit a családban mindig is körülengte valami furcsa idegenkedés, és egyszer, mikor a szüleid azt hitték, hogy alszol, apád a hálószobában rettentően kiabált, nem fogom túrni, hogy a féleszú húgod, ez a család kurvája elrontsa a lányomat! Amit a füzetkében találtál, csalódást okozott, az ilyesmi legfeljebb az özőnvíz előtt számított disznólkodásnak, de most úgy tűnt, végre hasznát veszed, mert Alán néha maga is olyan, mintha egy régi korból felejtették volna itt, ki tudja, talán éppen olyasmi válik be nála, ami egy korábbi generációnak gerjedelmet okozott. Hirtelen elhatározással belenyaltál a fülébe, s a nyelvedet jól meg is forgattad a kagylóban, ő azonban hebrencs mozdulattal felült és rád förmedt, mi ütött beléd, Lednek, gusztustalankodsz itt nekem, s úgy nézett rád, mintha először látna, olyan jól megvoltunk eddig, Pálmuci, ne zavarjuk egymás köreit.

Kolozsvári Papp László „utolsó története”*

Az itt olvasható regényrészlet Kolozsvári Papp László utolsó művének, *A diák utolsó története* című írásnak egy fejezete. A regény egyike a Kolozsvár-elbeszélésekkel kezdődő sorozatnak, amelyek a *Holló úr* és a *Kleotéra története* című kötetben jelentek meg. Noha itt is az egykori Kolozsvár elevenedik meg, de már nem a fenti novellafüzérben szereplő kedélyes asztaltársaság hol hátborzongató, fantasztikumba hajló, hol nosztalgikus meséiben és emlékezéseiben, hanem egy fiatal fiú

szemével nézve, akinek sérülékeny lelkében és ígéretes, aztán kisikló sorsában összefonódnak az első, hol plátói, hol elrettentő-visszataszító szerelmi tapasztalatok a szürke és kíméletlen ötvenes évek mindennapjaival. Épp ezért a mű hangvételét sem a mesélő, hanem inkább az elveszett életet, tehetséget, lehetőséget számon kérő hangnem határozza meg. Ugyanakkor ez a mű is beleilleszkedik egy tervezett – és befejezetlenül maradt – koncepcióba, amely a fenti novellaciklushoz hasonlóan, egy túlvilági asztaltársaság történeteit, még hozzá *utolsó történeteit* beszelné el (a sorozatból az itt közöltön kívül csak egy, a *Vénasszony utolsó története* készült el). Ezzel tulajdonképp illeszkedik abba a mágikus-realistának nevezhető látásmódba, ami Kolozsvári Papp László utolsó éveiben született műveit jellemezte. A regény utolsó sorai mindkét értelmezés felől olvashatók, akár a kor, a történelem által kisiklatott, felőrölt életek summázataként, akár a mindennapit a fantasztikumban feloldó elbeszélés-keretként:

„– És veled mi lett? – törli meg végre a csöndet a Hajóorvos. – Ezzel a különös fiúval... Mi lett?

– Meghalt? – kérdi a Vénasszony.

– Nem halt meg. Elenyészett.”

Az itt olvasható fejezet eddig még nem jelent meg nyomtatásban, de a regényből már közölt részleteket a Kortárs folyóirat. Az egész mű várhatóan a Kortárs Kiadónál fog megjelenni.

Papp Ágnes Klára

* Hetvenéves lenne idén az író. Ebből az alkalomból közöljük kiadatlan regényének egy fejezetét s a kolozsvári pályatárs, Lászlóffy Csaba emlékező gondolatait. (A szerk.)

Januárban temetésre vitték az iskolát. A két Polacsek fiú halt meg, Tibor nem ismerte őket, de a név olyan átható volt, mint egy acetonos üveg. Agyba hasított. Szánkózni mentek a Brétfűbe, találtak egy háborús bombát. A bomba felrobbant, s megölte őket.

Az osztályfőnök tompán, ünnepélyesen jelentette be a temetést, és Tibor hirtelen megértette a halált. A két Polacsek tán három-négy évvel járt alatta, s lám, halott mind a kettő. Úgy érezte, hogy a halál valahogy kihagyta őt, hiszen ő túlélte azt a kort, amiben lám, meg lehet halni. Ő is sokat kirándult szüleivel a Brétfűbe, béreltek egy kis gyümölcsöst, s a halál, lám, elment mellette. Miért hagyta ki őt a halál? És Polacsekék mostantól fogva tényleg nem fognak élni?

Olyan marcangoló rettegés kerítette hatalmába, hogy lecsúszott az ülőkééről s bebújt a pad alá. Senki sem törődött vele, az óra véget ért, már csak az indulásra vártak. Indulásra a temetőbe. Tibor a pad öntöttvas oldalának likacsain át kilátott az ablakon, a Fröhlich-kert gesztenyéinek csupasz gallyai úgy mozogtak a szélben, mintha keresnének valakit. A halál mozog így, de ő most biztonságban van, előtte hárman is ülnek, mögötte ketten, mellette is ketten, szemből a vaspad védi! Milyen jó búvóhely! Miért nem húzta meg már eddig is magát a pad alatt?

Az osztály szedelőzködni kezdett. Endi odaszólt neki: „Gyere már, te marha!”, de ő azt mondta: „Nem megyek!”, s Endi némán, kis gyanakvással otthagya, mint ahogyan újabban mindent egyből ráhagyott, akárha félné tőle valamiért.

A teremben csend lett, az a boldog, tanítás utáni csend, amiért gyakran bent maradtak, s otthon azt mondták, hogy olyan rosszak vol-

tak, hogy bezárták az egész osztályt. Ebben a meghitt hangulatban még a halál is eloldalgott. Tibor azonban érezte, hogy ott van a közelben. Nem játszhatta egyedül szokott játékaikat, hogy például kiáll valaki a katedrára, behunyja a szemét, a többiek pedig elbújnak a padok alá, s a játékosnak ki kell találnia, hányadik pad alatt van valaki. Csalni is lehetett, ha a szólított gyorsan és nesztelenül átcsúszott egyik padból a másikba. Térképet sem kérhetett ki a tanáriból, amivel azt játszották, hogy mondtak egy nevet, ami rajta volt a térképen, s azt a másiknak meg kellett találnia. Tibor azzal nyert mindig, hogy olyan nevet választott, melynek betűi átíveltek az egész térképen. Senki sem találta meg például azt, hogy Kelet-Poroszország! Régi, világháborút látott térképek voltak, egy majdnem háborús iskolában, ahol a halál ott kuporgott a szemetesládában vagy a gesztenye ingadozó tar gallyaiban.

Kibújt a pad alól, s behunyt szemmel élte meg a halálát. Most is mesztelenül, fél lábán lógott a drótkötélen, feje, tagjai szerteszét, mint valami selymes pojáca, és a bomba felrobbant, szétszakadt teste, feje még látott egy pár pillanatot, tudta, hogy leszakadt a törzséről, s hogy oda vissza már sohasem kerülhet, s a röpülő fejet ettől iszonyú, minden képzeletet felülmúló rémület hatotta át. Egy pillanat, és mindennek vége! A semmi lesz, amiben már nem tudni semmit. Tibort a borzalom kilódította a padból, felüzte a katedrára, krétát adott a kezébe, s csak akkor kezdett el lassan oldódni, amikor rajzolni kezdett. Kertet, házat, udvaron lombosodó fát, kutyát is szeretett volna, de azt nem tudott. Ekkor eszébe jutott, hogy nincs biztonságosabb, mint egy vonat. Mozdonyt rajzolt, füstölgő kéményt, s

a kazánra a gőzsípot. A vágányok a házacska előtt vezettek, s mivel több ágra bomlottak, a házról kiderült, hogy bakterház.

Vajon nem lehetne úgy intézni az életet, hogy egy bakterházban teljék le? Jöjjön néha egy-egy vonat, zengve, csattogva, s hagyja ott maga után a némaságot és a békét.

Tibornak ettől végre meg kellett volna nyugodnia, s nem félnie a fászládában vagy a falra rajszögezett jelszó: ÉLJEN A PÁRT! piros betűiben megbúvó halált. De nem ez történt. Tibor még mindig elementáris félelmet érzett, s ez újra meg újra rá fog törni hátralévő életében, és eszébe jutott a jegyszedő. Sohasem feledkezett meg róla teljesen, de zavarta az Etelka iránti rajongó szerelmét a jegyszedő vastagon hullámozó hátsó húsa. Fölrémlettek azok a rúzsos csikkek, amelyeket azok az ajkak érintettek, s ettől valahogy alakot öltött a jegyszedő ajka is, amit Tibor sohasem nézett meg, legalábbis nem tudta volna felidézni. Tibor tehát nem feledkezett meg a jegyszedőről, de hirtelen, Polacsekék temetésének édeskés melegében a távolodó jegyszedőből egy olyan jegyszedővé alakult át, akit meg lehetne nézni. Amiképpen volt egy Etelka is, akit Tibor minden nap meg akart nézni. Úgy képzelte, hogy majd megbúvik a Bolyai utca és a Szentegyház utca sarkán, Etelkának a Király utcai leánygimnáziumból kell érkeznie, s az útja minden délben – vagy kora reggel?, miért ne! – arra visz. De sohasem leste meg Etelkát, jobb volt neki úgy, hogy Etelka van valahol, s ahol van – épp mivel nem tudhatja róla, hogy mit csinál –, azt csinál, amit ő akar.

A jegyszedő azonban immár teljesen kitöltötte vastag hullámozásával. Még a halál is meghátrált előle.

Tibor azért óvatosan felemelte a fászláda tetejét, mielőtt kiment az osztályból.

A halál nem a fászládában volt.

Egy hét múlva Tibor elismerte, hogy a jegyszedő szórén-szálán eltűnt. Nem kereste minden szabad percében, de sohasem feledkezett meg róla. Ott volt benne hátul, mint nagy, rugalmas súly, mint kifeszített hálón rugódzó fehér golyóbis.

Először az Egyetem mozihoz ment el, este pedig az Izabella utcai kapu és a Kismester utcai templomkert előtt strázsált. Az Urániában megnézte a *Szibériai balladát*, s fura vágy támadt fel benne a végtelen vonatkozások iránt. Viszont émelygett a szakadatlan, boldog énekszótól. A dalolás, mint valami ragacsos szenny, sehogyan sem akart kiolvadni a fejéből. Hazafelé menet rákenődött a Wesselényi Miklós utcára, a Mátyás szoborra, a kaszinóra a Deák Ferenc utcában.

A jegyszedő eltűnt.

A *jegyszedő nyomában*, mint Zene Grej írta volna, megnézte újra a *Fehér Agyart* a Vörös Csillagban, és nem attól félt, amikor a farkassá változott kutyát a gazdái kutyaviadallal tanítják be, s a buldog állkapcsa rámerededik a torkára, hanem akkor járta át igaz félelem, amikor Fehér Agyart elragadja az ár, s már csak kétségbeesetten meredező fekete fej a vad áradatban. A Munkás moziban egy partizánfilmet látott, s egész este gyűrögette magában azt a nedveskés gyönyört, ami attól támadt fel benne, hogy a gonoszok legyűrik Natasát az ágyra, s ott nem tudni, mit művelnek vele, csak a nyögdecselése hallatszik, s Natasa anyjának a hősiek arca, aki a lánya kétségbeesett kinszenvedései dacára sem árulja el, hogy hol vannak a partizánok.

De a jegyszédőnő a Munkás mozi-
ban sem volt.

A Capitolba Ottó is vele ment. A szovjet csodakapus egyetlen gólt sem engedett be a hálójába, amikor az angolok ellen játszottak. És elcsábítani sem engedte magát a gonosz angol tréner és a gonosz középcsatár által. Aztán amikor a gonosz középcsatár megrúgta, ő tovább védte a szovjet kaput, s a szovjet válogatott legyőzte az angolokat Londonban.

– Alma! – mondta Ottó, de Tibor nem tudta ilyen könnyen feloldani magában azt az ellentmondást: ha a magyarok épp akkor verték meg az angolokat 6:3-ra, s az angolok már épp kilencven éve nem kaptak ki, akkor hogyan verheték meg őket a szovjet csodakapus és a bokáig érő, lengő szárú fehér nadrágban vágató szovjet fiúk. A gonosz angol középcsatárban már a feszes rövidnadrág is maga volt a csúszó-mászó alattomoság.

Talán már le is mondott Tibor a jegyszédőnő megtalálásáról, amikor Fülöp és barátai, akik újabban azal büntették a szép kémiatanárnőt, hogy fel kellett emelnie a szoknyáját, ha elment előttük, elvitték a Royalba, ahol a *Berlin elestét* játszották. Érdekes volt, hogy Negyedik Sztálin, aki a vászon mellé azt írta, hogy „A film a legerősebb agitációs eszköz a tömegek részére”, egyszer csak színesben lép be a Kreml kertjébe, s amikor a kitüntetett vasolvasztár meglátja, zavarában és hódolatában behátrál a gruppbba. Negyedik Sztálin hamiskásan mosolygott, s mondta, hogy jöjjön csak ki Fjodor Tyimofejevics. De borzalom nélkül ez a legerősebb agitációs eszköz sem tudott elmúlni, hiszen a hitleristák, sőt maga Hitler, amikor szorul már körülöttük a hurok Berlinben, elárasztotta a földalatti villamos

vasút alagútját, amit óvóhelynek használtak, s jött a víz, az emberek sikoltoztak, a víz egyre emelkedett, egy fiúcska kétségbeesetten úszott egyik faltól a másikig, és végül megfulladt mindenki. S ezt a legborzalmasabbat, amit Tibor csak el tudott képzelni: megfulladni egy föld alatti lyukban, nem tudta feloldani benne a győzelem, a földre lehajigált német zászlók, s végül a repülőgép-berregés, magának a gépnek az ezüstös feltűnése az égen, amiből maga Negyedik Sztálin lépett ki porcelánfehér egyenruhában a romba döntött Berlinben, s fogadta a tábornokok győzelmi jelentéseit.

Aztán egy nagyon hideg februári délutánon Tibornak kedve támadt, hogy benézzen annak az asztalosműhelynek az ablakán, ami az Izabella utca sarkán van. Ott akart állni a csikorgó kolozsvári hidegben – döglött verebek feküdtek az utcán –, s nézni az asztalosműhelyt, melynek minden zuga, hajlata, fénye meleget árasztott. A mennyezetről gyenge sárga fényű körte lógott fekete zsinóron, s a gyalupad fölött még egy lámpa világolt. A falhoz vajszerű, sárgásvörös, barnával érezett deszkák voltak támasztva, s a fűrészpor és gyaluforgács szinte mindenütt bokáig ért. Az asztalok, székek alatt felpúposodott, mintha szél fútt volna oda. A sarokban mennyezetig érő, zöld Daniell kályha, fiókjában csuprok, lábasok. A kályha mellett, serpenyőben nyílt tűz is égett, a tűzön fazék, a fazékban lomhán rotyogott valami. A gyalulás alig hallatszott, a fűrészelés zaja mintha bársonyfüggönyön át hatolt volna el a jéghideg utcára, ahol Tibor állt az ablaknál, s ha arra jött valaki, elbámult a Kőváry-ház felé. A mennyezetre erősített hevederekben hosszú lécek, vékony deszkaszálak feküdtek. A gyalupadot forgács és rengeteg szerszám borított-

ta. Tibor ismerte a vésőt, a reszelőt, a gyalut, a gyaluvasat, a fűrészket, amiből kettő-három a falon is lógott, kam-póra akasztva, de voltak ott rejtélyes pengék, meghajlítva, s két nyelvű volt, rövid nyelvű bárd, amilyen a hentese-ké, és mégsem olyan, széles ceruza, amelyet Tibor még sohasem látott, s egy furdancs, amit úgyszintén nem látott, de egyből tudta, hogy mire való, s egy hosszúkás dobozban, amire egy kutyát festett valaki, felfedezte a fűrókat is.

Nagyon sokáig bámult befelé a meleg műhelybe. Homlokát néha az üvegnek támasztotta, s szerette volna, ha ott benn, abban a jól fűtött, barátságos helyiségben élhetné le az életét. Bent dolgoztak, de ha észre is vették, nem törődtek vele. A benti melegség olyan átható volt, hogy Tibor egy időre megfeledkezett a kinti hidegről is. Aztán mégis a hideg volt az erősebb. És akkor olyasmi történt vele, ami addigi élete során még soha. Nem úgy látta magát kívülről, mint rendszeren: valamilyen lehetetlen helyzetben, fellógatva géptermekekben, csattogó acélszerszámok fölött, vagy mint drótkötéltáncos meztelen torzképet. Nem úgy látta magát, ahogyan sokszor álmában, vagyis hogy ott van a Főtéren, ruhátlanul, és – álmában legalábbis – száraz kétségbeesés markol belé. Hogy aztán, ébren, utcán járva vagy autóbuszban döcögve, tulajdonképpen bármikor elképzelje magát, amint valóban ruhátlanul válik ott, ahol éppen van. És ez most nem rossz, forróság önti el a gondolatát, arcokat lát, melyek pirulva elfordulnak, de egy arc – a vonásait képtelen kivenni – merőn nézi, s ettől ő gyönyörű állapotba kerül, alig várja, hogy magára maradjon valahol.

Most azonban nem ilyen képzeletbeli jelenetekben látta. Hanem először

abban a helyzetben, amelyben éppen volt. Mint látó és megfigyelő föllendült a szemközti földszintes ház kerítésére, onnan a háztetőre, s a kémény mellől nézte a hidegtől meggörnyedő, szinte már egész testében reszelt alakot, az asztalosműhely kivetülő villanyfényében. Látta, holott abból a távolságból nem láthatta, hogy felső ajkára jég rakódik le kéményfüstként áradó leheletétől, orra váladéka jégcsapként lóg, fogai hangosan verődnek össze, koccanó jégzilánkok. Látta, hogy a görnyedt alak tesz egy pár lépést, csapkod a karjával, s tudta, hogy neki szólnia kellene: menjen már, megfagy, de ő nem szólt.

– Na gyere! – mondta a jegyszédőnő, és előrement.

Hátra sem nézett, úgy tolatott a hóban.

Már harmadik napja havazott megállás nélkül, amikor Tibor találkozott vele. A Bolyai-háznál rostokolt, próbálta elhíttetni magát, hogy nem Etelkát akarja látni, s a jegyszédőnő úgy fordult ki Felmérinek, a bórdízművesnek a boltjából, mint szűk részen átpréselt gumilabda. Elhatolt a kirakatig, ahol diáksapkák, vasutas sapkák, tisztai tökfedők voltak kitéve, s meglátta őt. Megállt, s úgy mérte végig, mint aki már rég készül erre a találkozásra, s egészen biztos akar lenni benne, hogy ez az, és nem más. Ajka eltorzult, Tibor még sohasem látott ilyen mosolyt, már ha a jegyszédőnő mosolyogni akart. A kirakat fényében látni lehetett, hogy lila kalapot visel, rajta széles bársonyszalag, ami féloldalt a válláig ér.

Követte, ment utána a hóban, át a Főtéren. A nő úgy tolta félre a térdén fölül érő havat, mint az a hóeke, amelyet a 8-as autóbuszra szereltek sebtiben, s a busz szörnyű hörgések és köhögések közepette próbált ös-

vényt seperni a hóban fuldokló utcákon. A jegyszedőnő bakancsot viselt, a lábán szürke stucni, a stucniban barna patentharisnyás láb. Hosszú télikabátja a szűz havat seperte. A Fröhlich-sikátor már napok óta járhatatlan, úgyhogy a jegyszedőnő a Jókai utca felé tolat, itt a Rhédey-palota mentén elhányták a havat, el lehet vergődni a Kötő utcáig, azon át a Kismester utcába.

Tibornak szakadatlanul az az érzése, hogy egyszer csak elakadnak, mint abban a pengős regényben a behavazott expressz. A jegyszedőnő csak a vaskapuban néz vissza. Tudomásul veszi, hogy ő ott van. Úgy liheg az erőfeszítéstől, hogy orrán, száján dől a gőz. A szeme is párállik, mint a tűzgolyó, amivé Óz varázsló változik, amikor a Gyáva Oroszlánt fogadja. A templomudvaron a havat magas buckákba hányták, a rakások közt zezzugos ösvény, játékos útvesztő vezet hátra, ahol a jegyszedőnő eltűnt, amikor Tibor először követte hazáig. Szinte nyomát veszi, de ez a labirintus kicsi, a Bornemisza-ház kerengőjéről kényelmesen át lehet tekinteni, s Tibor onnan látja magát, amint lemaradva, félve, eliszkolásra készen követi a természetes nőt. Tán nem is akkora, mint egy hóember feketében, csak aláöltözött a télikabátjának, a bocskora is otromba, s a lila kalapot széles, lapos tányérrá nyomta össze a ráhulló hó.

A földszintes ház ajtaja nyitva marad, odabent lámpa gyullad, fényében sziporkázik a frissen hullt hó. Faág ropog s hófoslány hullik nesztelenül a nyitott ajtó elé. Tibor közelebb megy, onnan már belátni a lakásba, de nem lehet kivenni semmit. Az ablakon rongyos lepedő fityeg, a keret sarkába csípve.

– Gyere be, kihütöd a házat!

Tibor belép, elhalad a jegyszedőnő mellett, s az ajtó becsukódik mögötte. Kulcs is fordul a zárban. A vaskályhában gáz ég. Tibor megbámulja, még olyan kevés helyre vezették be a gázt Kolozsváron, hogy mindig mindenki megbámulja a gázrózsát, amiből mint kék kehely tör fel a gázláng. A kehely peremén sárga tűzfoslányok lebegnek, elszállnak.

– Vetkőzz le!

A hatalmas szobának nincsenek körvonalai. A bútorok is bizonytalan halmok. Mindent rongy borít. Ami ágy is lehetne, s ott húzódik a hátsó falnál, az ablaktól távolabb, szürkésbarna rongyfolyammal olvad egybe a padlóval, s kúszik fel a falra. Az ott talán szék, a hátán kabát, a lapján egymásra hurkásan vetülő szoknyák vagy harisnyák vagy ágynemű. Az asztal egyik felén edények, a másikon matracok. A kék huzatból fehér szörgörcsök feszlenek ki. Cserépkályha is áll a sarokban, előtte kicsi szék, a széken valami prém. Vásott, vöröses. Róka? A kályhaajtó előtt látni a deszkapadlót. A deszkaszálak közt kisujjni rések, a deszkákon árkot mélyített az idő. Körben a kályhalyuk előtt kerek égésnyomok, kipattanó szikrák abból az időből, amikor a kályhát még fával etették. A gázláng sziszegő-dübörgő hangot ad, a dübörgés messziről hallatszik, mint egy vonat, ami jön, de nem közeledik.

– Vetkőzz le!

A szagok lassan szorítják ki az orrból a kinti hideg szagtalanságát. Dögszag, és mégsem egészen olyan, mint Kardosfalvánál, a Nadas völgyében, a pataktól jó messzire ásott döglyük. Édeskés és csábító, egyszersmind lenyúlik a torkon, marokra fogja a gyomrot s rángatja, mintha fel akarná tépni. Tibor leveti a télikabátját, nézi, hová akaszthatná fel, áll is az ajtó mellett egy hatkarú vasfogas, de kampóin

nincs már egy akasztónyi hely sem. Áll tétován, abban a köldöktől nyakig gombolható szvetterben van, amit az anyja kötött szürke és kék fonálból. Leteszi a kabátot egy székhátára, a székhátára, zavartan felállítja, de a székhátára már nem marad meg négy lábbon, akkor sem, amikor a reá hányt ruhaneműről leveszi a saját kabátját. Elejti, mintha nem télikabát volna, hanem egy papírzacskó, amiből kiette a kakast. A kabát tüstént beleolvad a szoba rongyaiba.

Közelebb az ágyhoz, mintha egy másik dimenzióba kerülne át. Rothadó parfümillat. Rothadás és parfüm illata! Már elhatározta, hogy elmegy innen, de csak ácsorog, a jegyszedőnő nem törődik vele, a vaskályhánál tesz-vesz, most kosztümkabátban van, kotyvaszt valamit. De nem! Nyeles tükröt tart a kezében, abban nézi magát, kontyba felcsavart haját igazgatja, emelgeti, mint utcaseprő az óriási lógombócot. Szarszag van! Nem az ágyból jön. Tibor mintha látná a bűz útját, a bűzvonalat, amint a deszkapadló réseiben lappangva eléri az asztal lábát, felcsavarodik rajta, mint vastag kígyó, s farkára támaszkodva körbekacsaringózik a szobán. Tibor iszonyúan szeretne kint lenni, de képtelen egyetlen mozdulatot is tenni.

Az nem a kívánt mozdulat, ami közelebb viszi a szekrényhez. Ajtaja nyitva, ruhák lógnak benne, lógnak ki belőle. A ruhásszekrény és a fal közt fekete sut. Fülel fáskosárban púposodik ott valami. Mint feldarabolt holttest, amiről a *Vészjel a sírból*-ban olvasott. Vagy nem ott? A hullát ott a Temzéből halásszák ki s élesztik újjá. De hiszen, most is mintha víz alatt volna. Kint vakító hóhullás a kolozsvári estben, itt félhomályos, víz alatti világ. Zöld nyálka, karvastag piócák, áramlás szerint hullámozó vizesdrótok.

A mézes rothadás szaga a kosárból árad. Belenez. Szennyes. A vöröses szar rákérgesedett a ruhára. Néhol olyan, mintha bádogból hajtogatták volna, abból a pirosra festett, néhol rozsdásodó bádogból, ami az Óvár házait fedi. Mosásszürke kombiné, rajta törlésfoltok. Vér, de lehet szar is. Véres szar. Hiába lép gyorsan odébb, a látványt már felitatta a szemé, beleevődött a fejébe. A jegyszedőnő megfordul, rámosolyog. Először látja kétségkívül mosolyra húzódnia a rúzsos ajkakat. A foga fehérebb, mint gondolta. Sohasem gondolta, és mégis. Mintha nem az ajkát pirosította, hanem a fogát fehéřítette volna a nyeles kezítükörben.

– Űlj le!

Valami sisteregni kezd a plattenen, a jegyszedőnő odafordul. Tibor visszalép, mintha tényleg le akarna Űlni. Egy vonalba kerül a fáskosárral. Nem érti, miért nyúl bele, emeli meg a szennyes ruhadarabot, aztán egy másikat és még egyet. Ez nem létezik, ilyen undorítót még nem látott. Visszaejti, s kihúz egyet a csomó alól. Rózsaszínű. Mint az Évée volt. Gyorsan begyűri a zsebébe, elindul az ajtó felé. Útközben felkapja a kabátját, a sál kílóg a kabátujjból, belebotlik.

– Hová mész?

– El akarok menni.

Nevetés. Mint az énekesnő a *Szibériai balladában*. A táncosnő a *Volga, Volgában!* A jegyszedőnő elveszi tőle a kabátot, gombolni kezd rajta a szvettert, amit az anyja kötött két szálból, kékből és szürkéből. Bal oldalra, a szíve magasságában kivarrta a neve kezdőbetűit. A jegyszedőnő keze lecsúszik, a hasánál motoszkál. Tibor összecsukódik, mint a bicska, s az asztal felé hátrál.

A nevetés most *A hideg szívből* jön, Hollandus Mihály nevet úgy, ami-

kor Munk Péter után dobja a lándzsáját, s a farúd kígyóvá változik Péter kezében. Tibor felnéz, jönnie kell a sasnak, hogy kiragadja a kígyót. Fent, a plafonon poros porcelánburában poros villanykörte ég.

– Gyere csak, ne félj!

A jegyszedő nő meglöki, ő hátralep, belebotlik az ágy lábába s leül. A nő lovaglóülésben rajta. Szúrós szvetter csiklandozza az arcát. A jegyszedő nő meghasadó öléből sohasem érzett szag hömpölyög. Minden ragad, a levegő ragad, a kezek ragadnak. Melleg nedvesség szivárog a nadrágjába, mintha bepisílt volna. Egy kicsit. Tiszázhatatlan.

A jegyszedő nő vadul löki hátra, s hörög. Lehet, hogy nevet. Lehengeredik róla, a szekrényhez siet, járása hempergés, ömlés, lüktetés. A szekrény mellett a fáskosár, benne leírhatatlan szenny. Húgyszag, ez az!

Az ágyon, a rongyok és ruhahalmok miatt nem lehet vízszintesen feküdni. Mi volna, ha most belépne Etelka? Nyílna az ajtó, mint akkor, amikor először látta, a tálcán halkán csilingelne a teáscsésze, fénylene a cukortartó. A cukrot már nem adják jegyre! Nemrég még nagy színes lapokat osztottak, kéket, narancssárgát, világossárgát, s ezeket akkorácska darabokra kellett vágni, amekkora egy rendes bélyeg fele, az volt a húsjegy. A cukorjegy talán sárga volt. Hát így és ilyen hamar merülnek feledésbe a dolgok? És volt valami szavazás is, mikor ő kislány volt. Szavazz a Napra! Minden gyerek kis röpcédulákat gyűjtött, amire rá volt nyomtatva a Nap, amire szavazni kell!

Visszaerölteti magát Etelka belépéséhez. A lány a kályha felől érkezik, elhalad a fáskosár mellett, belőle is ilyen szaros vér jön? Mint az ujjak közül kiszirnosodó, marokra fogott,

összeszorított agyag? Az agyagot az állomás mögötti dombokból, a Brét-fű alól gyűjtötték, olajat csepegtettek hozzá, s vízzel összegyúrták. Finoman fénylett, s úgy hajlott, mint a szar.

Valami gyanús öröm járja át attól, hogy Etelka látja, amint fekszik feltámasztott háttal, ahogy a jegyszedő nő odalökte. A szekrényajtó eltakarja, csak a vödörből mosdótálba öntött víz zúdulása hallatszik. Loccsanások. Etelka közeledik a tálcával, egyenként teszi le a csészéket az asztalra. A matracok mellett épp csak annyi hely marad, hogy ne billenjenek. Tibor behunytja a szemét, hogy tisztábban lássa a lány vízmosta szemét, van benne valami esőutániság, szürke víz, szürke táj. Messze, mélyen bele lehet látni a szembe, elöl füzes, ázó kalangyák, a kép mélyén torony vagy óriási hombár. Nagy háromszög, mint a Farkas utcai templom tornya. Nincs is tornya, csak ez a háromszöge. A Farkas utcában volna jó sétálni Etelkával, amikor virágnak a hársak, a csend szédítő. Jövet a Házsongárdi temetőből, ahol egy fekete márvány sírkő mögött az ajkát megcsiklandozza az a pár kósza hajpihe az Etelka nyakán. A lány észre sem vette, hogy leheletével megérintette, hogy is, hisz visszafojtotta a lélegzetét. Az egész olyan gyönyörű, hogy Tibor marasztalná Etelkát, mindig az volt a jó, amit elképzelt, amit képes volt elképzelni. Etelka mással markolásztatja a kezét, reggel nyögve kuporog a vécén, ő is, ő is, ő is! Na végre, könny csordul a szürke szemből, de még mindig nem néz rá. Nincs Etelkának olyan szeme, ami találkozni tudna az övével? Nem tudja elképzelni. Próbálja büntetni érte, mint Fülöpék a kémianárnót. Amint kiállították szégyenszemre a katedrara, a kémianárnónek lassan lecsúszott a szoknyája a földre, megindult

a bugyija is, nem volt benne gumi, s neki nem volt szabad megfognia és visszahúznia, mint meg-megteszi az osztály előtt, azt sem tudva, mit tesz. A köpenyén keresztül markolja meg, s vonaglik vissza belé. Vajon Fülöpöt és a többieket is olyan gyönyörű érzés fogja el, mint őt, hogy bele kell görnyedni, s utána olyan mindegy minden?

Hogyan is akarná így büntetni Etelkát?! Hol van Etelkának a teste? Van vízmosta szeme, van keze, amit mással fogdostat, vannak hajpihék a nyakán és a füle mellett, amiket jó volna megérinteni a Házsongárdi temetőben, egy fekete márvány sírkő mögött. De hát az élet, az életben ő sohasem volt és sohasem lesz a temetőben, ahol azért olyan borzasztó. Tibor látja a rettentő csontmezőt, ami ott van, alig egy-két méterre a talpa alatt. Vajon ha az ő koponyája is ott volna a fű között vagy mélyebben, s kileszhetne? Egyszer egyedül megpróbálta a halottak mélyéből látni a temetőt. Lefeküdt, fejét egy kis mélyedésbe hajtotta, szemben, egy fűcsomón soklábú rovar iparkodott valamerre. A rémület és az iszony vágtaiban vitte a temető kapujáig, ahol meghallotta a sírkőfaragók kopácsolását, s attól megnyugodott.

A jegyszedőnő fehér kombinében jön elő a szekrényajtó mögül. A szennyes rongyszagba mosószappan szaga vegyül. A test reá roskad, s ő az asszony oldala mellett látja Etelkát, a csészéket szedi össze, mintha ő ott sem volna, nem az ő ruháját rángatnák le fújtatva. Amint a jegyszedőnő levetkőzteti, teljesen úgy érzi magát, mint amikor meztelenül lógott a daru horgán, fél lábánál fogva, teste szertesztét. Csak egy különbség van, s az talán jó is volna, ha nem öklendezne valamitől, ami kikíváncozik

belőle. A mosószappan szaga, a padlás szaga, ahová segített kitergetni anyjának a ruhát, a jegyszedőnőnek szakasztott olyan a szaga, mint a lepedőnek, a kispárnahéjnak s annak a vatelinnal töltött, flanel rongydarabnak, amiből húsz darab is sorakozott a szárítókötélen, s az anyja nem mondta meg, hogy mire való, ő pedig sehol máshol nem találkozott olyannal, csak a padláson. Baljós vörösésbarna színet nem vette ki a mosás.

Az egyetlen különbséget, ami csigán lelógatott és mostani teste közt van, a jegyszedőnő megmarkolja és rángatni kezdi. Az történik vele, ami megtörtént már éjjel, az ágyban, délután a fáskamrában vagy éppen a padláson. De a kamrában vagy a pincében, petróleumlámpa-fényben gyönyörű volt minden, olyan közel volt a rózsaszínű selyembugyi az Éva fehér combjai között, hogy tisztán látta, amint a selyem felpúposodik s elcsavarodik a combok közt, s a bugyigumba szedett szára apró fodrokat vet, olyat, mint a rózsaszínű szegfű.

– Mi van, na!

A jegyszedőnő úgy gyúrja, markolással a hasa alját, mint a pár csepp olajjal megsíkosított agyagot.

Tibor semmit sem érez, aztán mégis. Félrelőki a jegyszedőnőt, s még épphogy eléri a szekrényajtó mögött, vasállványon ásító mosdótálat. Hányhatnékja van, de nem jön föl belőle semmi. Tátog, nem kap levegőt, aztán valami epekeserű előjön mégis. Etelka ott áll mellette, tálcával a kezében, a tálcán csilingelnek a teáscsészék.

A jegyszedőnő ráveti magát. Büntudatot érez vele szemben, hogy túri a rángatást, fülét nem dugja be viasszal, hogy ne hallja a jegyszedőnő szitkait. A nő a hasa alatt markolja meg, s úgy rángatja, mint farkon

ragadott pincsit. S ő szűköl is kutya-módra, a rángatás fáj. Hogy szidják, azt tudja, csak a szavakat nem érti. Olyasmit csinált vagy épp ellenkezőleg, olyasmit nem tett meg, ami szitkokat, káromlást vált ki ebből a hőmpölygő húsból, amivé a jegyszédőnő változott. Amit meg kellett volna tenni, azt ő pontosan tudja, még ha soha senkivel nem tette eddig. De hogy ő belemártsa magát ebbe a bűzlő húshalomba, ebbe a szart, gennyet, húgyot levedző testbe, az nem lehetséges. Képzelné helyette valaki mást vagy valami mást, de hogyan képzelné ide a szép kémiatanárnőt, akit a fiúk minden kedden és pénteken, a kémiaórák és a tanítás után meg-reguláznak, s hogyan képzelné el Éva fehér combját, amint egy pillanat-

ra belát a szoknyája alá, hogy aztán leguruljon a füves domboldalon. Csak Etelka, ő nézze csak, s fogja közben az Endi kezét! Nézze csak, essen ki a szeme, az a vízmosott!

A jegyszédőnő függetlenedik tőle. Átkulcsolja a derekát a combjával, s összeszorítja. Fáj, de nem próbál szabadulni. A jegyszédőnő erősebb, mint az a motor, amelybe a láncos daru beleejtette, hogy a dugattyúk mócsingokká zúzzák. A jegyszédőnő nyög, ő végül felordít fájdalmában, aztán érzi, hogy rázzák. A jegyszédőnő rázkódik, s rázza őt is a derekára kulcsolódó lábával. Hörgés, sok-sok hörgés, ő jajgat fájdalmában, a jegyszédőnő végül sokáig üvölt, közben nem vesz lélegzetet, s rángatózva, mint bottal megpiszkált hernyó, leválik róla.

Lászlóffy Csaba

Az eltűnt idő látószögéből

Olykor mintha nem is csak szavakból, hanem a múlt elhullatott, elhasznált molekuláiból állítaná össze nyersanyagát – képes mégis extázist kiváltani. Az eltűnt idő látószögéből nézve nála a poros lombok is üde zöldek.

A nehéz szagok, a búskomorságba hajszolt vagy groteszkkal kacérkodó pillanatok ellenére – könnyedén elhessentve a szavak körülrajongott bogárrajját – a borzalmassal szembesülő világból kihallani a haiku hosszúságú sikolyok hitelét.

Származástan, „irodalmi genealógia”, a túlélés alternatívái – a brueghelinek nevezett erdélyi történelmi, vagy csupán családmitológiai tájon. Jóllehet az író morbid élvezettel képes elmerülni mások ostobaságában, kudarcában, hazug gyönyörében, mondjuk abban, hogy Lady Macbeth mobiltelefonon tovább úzi gyilkos cselszövéseit... Vagy éppen ő maga ad tovább egy pletykát, miszerint a városban „elterjedt egy teljesen alaptalan szóbeszéd”, hogy a kolozsvári filmgyártás megteremtője, a „nagyszerű Janovics Jenő” meztelen bálokat ad Rákóczi úti otthonában.

Hiszen az élet bagatell! Nem ér semmit... Hiszen az élet mindent megér!... Változatlanul ezt sugallják Kolozsvári Papp László felfokozottan szenzuálisra hangolt történetei.

Tévetegen visszanezünk, szölongatnánk az elfelejtésre kárhóztatott neveket. Az övé mentsvár lehet ma is, ezekben a képmutatásba süllyedő évtizedekben.

Kerek huszonöt évvel ezelőtt jutott el hozzánk Budapestről a *Madarak voltunk* című regénye, mely egyben családias üzenet: lévén az értelmiségi hősök konfliktusainak állandó színhelye bátyám Vörösmarty utcai manzárdlakása. „Álikánte félreteszi a könyvet, szemé a cédulákon. Fölvesz egyet, máshová teszi. Ilyen rebbenékeny az egész, csak ráfúj az ember és soha többé nem állítható föl ez a rend...”

Ezzel zárul a könyv. Az élet és a halál esélyeit számba venni több mint gőgös férfialom.

Csak a magánytól ments meg, Uram, a szeretethiánytól!... Tudtad ezt, Laci, hogy bele lehet halni, ha valakivel senki sem törődik már, valakit senki sem szeret.

„A széken ült, a karfa visszatartotta a lefordulástól, halott.”

Milyen kifejező írói mondat a magányban kiszenvedett emberi páriáról. S nem mindegy, hogy álmunkban vagy ébren tör ránk az iszonyat. A megszokás pusztán csak formai jegy, vagy természetünk részévé válhat?... Nem folytatom, nehogy még közös rémálmnknál kössek ki váratlanul: a kollektív magánytól a modernnek csúfolt világban, mely a Megváltótól reánk testált egyedüllétre felfeszített „tömegemberekre” épül.

Kiss Anna

Milyen a közel főzés?

(Részlet)

VETÜLETEK

*Fenn a jurták világa,
a parasztházak világa
apajogú. (A férfiak helye
van a szent oldalon.)*

De anyajogú világ
a holtak
világa *odalenn*.

KIK VAGYUNK, MI NÉPEK?

Kik hagyták el
Atlantiszt, Ataiszt,
Vértesszőlős odvát, a
Baradla-barlangot,
Velem bronzkori kohóit, a
világ (belül többszintes)
lakóhalmait, a boszniai
piramist, ki formálta
Kis-Ázsia, Jordánia
irdatlan idomú anya-
szobrait, kik hagyták
el a cölöpházak mocsarába esett
tárgyakat, Stonehenge-et,
Alaszka jégkori havába merült
cölöperődjét, a permi, az
ordosi bronzokat, a Selyemút
romvárosait, s a többi
mindenfelé. Kik a
festett kéznyomok
szerte a világon?

Mi köze a kecskeméti
tulajdonjegyek
a kínai, japán
írásjelhez, a közép-ázsiai
pecsételők jeléhez?

A székelyföldinek
egy kazahsztáni nép
zászlójeléhez, ahol a
szaka (szkíta) utódok
ma is élnek?... Mi köze az
Irtis menti hantiknak a
lóhoz? Ahol csak
rénszarvasok vannak.
Jeniszeji férfi-avatások
két legnagyobb titka közül
az egyik: hogy valaha
vörös-szőkék voltak.
Hogy a kirgizek is.

Az állította, aki
rád szólt a hetvenes
évek legvégén, hogy
mért oroszul beszélsz.
Hakasznak hitt. A
mongolok mongolnak,
a kazahok kazahnak,
a mordvinok mordvinnak.
A legészakibb szibériaiak
is, hogy szép kerek
fejed van, mint nekik!...

Valami baj van
ezzel a mi
finnugor-türk vitánkkal!

MÉLYKÉK ÉS VÖRÖS

... az Élet Ura
vörös rongyokkal, a
Halál Úrnője mélykék
rongyokkal jelölt, magas
rúd-bálgányai a minden-indián
temetőben. (*Védelmeseők!*)
Idejártak életet, halált

bevádolni, ordítani tőle,
néha napokig, még
ezernyolcszáz-
harmincnyolcban is.

A félvárosi indián
szokásai rég mások.
De mi változott?

Meteor-kúpból
szól a végtelen anyag:
te az enyém vagy.
S a tükröző
mocsár elborul.
Sötét vulkánjából
az olvadt föld:
enyém vagy.
S megindulnak
alattad a sötét
láva-rögök.

FELJÖN A VIHAR
egy rossz szitából is.

ÉS MEGHALNI BÁRHOL LEHET

MILYEN A KŐVEL FŐZÉS?

Ételárus asztalala a
táncok szünetében,
bölénysült, kagylós, gyöngyös
holmik arrébb. Indián
kertekről eshet szó,
*régi idők főzőkösarairól,
bölénygyomor-kondéraitól.*

Volt ilyen.

Máshol, tavaszi
dombok közt bőrrebe
kerül vissza a juh szíve,
mája, feje, húsa, a kövér
faggyús farok, helyben
felhúzott vadhagymák,
füvek – földdel fedik a
gödröt. *Valaki aranyrögöt
lél a lősz-sárga úton,*

*mongol ajándék,
nagylelkű. De hogy
fogadhatnád el?!*

Egyszer mindez majd
illik a bölénysülthöz, a
kukoricaleveshez.

NÉHÁNY DOLGOT ÉN IS
„ELÁSTAM”

Az inuit ABC-t.

Már csak egy szakadt,
nagy, fali változat
volt belőle. Alighogy
kitalálta valaki, az
iskolák áttértek a
latin betűkre. De ha
meggondolják magukat,
nálam van egy példány!
*(ki, ku, ká...
pi, pu, pá... ti, tu, tá...)*

A kézzel írt angol–magyar–izlandi
angol–izlandi–magyar szótáramat.

Arra az esetre, ha az
izlandit és a magyart
beszelnénk a legtöbben a
világon, s ráerőltetnénk a
többi szerencsétlenre,
hadd tudják meg, hol
lakik az Úristen!

Az indián kézjelek angol
nyelvű szótárát.

A cudar vízöntő-természetemet

HOVÁ TŰNT EL A RÉGI NÉPEK
TILTOTT TUDÁSA?

Lappangó s eleven
hagyományba:
mindent túlél.
...

Atlaszokba:
darhan(kovács),
dargan(kovács),
tarhan(kovács),
tárkány(kovács).
Helynevek a Góbitól idáig.

...

Közös tudattalanba:
Ha könyvet
találomra forgatsz,
hátról kezd el.
Mint írástudatlannak
gondolt elődeid
az írást.

...

Templomok falába:
A sárkánykígyó-párt
tején nevelő
madár-istennőt,
a gyerőmonostorit.
Világegységet,
Szkítiából.

Arab kalligráfiaikba:
az „omszki sezserét”,
kazahsztáni magyarok
családfáját.

...

Emlékezetbe:
Hogy tudnak rólunk,
egy nagy hegy
mögé költöztünk
nyugaton (a Kárpátok
mögé). Mások: hogy
őket hurcolták el innen.

...

Fejben adják tovább:
tizenkét ifjúnak,
azok is mind tovább
tizenkettőnek,
azok is mind, azok
is mind...!

(„Kerek istenfája
szép tizenkét ága”)

...

Borókaág üregébe rejtik:
a rovott aranypalcát,
s idegennek
észrevétlen marad.

...

Katasztrófaikba:
még az Édda özönvize
után is maradtak írott
aranyablák.

...

Testvérnépekhez mentik:
aranyablákon az *Arvisurát,*
vén Urál (?), füves Altaj (?)
odvaiba, másolatát
vászoncsíkokon,
katona fia-sámánok,
besorolt tudós-kapitányok,
hírszerzők, magukra
csavarják, egyszer majd
visszahozzák.

„...sós kútba...”

„...malom alá...”

„...kerék alá...”

Fodor Ákos

Egy megbeszélésem, velem

Jó vagyok?

Nem.

Rossz vagyok?

Nem.

Szép vagyok?

Nem.

Csúf vagyok?

Nem.

Gazdag vagyok?

Nem.

Szegény vagyok?

Nem.

Nyertes vagyok?

Nem.

Vesztes vagyok?

Nem.

Vidám vagyok?

Nem.

Komor vagyok?

Nem.

Igaz vagyok?

Nem.

Hamis vagyok?

Nem.

Élni vágyom?

Nem.

Halni vágyom?

Nem.

Valamit végre mondj nekem...!

Nem.

Frontalitás

Az elülsőktől
nem fér el a fejemben
hátsó gondolat.

Buták párbeszéde

- Te is voltál fiatal...!
- Elég rosszul tettem...!

Teológia

- Isten tudja...

Történet

„Megőrülök érte!!!”

•

„Megőrülök tőle...”

Meditáció a gravitációról

Megtanulni, majd
elfelejteni: két Nagy
Próbatételünk.

Csepregi János

A blaha lujza téri indiánok...

a blaha lujza téri
indiánok
imájára régtől
senki nem felel
számtalan fohászuk
mit sem számít
már az égnek
megkophatott
a playback- emlékezet

mégis ma reggel
ha utoljára is
a térre minden férfi
harci díszben érkezett
de kimódolt és
kimondhatatlan
kérdéseik hadára
a hangfalakból
csak Vangelis felel

bizony Manitu is
csak sodródik az árral
mindenlátó szemével
naphosszat csikkek
és emlékek közt kutat
s ha majd a 7-esre várva
falafelt majszol este
talán végleg elnyeli
a csillagtalan körúti éjszaka

A papagájok csőrét

a papagájok csőrét
időnként vissza kell vágni
nincs más megoldás
ha rács
ha koptatófa
már kevés
rétegenként kimetszeni
az élő lelket
az élettelen anyagból
határvonalat húzva
a mulandó s a mindenség közé

a papagájok csőrét
időnként vissza kell vágni
biztos kéz szükséges
melyben a penge nem remeg
hisz nagy hozzáértés
precíz mozdulatok híján
egykori kontúrjait madaradnak
– vér nélkül –
vissza nem nyered

így fekszem most én is
steril tenyeredben
kérelhetetlen ujjaid
elnyelik
minden szívverésemet
pengéd lassan
mélyembe hatol
s csak remélni tudom
marad még belőlem
mikor manikűrrollódat
fürdőszobai polcodon
megszokott helyére
felteszed

Barna T. Attila

Válasz filozófus költőtársam dedikációjára

A sejtelmes mosolyú Sophiát,
a bölcsesség istenasszonyát
mozi előtt vagy a füstös pubban
leszólítani miért nem merem?

A költészet együgyű, lenézett
szolgálólánya
kedvesebb
nekem.

Tükör előtt

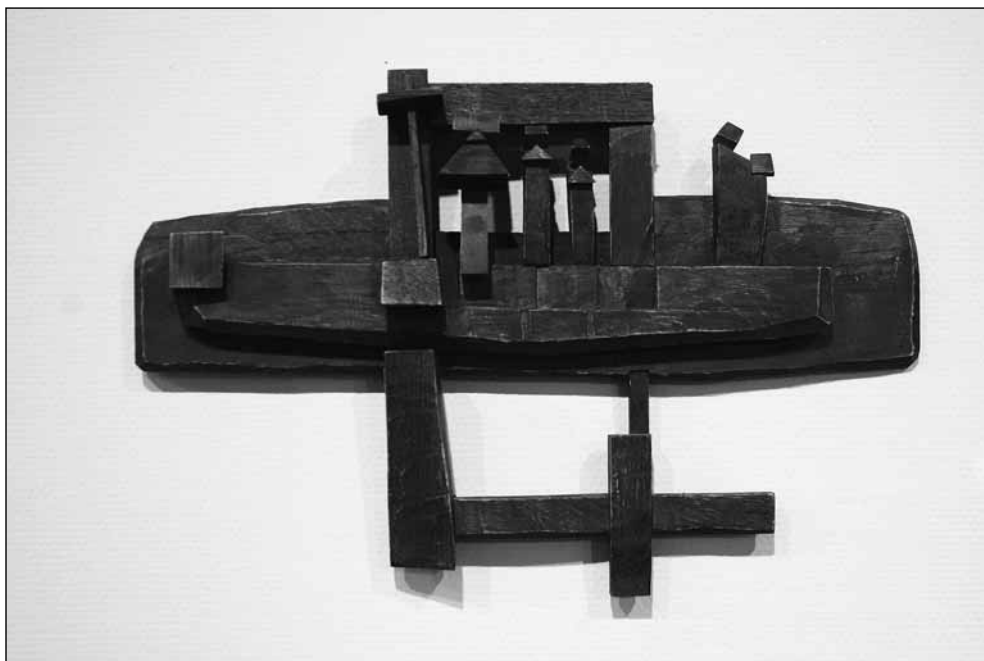
Tükör előtt begyakorolt
misztikus pillantások
elbűvölő mozdulatok
igéző boszorkány-mosolyok
kislány-ámulások –

Nézzük és hódolunk
igázva sottogunk:
Istennő, csodás!
Pedig nem más, csupán
mint – asszonytudomány

gyönyörű csalás

Berda Józsefnek

Telt, kemény, feszes
asszonyi combot ha simítana most
tenyerem, csak az lenne nagyobb
gyönyörűség, mint olvasni versedet, te,
minden földi boldogságok
pogány, csavargó szerzetese!
Hozzád, éhező poéta, nem a tenger;
nagy tál aranyló, gőzölgő húsleves jött el.
Te tudtad, együgyű bölcs, a
férfiember milyen nyomorult. Nincs senkije,
s mi kell neki, csak ennyi:
áldott emésztés bőséges ebéd után,
korty lőre, filléres cigaretta,
s mindeme élvezetek
koronájaként a pattogó szavú,
rengő tomporú kövér
kocsmárosné, ki tiszta,
ropogós ágyába s jó szagú mellére enged.

Tarbay Ede

Szavak vízjeles merített papíron

1.

mint a legtöbb utca ez is kétirányú mégsem mehetsz amerre akarsz a város szívében a körforgalomban dönteni kell tovább vagy vissza a meghatározó pillanatot elszalasztván sodródunk nem tudjuk merre visz csak azt a külvárosba ahonnan szerencsés esetben a kertek után szántóföldeket látunk erdők szélén legelő lovakat fölöttük fecskék szárnycsattogását halljuk cigánylányok csörgődob énekét és mindazt amit Markó K megfesthetett volna bár még mindig a körforgalomban az irányjelzők táblái olvashatatlanok sebességünk mint a Körhintái – tiszteletkőr Fábri Zoltán előtt – a centrifugális erő kirepít az álom tengelyén gurulunk tovább dombtetőre kanyarodunk fel a csúcsnál vissza elfogyott a benzin következik az inga ritmikus lassulása s ahogy megállunk jobbra-balra nézünk és azt kell lássuk bárhová zásakutca betonfalak az allék végén leáll a motor *TE* arcunk a műszerfal béna mutatóin kezünk még lendül tehetetlenül

2.

a felhők versek közhelye kovásztól dagadnak a láthatár pereméről *TE* befelé folynak a völgyekbe horhosokba és úgy terülnek elénk mint a láva leülven mégsem megkövülve emésztik meg a húsunkat a csontig inkább feloldva lényünk a nap felé emelnek s párává lehet a fogaink gödrébe tömött amalgám vagy szemüvegünk fémkerete óránk ha van és néma tekintetünk ahogy a sáskák hordáját figyelik kik rágnak minden zöldet rághatót lassan már a könyveinket is minek nekünk a betűk erdeje ha a szavak erejüket veszve pöcegödörben bomlanak pontokká nem rendbe ahogy a Cité Signac rücskös vásznán [honnantudod hogy vászna rücskös kérdelek attól aki hozzám beszél s mint máskor most sem méltat arra válaszoljon nekem a semmiből] míg észrevétlen nem vagyunk csak voltunk

3.

a határország változatlanul nézi magát a változó Dunában
 túl a sziget változó lombját az ősz mint kutya a vizet
 lerázza fái bokrai ágáról és meredeznek karcosok az eget
 a csárdafalak emlékezetét kerékpár autó iránya ellentétes
 az autó szelétől dül a gyengébb jármű csak horzsolás a bőrön
 kamasztest tengelyén *TE* az úrvezető kesztyűs keze görcsben
 a volánon magát nyugtatja azzal hogy kiabál baritonból
 felzattal emelkedve végül a motor basszusban dorombol
 távolodik az akkor még lakatlan gyümölcsfás szőlős
 hegyoldal lábánál a görög, szerb, sváb és magyar város felé
 míg minden hangot túlszív egy sirály és fehér teste
 úgy áll a víz fölött akár a csárda nemrég meszelt fala

4.

többször péntek után következik a hétfő
 ha postajárás szerint várjuk a napokat
 máskor mintha örökös vasárnap lenne
 csak a szél súgása lapoz a naptárunkban
 a harang minden délben pontosan
 metszi az időt 24 óránk két felére
 a hajnalt cinkék jelzik előzve a korai kukást
 éjjeli baglyok hangjával virrasztunk
 ereszkedő denevér-surrannással csupán a fű
 növést hallja *TE* szívünk a száradását
 orrunk fogja fel közben megújul bennünk
 az *esti kérdés* a lodzsa mélyén mélyebbre
 süppedünk megérintjük a göcsörtös falakat
 ahogy a rögök a még erős diófa-deszkák tömegét

5.

már nincs patakpart csak a kád fala
 forrás helyett a vízcsap émelyítő egyhangúsága
 jövőt mutató klór fojtó szaga és íze
 a csempérsből kibukó rovarok akár a vírus
 ében izomrostban két antivírus pihentetése közt
 vagy levéltetvek a kanadai nyárfán illedelmes
 rozsdá a ruhaszártó félig foszlott festése alatt
 tegnap vett alma mára gyanús héja alatt a bomlás
 kifordított kesztyű a világ vagy csak a szavak
 tavaszod őszöd végül teled *TE* a nyarad
 a híradóban villózik a kép te rámeredsz
 mintha sárral telnének meg az éjszakai utcák
 ahogy a gátat áttöri és a járdát kromatikusan elsöpri az ár

Bereti Gábor

P. Klee a születés kiáltásait hallgatja

Eltűnnek,
mint a születés kiáltásai,
mint a gyermekkor,
mint az első vágyak fényei.
S marad, ahogy a múlt maradt itt, a sötét, a por;
akár néhány mélyben sodródó, tetszhalott szívdobbanás,
hallatszanak az elkárhozott hangszer
utolsó hangjai.

Olyan kék színű és csillagos most az ég,
mint a lombok szélein hintázó, szikrázó holdfény;
vagy némely hópehely, amely a kagylóhéjak
gyöngyház-sötétjébe zárult fényeket rejti. Ily
rabságban él tekinteted, ahogy bujkál,
és a tekintetem, még abból az időből, amikor hiába
bújtál az anderseni tölgy barlangos törzsébe.
Én addig futottam és addig kerestelek,
mígnem mindenütt elveszítettelek.

Tudtad te is, ahogy öleltél és nőtt benned a vágyam,
tudtad te is, hogy így lesz:
a születés kínjai (kiáltásai) előtt
az utolsó csönd,
a világról leszakadó kondulás leszünk.

P. Klee nem hisz nekem

Ahogy
keresgéltem valami hangot
a csöndben, egy halk,
alig moccanó,
sűrített kiáltásba botlottam.
Kapszula formája volt, s mint
földrengéskor a víz, magától remegett.
Talán, hogy úgy legyen minden,
ahogyan lett, akkor
egy pohár hullott ki az égből,
s benne a végtelen forrásából összegyűlő,
kristálytestű víz csobogott.
Néhány kortynyt hörpintettem belőle és
lenyeltem a kapszulát. Azóta, akár a
testhangok, furkál, remeg, morog és
bujkál bennem és vándorol, s én fokozott
figyelemmel követem útjait, hogy minderről
mesélhessek P. Kleenek, mert neki
tudnia kell, hogy mi történik itt,
hogy mi történik velem, hogy higgyen
nekem és ne ütközzön meg rajtam
amikor e kapszula majd a szívembe
érkezik, ott széthasad, s én a
felszabaduló édes és keserű szavak
rabjaként, mint egy megszállott,
majd kiáltozni kezdek,
szónokolni fogok és énekelni nektek

Szauer Ágoston

Elágazás

Mert elmaradt. És senki.
E történetben más van,
és folyton itt kell lenni
e szép, magas lakásban:
negyvenes villanykörte,
a fal, képekkel körbe...,
mind idegenné válik,
akár a majdnem másík,
kis fikciókkal tömve.

Irány

Szabálytalan növények, kis vadon,
a lugas vascsöve, lapos kövek,
vagy ötven éve egyformán öreg
a vilmoskörte itt az udvaron.

Alatta szék ül, árnya lomha rács,
a háttámláján ődöngő darázs
egy sokszor festett nagy szegecs körül.

Rögzített lábak – mindig egy a kép,
így ül tűnődve minden nemzedék,
s a látásmód már belsővé kövül.

Hugh Kenner

A tudomány, Axel és játék a szavakkal

Thomas Sprat, aki 1684-ben Rochester püspöke volt, sokat idézett szerző két mondat okán. Karnyújtásnyi távolságban írom e sorokat három könyvtől, amelyek e mondatokat írták át: Basil Willey: *Seventeenth Century Background*, Brooks and Wimsatt: *History of Literary Criticism* és Barbara Shapiro: *John Wilkins* életrajza, aki a tanult világ gondolkodását akarta szabályozni egy filozófiai nyelv megalkotásával. Sprat a *History of Royal Society*-t írta, a Társaság támogatásával ki is adta 1667-ben, s e műben olvasható a következő:

„és még valami, amire a Társaság kényes, ez pedig *Beszédének* módja; amelyet bizony hamar fölemészt a *Beszéd* fölösleges díszessége, ha nem vigyázunk rá, hogy megfelelően kezeljük *Tervének* Szellemét és *Életszerűségét*.”

Roppant tanulságos hallgatni őt, amint fokozatosan eljut ahhoz, amit az irodalomtörténészek már régóta a tudományos írásmód alapelvei meghatározásának tekintenek. Lényeges, mondja: „el kell választani a Természet ismeretét a Retorika színeitől, a Képzelet eszközeitől és a Mesék gyönyörteli élvezetétől” – hűvös megállapítás, amely mindjárt veszít hűvös mivoltából, mihelyt szembeállítja az emberi beszéd témájával. Mert türelmét olyannyira elveszíti „a *Beszéd Fölöslegességének káros Hatásai*” miatt, hogy kijelenti:

„amikor a boldog *Élet* eszközeit vizsgálom, valamint Romlásának okait, mindenképpen arra a következtetésre jutok, hogy az *Ékesszólást* száműzni kell a *civil Társadalmakból* mint végzetes veszedelmet a Békére és a jó Modorra.”

Az embert az állattól a beszéd különbözteti meg, mondta Cicero, akit az előző mondat elborzasztott volna.

Thomas Sprat viszont attól borzad el, amit nekünk tanítottak, mármint hogy a Cicerótól származó nevelési-oktatási hagyomány a nyelvet megbízható és állandó forrásként jelöli meg:

„Ki tudná nézni Felháborodás nélkül, hogy e terjengős *Troposzok és retorikai Alakzatok* mennyi Zűrzavart és Bizonytalanságot hoztak Megismerésünknek?... Most elfog a Harag és nem tudom türtőztetni magam, hogy ne vádoljam e lát-szólagos Titokzatosságokat Felületességgel, pedig hát mi *Írók és Szónokok* olyan nagyra tartjuk őket. És kevés Szóval merem állítani, hogy az Emberi Tanulmányokból semmit sem könnyebb megtanulni, mint a mondat vétkes Bőbeszédűségét, a Metafora Műfogásait, a Nyelv Dagályosságát, amelyek olyan nagy lármát csapnak ezen a világon.”

Igazán szembeötlő, hogy Sprat miképp halmozza a szavakat, milyen élesen állítja szembe egymással a kifejezéseket: Zúrzavar és Bizonytalanságok, Troposzok és Alakzatok, Írók és Szónokok, a Mondat Bőbeszédűsége, Metaforák Műfogásai, a Nyelv Dagályosság. Olybá tűnik, csak az Ékesszólás ítélheti el az Ékesszólást, az *általános vétkes* közé helyezve azt, mint a Keresztény Hercegek Széthúzása, a Vallási Kötelességek Elmulasztása és hasonlók". Tehát a nagy egyetemes bűnök kategóriájába csoportosítja. Vagy az Ékesszólás, vagy a Royal Society gyakorlata – vagy mi, az új papság vagyunk hitelesek, vagy a szentek bandája. És Sprat hangja egyre halkul, amint kimondja két nevezetes mondatát:

„Ezért hát nagyon szigorúak voltak és az egyetlen Orvosságot alkalmazták, ami csak található ezen *Extravagancia* ellen; ez pedig nem egyéb, mint a szilárd Elhatározás, hogy elutasítják a stílus minden bővítését, cirkalmazását és dagályosságát. Vissza kell térni az eredendő Tisztasághoz és Rövidséghez, amikor az Emberek körülbelül annyi Dolgot állítottak elő, mint amennyi Szó létezett. Minden taguktól megkövetelték a tömör, csupasz és természetes Beszédmódot, a pozitív Kifejezéseket, a tiszta Értelmet, az eredendő Könnyedséget. Mindent igyekeztek lehetőség szerint a matematikai Egyszerűségekre redukálni és inkább a Kézművesek, Vidéki emberek és Kereskedők Nyelvét választották, nem pedig a Műveltekét vagy a Tudósokét.”

Hát itt van! És a negyedik kiadás nyomdása még nyomatékosabbá tette mindezt azzal, hogy valamennyi főnevet nagy kezdőbetűvel nyomtatta ki. Az a Szó méltó a kiemelésre, amely egy Dolgot jelöl. Olybá tűnik, ez az „eredendő Tisztaság és Rövidség”.

Ám az eredendő Tisztaság és Rövidség az Éden tisztasága és rövidsége, amint gyanítjuk is, amikor Sprat a *tömör, csupasz, természetes* melléknévket használja. A Mezítelenség a Bukás előtt volt Természetes; ezután jöttek a fügefalevelek, meg a bonyolultabb öltözködés. És a nyelv most öltözködés, amelyet a Bővítmények és a Dagályosság mértéke különböztet meg, nem beszélve az olyan díszítő elemekről, mint a Nyakkendő. Ádám csupasz Könnyedséggel beszélt Évával, pozitív Kifejezéseket és tiszta Értelmet használt, az „eredendő Tisztaság és Rövidség” szellemében. Nem mondta neki, hogy „júniusi piros, gyöngyharmattal ékes, fész rózsaszálam”. És minden bizonnyal azt sem mondta, hogy „olyan a szemed, mint a mély vizű tó és amikor jársz, lángnyelvek csapnak föl a lépteid nyomán”. Hanem így szólt: „Én Ádám vagyok, Te pedig Éva” – ez pontosan annyi Dolgot nevez meg, amennyi Szó van, és biztosan nem a Művelt emberek vagy a Tudósok nyelve.

„A Kézművesek, Vidéki emberek és a Kereskedők nyelve”, mondja Sprat, azt a három osztályt nevezve meg, amely nézete szerint szakértő a *dolgok* vonatkozásában. „Ahány *Dolog*, körülbelül annyi *Szó*”: az egyenértékűség kereskedelmi metaforáját alkalmazva egy penny egy perc, egy dollár egy óra és egy szó egy dolog. A dolgok valóságosak és diszkréték, a szavak pedig a címkéik: eszményünk az egy az egyhez való megfeleltetés. Minden dolognak van egy neve; minden macskának, amely az angolul beszélő világban lődörög, *macska* a címkéje, mintha az oldalára volna festve. *Elmondhatunk* minden dolgot, csak

azt nehéz elképzelni, *mit mondhatunk a dolgokról*. Swift, akinek az esze minden kétséget kizáróan éppen ezen járt, úgy intézte, hogy bizonyos filozófusok Lagadóban ki tudjanak ejteni szavakat – innen a légzés és a tüdő kopása – oly módon, hogy zsákban magukkal hordanak bizonyos dolgokat, amelyekről beszélgetést kezdenek; kinyitják a zsákot és egyszerűen fölmutatják e dolgokat. Nem tudni, mit mondtak? Mit mondanak a *dolgok*?

Sprat beszédéből tévedhetetlen bizonyossággal kiérezzük a vallás reformerének hangját. Nem lényegtelen, hogy egy nap Rochester püspöke lett, vagy hogy John Wilkins, a mentora a *History* írása közben Chester püspöke lett, egy évvel a *History* kiadása után. A mezítelenség összekapcsolása a természetességgel, az „eredendő Könnyedség” fölemlegetése, az „eredendő Tisztasághoz és Rövidséghez” való visszatérés retorikája – ez mind, mind olyan tudat modorossága, amelynek történeti szubsztanciája a tiszta vallás romlása az időben és a sürgős reform lényege az elsőrendű feltétel helyreállítása. A Royal Society új papsága nem kevesebbet akar megtalálni, mint Ádám veszendőbe ment nyelvezetét. És azt kell hinnünk, Ádám elveszett nyelve nem a kijelentéssel, hanem egyszerűen csak a megnevezéssel foglalkozott, mivel Ádám Bukás előtti tudata számára a dolgok áttetsző lényegiségükben voltak jelen, így is voltak megnevezve, nevük merő kimondásával lényegiségüket adták, és semmiféle betöltendő űr nem maradt a szófiabeszéd hálója számára.

Csak ritkán jelentettek be ennél nagyobb igényt a próza stílusának megreformálására: az eredendő Tisztaság és Rövidség, ha értjük a módját, visszahozza az Éden minden dolgokra áradó fényét, mielőtt a Kígyó, a Műveltek és a Tudósok prototípusa, hízelgésével elvakította szüleinket, és a lángoló kardú Angyal közbelépett.

2.

Ami következett, nem volt egyéb, mint a nyelvészeti norma. A tudomány nyelve zavaros, a *mondatok* túlzott bőbeszédűségéből, *metaforikus* műfogásokból és a *nyelv* dagályosságából áll elő; mert a nyelv zabolátlanul gonosz, méreggel teli, amint az apostol írta (James 3:8). És e nyelvet egyre fogyatkozó örömmel olvassa az ember.

„Minden dolgot olyan közel kell hozni a matematikai egyszerűséghez, amennyire csak lehet”, és valóban ezt tette a papság, ha csak lehetett, matematikai egyszerűséggel beszélt: de e nyelven senki sem beszél, még beavatottjai sem; és amikor Wordsworth fölidézte az oldalhajót

„Ahol Newton szobra állt
Szögletes és csöndes arcával
Elméje márványhajóján örökké
Egyedül vitorlázva a gondolkodás csöndes tengerén”,

akkor azt mondja nekünk, hogy Newton, a bölcs jelenléte semmiben sem különbözik Newton szótlán szobrának jelenlététől: mert a bölcs egyenletekben gondolkodik, szótlán és egyedül van. Ilyen bölcs még sohasem létezett, sem

Püthagorasz, sem Szókratész, sem Konfuciusz, sem Jézus nem ilyen volt: ők tanítványok körében élő bölcsek voltak, akik emlékeztek rá, mit mondtak, és megjegyezték mondásaikat. De ki emlékszik bármire is, amit Newton mondott? Csak akkor beszélt, amikor a felfedezés elsődlegességét kellett vitatni. Mint bölcs, nem mondott semmit. Középszerű emberek, mint például Henry Pemberton, aki 1728-ban adta közre *A View of Sir Isaac Newton's Philosophy*, egy évvel Newton halála után, mindenkinek közvetítette Newton gondolkodását, aki csak olvasott angolul:

„Rögzíts bármely tetszőleges síkra két tűt A és B pontban (91. ábra). Köss rájuk tetszőleges hosszúságú ACB zsinetet. Aztán köss egy D tűt a kifeszített zsinegre; a tűt ekképp forgatva hegye ellipszist ír le.”

A szerző azt mondja, hogy tegyünk meg valamit. Nem kell gondolkodnunk a szavain, sem Newtonéin. Egyszerűen csak végre kell hajtanunk a kísérletet. A tudósnak pontosan ez az újdonság a mondanivalója: tettem valamit, amit megismételhetsz, valami újdonságot, amiről nem is álmodtad, hogy megtehető. (Például fölboncoltam egy kutyát *in articulo mortis*, és fűjtatót helyezve légszövembe még a boncolás után is működtettem a szíverését. A természet szabályszerűsége okán pedig a későbbiekben te ezt ugyanígy megteheted. Pemberton utasításai az ellipszis kihúzását illetően pontosan ilyenek: adott egy érdekesség, továbbá a bolygók egy jellemző nevezetessége, amelyet tűkkel és zsineggel bármikor reprodukálhatunk.

Perbertonnál pontosan ugyanazt a hangot halljuk, amelyet a regényíróknál, amely hang éppen ezekben az években szólalt meg. Pemberton könyve 1728-ban jelent meg, a *Robinson Crusoe* 1719-ben, a *Gulliver utazásai* pedig 1726-ban. A regény lehetővé teszi nekünk a kísérlet megisméltését. Vagyis: Robinson szünideje a lakható világban (amely félig már a Paradicsom) pontról pontra, szóról szóra átélhető. Vagy Gulliver szerencsétlen találkozása a beszélő lovakkal szintén, amelyek mintha Platón Köztársaságában laknának, és meggyőzik őt, hogy jobb volna megszabadulnia az ügyvédekkel és tánctanárokkal benépesült világtól.

A regényeket is a Royal Society Prose előírásainak megfelelően írták, vagyis vázlatosan, metaforák nélkül, főnevekkel telezsúfolva, ahogy megfelelő előírásokkal megismételhetők bizonyos kísérletek. Szikár tényszerűséggel elrendelik, hogy újfajta prózát kell írni, amely mentes minden „terjengősségtől, kitérőktől és dagályos stílustól”. Egy évszázadon belül az írók ennek megfelelő új hangot fedeztek föl a versírásban is. A szellemes, meggyőző hangú vers, mint a *To His Coy Mistress*, ez a költemény már nem élményről számol be, hanem kísérlet, amely definíció szerint nem ismételtető, mivel én vagyok én, nem pedig te, és még én sem lépek kétszer ugyanabba a folyóba. Megindító, mégpedig hasznosan megindító kísérlet irányodban, éppen az én erős és ritmikus megfogalmazásomnak köszönhetően. Egyedül vándoroltam, mint egy felhő (és ha úgy tartom jónak, lábjegyzetben még azt is leírhatom, hol és mikor), elmondom, hogy a nárciszok látványa meghatott, versemre bízom azt is, mi módon, és gyakorta még akkor is erőt vesz rajtam a látványuk, amint kanapémon fekvé felidézem képüket. Így osztottam meg másokkal epifániámat. Gyűjtsd össze

hát te magad is a saját epifániáidat a sötét és nyomasztó gondolataid, az úr ellen, amely erőt vesz rajtad. (És, melleleg szólva, e kísérletet mindig is ismételned kell, amíg csak élsz: mert az úr mindig leleszkedik rád.)

Tehát egyáltalán nem meglepő módon hasonlóságok mutathatók ki Wordsworth 1802-es *Preface to Lyrical Ballads* és Sprat 1667-es *History of the Royal Society* című műve között. Ez kiterjed a megfogalmazás részleteire, amelyeket eddig mintha nem vettünk volna észre. Wordsworth második mondata már tartalmazza a *kísérlet* szót, amelyet már 1798 előtt, a könyv első megjelenésének idején is alkalmazott. Ezeket a verseket, mondta akkor, „kísérletként” adtam közre, „annak bizonyításaként, hogy az alsó és középosztálybeli emberek társalgási nyelve nagyon is alkalmas az öröm költői kifejezésére”. Vagyis a kézművesek, vidéki emberek és kereskedők nyelvét választotta a művelt emberek és a tudósok nyelvével szemben. Bár úgy találta, hogy 130 évvel Sprat után a nyelv annyira leromlott, elfajult, hogy még a kereskedők nyelve sem szolgálhatott modellül, hanem csak a vidéki iparosoké.

Az 1802-es *Előszó* negyedik bekezdésében Wordsworth azt mutatja be, hogy „néhány barátom mi módon értette a kísérlet” szót. Tárgya, amint ő pontosabban megfogalmazza, a következő:

„megtudni, milyen mértékben közvetíthető a gyönyör, a gyönyörnek az a mennyisége, amelyet a költő racionálisan közölhet, az eleven érzékelés állapotában élő emberek valóságos szókészletének metrikai elrendezésével.”

(Futólag megjegyezhetjük a *mennyiség* szót és tűnődhetünk mérhetőségén. A *mennyiség* szót akkor használjuk, ha „kísérletről” van szó.) És Wordsworth e barátai hittek abban, hogy „ha a költemények komponálásának ezen utasításait betartják, akkor bizonyos típusú költészet jön létre, amely jól alkalmazkodik az emberek érdeklődéséhez, nem közömbös a sokaság iránt (megint a mennyiség!), valamint a morális viszonyok minősége iránt sem”. E barátai előre látták az új költői műfajok lehetséges létrejöttét és „e tekintetben azt tanácsolták nekem, hogy előre határozzam meg az elmélet rendszeres védelmét, amelynek alapján a költeményeket írni kell”. Mindez pedig olyan szigorú előírás, mint amely a DNS összetételét határozza meg.

És ez valóban nagyon komoly ügy. Wordsworth a költészet átalakítását javasolja, amely sikeres megvalósulása esetén sok emberéletet érint majd „folyamatosan”.

(A miénket érintette. És amikor az *Előszót* írta, Mary Shelley még csak selypítgette a szavakat; 1818-ban viszont közreadja a *Frankensteint*.) E változtatást pedig „a hétköznapi élet jeleneteinek, eseményeinek leírásával” kell végrehajtani, „olyan nyelven, amelyet az emberek valóban használnak”. Wordsworth úgy véli, annyi azért kijön ebből az egyszerű stratagémából, mint amennyit Sprat várt a Royal Society új papságától.

„A Világtól azt kell elvárnunk (írta Thomas Sprat), hogy a *Dolgok Változatait* és *Fokozatait* olyan rendben helyezze egymásra, hogy Tetőpontjukra állva pontosan láthassuk, mi van alul, és mindent alárendelhessünk az Ahítatnak, a Békének és az Emberi Élet Teljességének.”

A költő pedig, mondja Wordsworth:

„az embert és a természetet teljességgel egymás megfelelőinek tekinti, az emberi elmét pedig a természet legérdekesebb tulajdonságai pontos tükrének látja, (ekképp) a vegyész, a botanikus vagy a mineralógus legaprólékosabb felfedezései pontosan úgy a költő sajátos témái lesznek, mint bármely egyéb, amelyhez költészete alkalmazható, ha ugyan eljön valaha az idő, amikor megismerjük mind e dolgokat.”

A vegyész, a botanikus vagy a mineralógus már nem idegenek a költészet olvasóitól, akiket T. S. Eliot gyorstalpaló tanfolyamban világosított föl, vagy Marianne Moore a *Camelia Sabina* kultúrájában:

Tisztítsd
Az ablakokat botra rögzített kelmével
A melegházban nem lehet
Füstös az ablak vagy párás,
Mert a növények még megbetegednének.

Ők tán hallották, amint Ezra Pound néhány sziklaréteget azonosított a Lago di Garda nyugati partján: „Ez a szikla magnéziumot tartalmaz.” Wordsworthhoz pedig az a tudomány áll a legközelebb, amely Sprat és az ő kora között született: a pszichológia. Költői műveit egy napon Leibniz tanítványa, David Hartley asszociációs filozófiája alapján rendszerezte. Roppant érdekes rendszert alkottak és az elme műveletei esettanulmányainak tekinthetők.

Wordsworth az *Előszóban* két hosszú bekezdést áldoz a költő és a tudós közeli rokonsága magyarázatának, amely olyan közeli, hogy csupán két ponton szorul magyarázatra: az öröm tekintetében (mert a tudós, hívja fel figyelmünket a szerző, abba is hagyná munkáját, ha nem lenne a felfedezés öröme), valamint döntése dolgában, hogy lényegileg kutatói munkáját nem a Royal Society egyszerű, közérthető prózájában folytatja, hanem metrikusan. Meglepő válasza értelmében a metrikus forma „érzéstelenítő”, míg a közlendő szubsztancia rendkívül szenvedélyes és fájdalmas elemeket tartalmaz,

„valami szabályszerű dolog jelenléte, valami, amihez a szellem hozzászokott különféle hangulataiban és nem túlzottan izgalmi állapotában, nagy hatással lehet a szenvedély csillapítására és korlátozására a hétköznapi érzés közegében”.

Nem kell ezt elhinnünk, de Wordsworth ezen a nyelven szólalt meg, amikor úgy érezte, magyarázatot kell adnia. A Royal Society roppant értelmes virtuóza nyelvét használja, de őt a 130 év fölhalmozódott tapasztalata már némiképp megóvta attól a féktelen lelkesedéstől, amelyet gyakorta tapasztalhatunk Spratnál, aki azt hitte, a Paradicsom kapujában áll, amelyet rövid időre megnyithat a közforgalomnak.

Mert, emlékezzünk csak, Thomas Sprat a Societyben fegyelmezett, hermetikus papságot látott. Az ő prózájuk, amely mértékadó stílusul szolgált a *Lírai Balladákhöz*, a diszciplína része volt, amelynek ki kellett volna nyitnia a

zárt Kertet, hogy visszatérhessenek az ősi Tisztaság és Rövidség állapotába, amikor az emberek még nem a kigyó álnok beszédét utánozták. Wordsworth *Előszavából* még nem, de verseiből ez a főpapi hangütés már hiányzik. A költő „emberekhez szóló ember”, és nem az angyalok nyelvén beszél, hanem vidéki emberekén. De Wordsworth ebben is, mint annyi másban, kivételes, és nem sokára majd azt látjuk, hogy a költők csatlakoznak egy papsághoz: például Shelley lobogója alatt, aki elpártolt a Royal Society nagy víziójától, megbélyegezve a „kiszámítás képességét”. „Szórszálhasogatók és mechanikus gondolkodók”, mondja, most ők a „civil korona bitorlói”, amely már régóta a költőknek van fönntartva. De mindössze annyit értek el, hogy a gazdagok még gazdagabbak, a szegények meg még szegényebbek lettek. Az állam hajója pedig az anarchia és a zsarnokság Szküllája és Karübdiszé között hánykolódik.” Ennyit „azon tudományok műveléséről, amelyek kitérítették az ember birodalmának határait a külvilágban.” Dr. Frankenstein megtanította, mire megy ki ez a játék. Shelley *A költészet védelmében* című munkája ragaszkodik hozzá, hogy a felszín és a mélység igazi mérői a költők, akik „az emberi természet felszínét, hangjait és mélységeit” igazán fölfogják, ők „az elfogulatlan inspiráció szent főpapjai”, valójában a „világ hallgatóságos törvényhozói”.

3.

Ekképp a vallási követelményekből, amelyeket a XVII. században született új tudománnyal szemben támasztottak, a XIX. században az újfent profetikus költészettel szemben támasztott követelmények lettek. A tudományos nyelv pedig – Sprat tanításai ellenére, mármint hogy ez a kézművesek, vándor iparosok és kereskedők nyelve – visszahúzódott a közéletből, ekképp a költészet nyelve hasonlóképpen. 1890-ben Villiers de l'Isle-Adam közreadta az *Axelt*, „az élet megvető elutasítását” – Arthur Symons szerint (*The Symbolic Movement in Literature*, 1899). Ez az a darab, amelyet Edmund Wilson az irodalmi modernizmus kulcsaként jellemezett. Symons így folytatja: „különlegesen ékesszóló stílusban íródott, amely nem igyekszik utánozni a hétköznapi nyelvet, hanem amolyan ideális nyelvet alkot, amelynek a szépség a célja, mintha csak versben írnák”. Mert, magyarázza Symons, „a modern dráma legalább annyira korlátozta önmagát a szóhasználatban, mint amikor az átlagember beszél érzelmeiről és eszméiről szólva”. Ám „nyilvánvaló, hogy az átlagember csak nagyon kis részét tudja annak kifejezni, amit homályosan érez vagy gondol”, és ezért nyilvánvaló, hogy az emberek igazi nyelve, Sprat vagy Wordsworth tiltakozása ellenére, nem rendelkezik semminemű papi hatalommal. A tudomány, mondja Axel, „csupán megállapít, de nem magyaráz: ő a kimérák legrégibb sarja. Valamennyi kiméra, csakúgy mint a világ (amely a legrégibb közülük) *valamivel több* a semminél!” Symons a következő párbeszédet így fordítja:

Szerencsére van Tudományunk, kedves misztikus barátom. Elemezzük a napot, nehogy a bolygónk előbb robbanjon szét, mint joga van rá!

- A Tudomány nem elég. Előbb vagy utóbb térdre roskadsz.
- Mi előtt?
- A sötétség előtt!

Ha azt akarjuk látni, miképp gyűlik össze bizonyos papság, akkor olvassuk Arthur Symons *The Symbolist Movement in Literature* című könyvét. A könyv különös megfelelője Thomas Sprat kettőszázharminckét évvel idősebb *History of the Royal Society* című művének. Mindkét könyv hasonló mozgalmakra világít rá és igyekszik rámutatni a legnemesebb gondolatra az emberek felszabadítása érdekében a közhelyek alól, ekképp közelít (Symons szerint) „az emberiségben mindenhez, ami még a világ teremtése előtt megkezdődhetett volna, és talán túléli a világot”.

„Tehát itt, e lázadásban a külsőlegesség, a retorika, a materialista hagyomány ellen... az oly sok teher alatt megroppant irodalom végre megtalálhatja szabadságát és autentikus beszédmódját.” Jegyezzük meg: lázadás, többek között, a retorika ellen: amint Sprat megjegyezte, lázadás a *Beszéd* tékozló Bősége és Redundanciája ellen. És itt a főpapi ismerv: „mert olyan bensőségesen, olyan ünnepélyesen szól hozzánk, ahogy eleddig csak a vallás szokott, ő maga is egyfajta vallássá változik, a szent szertartás minden kötelezettségével és felelősségével”.

A szent szertartás felelőssége túlzott súllyal nem nehezedett ugyan a XVII. századi angol laikusra, akinek a dolgok dolgok, a szavak pedig szavak voltak. A szimbolista mozgalom viszont zsúfolásig megtelt hitehagyott katolikusokkal, akik már a gyermekkorban meggyőződtek róla, hogy léteznek a hatékonyság nyelvi formulái. Mallarmé a szonett utolsó hat sorát x végződésű, ritka szavakkal fejezte be, míg a tisztaságot, az odaadást és a kereszt szögeit idéző szavakkal kezdte, nagy műgonddal ügyelve rá, hogy még a legmakacsabb istentelen vagy perverz olvasót is a keresztény ikonográfiára emlékeztesse. E szavak mágikus erővel hatnak, a plébánia közvetítése nélkül. Egy szonettje így végződik: „Des scintillations sitot le septuor” (kb. A szeptett csillámló ragyogása), amely egyszerre idézi föl a hét sztárból álló virtuóz kiszzenekart, valamint a számlálást, *cinq, six, sept*, a misztikus Héti, a teremtés hetedik, pihenő napjáig. E szemléletmód a költészettel foglalkozó minden modern gondolkodásba átszűrődött, és még az olyan ádázul vallásellenes ember, mint William Empson, sem kételkedett benne, hogy a Kétértelműségnek – e szimbolista találmánynak – hét típusa van.

Korunk fontos elve – amint Stanley Fish helyesen megfogalmazta –, hogy nem létezik egyszerű, „természetes” nyelv. Minden kifejezésre képes nyelv műfogásokhoz folyamodik. A próza a verssel összehasonlítva nem „természetes”. Chaucer, aki versben pompásan tudta bemutatni a *Wife of Bath* természetességét, csak amolyan számár ordításokat hallatott egy logarlécnél nem titokzatosabb eszközzel, amikor megpróbálta néhány egyszerű prózában írt oldalon az olvasó figyelmébe ajánlani „lyte Lowys”-át. A *Treatise of the Astrolabe*-ból hiányoljuk mindazon alázatos és gyengéd, jámbor eszközöket, amelyek megadják a *Canterbury mesék* zamatát és az emberek igazi nyelvének érthetőségét. Ezt csak azért említem, hogy hangsúlyozzam: mind a vers, mind a próza írása esetén eljárásokat kell feltalálnunk, szabályokat alkalmaznunk, és az angol prózát a XIV. század végén még éppen hogy csak elkezdték „feltalálni”. A próza csak annyiban hasonlít a spontán, hétköznapi beszédhez, hogy nem metrikus, ám csupán szigorúan e hasonlóság alapján azonosították a spontaneitással: az Ember Igazi Nyelvén vajon ki is ír prózát?

A férfiak nem, az biztos, sem a nők. Amint a magnófelvétel bizonyítja nekünk, a habozás és a meglepetés ritmikája nem csupán befejezetlenül hagyja a mondatokat, hanem e „szünetekből” a próza mondatokat is alkot, többször is megváltoztatva irányát menet közben. A próza, az érthető próza pontosan olyan „mesterséges” nyelven íródik, mint bármely vers.

Ez igenis fontos, mert a feltevés, hogy Ádám prózában beszélt, vallási természetű, nem pedig kísérleti. A Royal Society, amikor eszményként azt javasolta, hogy ugyanannyi Szó legyen, mint amennyi *Dolog*, arra emlékezett, hogy Ádám névadó volt – bármely néven is hívott Ádám egy teremtményt, attól fogva az lett a neve –, és föltételezte, hogy ez egyenértékű a prózával: egy megformált nyelvvel. Wordsworth szintén azt az ugyancsak önkényes feltevést engedte meg magának, hogy „a nyelv legjobb része a legjobb témák óránkénti megvitatásából származik”, vidéki emberek e vitájából (gondoljunk a két „legjobb” mögött meghúzódó nyugtalanságra), míg a költőnek nincs más dolga, mint „metrizálni” ezt, ha erőteljes prózát akar alkotni. Villiers de l’Isle Adam és Mallarmé pedig úgy vélték, hogy a próza valamiféle Általános Alany degenerált hebegése, amint helyzetéről motyog magában zűrzavaros számvetést.

4.

Márpedig a próza egyik sem az említettek közül: a próza magasrendű műfogások eredménye. És amikor James Joyce azt mondta, hogy Stephen Dedalus a képzelet örök papja legyen – már megint ez a papi kép! –, akkor ezzel azt is mondta, hogy a papnak a hétköznapi tapasztalat mindennapi kenyerét kell az örök élet messzire világító testévé változtatnia, időnként még a hétköznapi közhelyek leírásával is, ám mindenestre jól formált prózában.

Stephen papi mágusként teljesítette be ezt az analógiát, vállalva a némasági fogadalmat, a száműzetést és az agyafúrt ravaszkodást, mintegy lehetővé téve James Joyce számára, hogy megírja első prózai könyvét, amely (mint mondta) az „aprólékos hitványság” stílusában íródott. Vagyis elvetett „mindennemű bőbeszédűséget, kitérőt és dagályosságot” és inkább a szavakkal törődött, valamint ezek népi használatával. Az első bekezdésben egy fiú mormolja magában a *paralysis* szót, amely úgy hangzik neki, mint „egy rosszindulatú és gonosz lény neve”. Az emberek igazi nyelve kaméleonszerű; a szavak nem azt jelentik, amit jelenteniük kellene, és amely kultúra ezt nem ismeri el, az elindult a romlás útján. És James Joyce utolsó könyve, a *Finnegans Wake*, egyszerűen nem engedi meg a szavainak, hogy meghatározzák, jelentenek-e valamit egyáltalán. „Ó, sziklák – mondta Molly Bloom –, szóljatok hozzánk egyszerű szavakkal!” De nem léteznek egyszerű szavak.

Ez pedig komoly dolog. A három évszázaddal ezelőtti hiedelmet, hogy léteznek egyszerű szavak, az a vélekedés táplálta, hogy a tudomány egyesítheti az emberiséget. Az egyre határozottabban megmutatkozó széthullás után, míg a szó-emberek és a tudósok olyannyira eltávolodtak egymástól, hogy csak tolmács útján tudnak kommunikálni, azon tűnődhetünk, vajon valóban értik-e az emberek egymás szavait, amikor látszólag szinte teljesen megértik egymást. Nincsenek egyszerű beszélők sem, ahogy egyszerű olvasók sincsenek, csak

csoporthoz vannak, akik többé-kevésbé megértik egymást átfedő nyelvüket. És nem arról van szó, hogy valami baj van a kultúránkkal. A kultúránknak csak az a csapóka hit okozott kárt, hogy minden másképp is lehetne: például hogy az emberek az „igazi nyelvükön” is beszélhetnének. Ez kényelmes, ám atavisztikus hiedelem volt. Csak az általunk vadaknak nevezett embereknek van egyszerű, célszerű, egységesített kultúrájuk: az ő költőik a „szentség technikusai”. De mivel mi nem akartunk vadak maradni, döntéseink értelmében magunk mögött hagytuk ezt a primitív állapotot, és ugyancsak e döntés értelmében nem is kívánjuk felülvizsgálni álláspontunkat.

Romhányi Török Gábor fordítása

Hugh Kenner (1923–2003) kanadai származású amerikai irodalomtörténész. A modernizmus Newtonjaként is emlegetik. Mestere Marshall McLuhan volt. Több mint harminc könyvet és rengeteg tanulmányt adott ki. Úttörő jelentőségű könyveket írt, Chestertonról, Ezra Poundról, James Joyce-ról, T. S. Eliotról, Samuel Beckettről és egyéb angol és amerikai írókról, költőkről. Munkássága nélkül Pound és Joyce életműve megközelíthetetlen. 1971-ben kiadott *The Pound Era* című könyvét, amelyben Ezra Pound életművét elemzi, a XX. század egyik legértékesebb amerikai irodalomtudományi munkájának ítélik. Az USA majdnem minden nagy egyetemén tanított. Tudományos műveinek nagy érdeme, hogy szépirodalmilag élvezhető nyelven íródtak és műalkotásként élvezhetők.

Magyarul eddig csak egy könyve jelent meg: *Flaubert Joyce és Beckett*, a sztoikus komédiások, 2006.

Ljudmila Ulickaja

A legkedvesebb arabom

Írói találkozó Párizsban, a peresztrojka kezdetén. Kerekasztal. Franciául beszélnek. Kezdem érteni – íme, föl-oszlik a köd a levegőben, és minden teljesen világos. Ugyanez a helyzet az olasszal, a spanyollal, a lengyellel. Ezért mindent feszülten hallgatok, várom ezt a technikai fejleményt – hogy mindent elkezdjek érteni. (Amíg nem kerül rá sor.)

Az asztal nem kerek, hosszú, néhány író a távoli helyekről – mindenki így gondolja közülük, mert ezek az országok: Egyiptom, Portugália, Oroszország...

Tőlem azt kérdezik, mit gondolnak Oroszországban a peresztrojkról. Jóhiszeműen azt válaszolom, nem tudok felelni erre a kérdésre.

Mit gondolnak az emberek Oroszországról? Egyáltalán nem azt, amit én gondolok. És egyáltalán – én nem képviseleti személy vagyok, és nem képviselhetek senkit a saját személyemen kívül, mivel én műveltségemet tekintve – orosz, vérem szerint – zsidó vallásom szerint – keresztény vagyok.

Utánam egy portugál írónak tesznek föl kérdéseket, s ő Mozambikban végzett munkájáról mesél, mégpedig igen érdekesen. Például egy mozambiki ember elhatározta, hogy bámulataba ejti falusi írástudatlan nagymamáját, aki úgy él, ahogy ősei éltek ötszáz évvel ezelőtt: a vizet a patakból meríti, a gabonát mozsárban őrli, a ruhát helyi növényekből készíti, úgy, hogy könnyen átalakítja azokat. A fiatalember pedig íme, tranzisztoros rádiót hozott neki ajándékba. A rádióból pedig – törzsük ritka nyelvjárásán hallani

adást, nemrég új állomást nyitottak. A néni hallgatta, hallgatta, és így szól az unokához: mondd meg neki, hogy hallgasson el...

Az unoka kikapcsolta a rádiót, és sértődötten kérdezi:

– Mi, hát te egyáltalán nem tartod csodálatosnak, hogy egy emberi hang a mi nyelvünkön beszél ki a ládából?

A nagymama az unokára nézett, és így felelt:

– Drágám, nem mindegy-e, hogy mi módon beszélnek butaságokat?

Csodálatos történet, a kerekasztalnál senki sem mondott ennél okosabbat.

Aztán az arabot kezdik faggatni. Ő rokonszenves. Valahogy emberien öltözött föl, se zakó nyakkendővel, se arafatka fejkendő – ing, szvetter, semmiféle valami meghatározotthoz tartozásra utaló tárgy. De én, lévén zsidó nő, kicsit tartok az araboktól. Mondhatni, genetikai szinten. Az arab fényképész, újságíró, tudósító, bejárta az összes veszélyes helyet. Gondolom, nyilvánvalóan Izrael ellen harcolt...

Neki – természetesen – az arab-izraeli viszonyokról adnak föl kérdést. Ő pedig – ó, én napsugaram! – így felel:

– Tudják, nekem megvan a magam szemlélete a problémáról, de ez nagyon egyedi nézőpont. Nézzék, arról van szó, hogy vér szerint arab, felekezetre keresztény vagyok, első nyelvem – francia, az arab a második volt... Én – nem vagyok képviseleti személy.

Magától értetődően sok mindenféle egyéb kérdés elhangzott, ami

ugyanilyen jelentőségű volt, és aztán még jöttek az újságírók, és mindannyiunktól meg akartak tudni még valamit. Mi ketten pedig az arabbal távolról szemlélgettük egymást, és amikor már nem kellett feszélyeznünk magunkat, egymás karjába omlottunk. Ő természetesen angolul is ötszázszor olyan jól beszélt, mint én, de nekünk különösebben még beszélgetnünk sem kellett. Emlékszem, ő

megállapította: csodálatos az a rádiós történet!

Olyan jól megértettük egymást, hogy jobban nem is lehet. Ittunk valamit serlegből, csevegtünk egyet, és örökre elváltunk. Ám örökre megszerettük egymást. Sajnálom, hogy elfelejtettem a nevét. Ezeket az arab neveket nem lehet megjegyezni.

Arató János fordítása

Ljudmila Ullickaja 1943-ban Baskíriában született. Számos kötetét fordították le magyarra. Fenti novelláját a *Ljugyi nasevo carja* (*A mi cárunk emberei*) kötetéből fordítottuk. A kötetet a moszkvai EKSZMO Kiadó jelentette meg 2005-ben.

Ébert Tibor

Zafír

Levelet kaptam Elza nénitől. Halála után – pontosan nem tudom – huszonöt évvel. No, nem nekem szólt az episztola, de sorait a minap postázták a címemre, fogalmam sincs, miért, mert a közlendőkről tudomásom volt. És olyasvalaki küldte el, aki állítólag egyszer találkozott velem, ötven-hatvan évvel ezelőtt, Elza néninél. Nem emlékszem, elképzelni se tudom az illetőt. Pedig a memóriám még megbízhatóan kihalássza a múltam. De ez az esemény nem akadt fenn tudatom hálóján, valószínűleg azért, mert jelentéktelen epizód maradt csupán mindvégig életemben. Elfelejtettem. És mégis, ez a jelentéktelenség az időtlenségből visszalépett az időbe, meglátogatott és elhozta nekem ezt a levelet. Ha azt is elmondom, hogy néhány nappal ezelőtt szóba került, csak úgy futólagosan emlegetve Elza néni egy délutáni beszélgetésen, még belebonyolódom a misztikus összefüggésekbe, magyarázatokba, véletlenek bizonyosságába, a transzcendentalitásba...

Nos, a levél családi vonatkozású, nénikém halálhíréről tudósítja a barátnőjét, és én is szerepelek benne, „a külhoni unokaöcs”, aki a kevesek közt megjelent a temetésen. Nézem a negyedszázados írást: kalligrafikusan gömbölyded betűk, egyenes vonalvezetés, s mindjárt arra gondolok, milyen jó, hogy az egyre erősödő asszimilálódás folyamata közepette még működik az anyanyelvismeret helyesírási hibák nélkül, érvényesülnek a gondolatreflexek. Leírja a szomszédokat, jellemzi őket, helyzetüket, elmarasztalja és egyben megvédi őket. Tárgyilagos egyszerűséggel, mentes a pátosztól, megjelennek a hétköznapi feladatok fontossága, a fennmaradás feltételei, melyek irányítják egy öregasszony életét. Ennyi idő elmúltával is frissnek tűnik a tinta, az írás, a papiros, nyoma sincs semmi fakultságnak, mintha tegnap készült volna.

Elza néni. Ott lakott I. nénikémmel a pozsonyi koronázódommal szemközt, az úgynevezett Pálffy-ház második emeletén, még a grófi időkből származó, cirádás korlátú gang kötötte őket össze. Átjártak egymáshoz szinte naponta. Nénikém zongoratanárnő, Elza néni háztartásbéli. Vénkisasszonyok. De Elza nénin semmi nyoma a vénkisasszonyok allűrjeinek. (Bezzeg a nénikém!) Kicsi asszony, hátul a fején, tarkója fölött – ha jól emlékszem – amolyan osztrákos hajfonat: a copf, gömbölyűen összefogva, mint egy félbevágott labda. De amit nem felejték el: az a gyönyörű kék szeme. Csillogása szertesziporkázott, ahogy felnézett alacsony természetéből, szinte kékes kristályokat lövellt üregéből, mintha színes szemcsék röpöködtek volna.

1945 szilvesztere. Álbéke számunkra. Szilvesztere? Összejöttünk, anyám, nénikém, Elza néni meg én, később csatlakozott hozzánk Ernsti, a restauránséf, a nemzetközi gyorsvonat szakácsa. Komor hangulatú este, szorongás okkal, furcsa sejtésekkel, bizonytalanság, ami a jövőnket illeti; kártyázás, dominózás – várva az éjfél.

Gondoltam – hangulatkeltésre is –, valamivel meglepem Elza nénit. Vettem egy berámázott, üveggel borított Beneš-képet. Eduard Beneš, a visszatért csehszlovák köztársasági elnök képét, és becsomagolva átadtam Elza néninek.

– *Nekem Beneš?! –* kiabálta, amikor kibontotta a csomagot. – *Beneš? Beneš?...*

– *Eduard. Ez jobban hangzik –* szóltam.

– *Miért vette nekem ezt a ... –* és nem mondta ki.

– *Hát, mert ugyanolyan szép kék szeme van, mint Elza néninek.*

– *Vakuljak meg! Vakuljak meg! Vagy szúrják ki mindkét szememet, ha ez olyan, mint a Benešé!*

– *Zafír!*

– *Legyen kő a helyén, vagy önsenek ólmot bele.*

– *Ő nem Vazul, hanem Eduárd.*

– *„Edward király, angol király, léptet fakó lován!” –* citálta Arany Jánost. – *Az is gazember volt.*

De én folytattam a játékot. – *Azért zafírszínű szeme akárkinek lehet. Lehet, hogy Vazulnak is kék szeme volt.*

– *Vazul, Edward –* motyogta. – *Nekem Vazul ellen semmi kifogásom. Miért is volna? Sajnálom, hogy megvakították Nyitra várában. De a Benešé... Inkább őt vakították volna meg!*

– *El kell ismerni, hogy kék, gyönyörű kék...*

– *Tudja, mit akar ez az alak, a maga Eduárdja?*

Akkor már életbe léptek a dekrétumok. A 33. paragrafus. Földhöz vágta a képet. Darabokra tört a ráma, pozdorjává a borító üveg. És rátaposott. De onnan letről, a szőnyegről is felszikrázott Eduard Beneš világoskék szeme. Azt hiszem, a két kék párbajozott egymással, egymásba lövelltek a gyűlölet szemcséi.

Már elkezdődtek a kitelepítések, deportálások, a szemközti Ligetfalura vittek az őslakosokat. Zajlott egy nemzetiség, a magyarság kálváriája, történelmi exodusa. A kék szemű Eduard Beneš jóvoltából, akaratából, bosszúból... De néhányan megúszták. Valahogyan. Sokféleképpen. Véletlenül lemaradva a listákról. Elza néni is. (Nénikém is.) Én elkerültem menekültként szülővárosomból. Tény, hogy amíg Eduard Beneš élt, a kitelepítések ellenére nem bántották őket. Egyelőre. Hogyan? Miért? Talán az a kék szemű hasonlóság?... A zafír miatt? Elhessegettem a gondolatot. Néhány év múlva, az elnök, Eduard Beneš halála, 1948 után aztán mintha megszűnt volna az az „ál-védőháló” (találgatások, feltételezések)... bár akkorára a dekrétumok szinte elvégezték feladatukat. Megváltozott a lakosság, kicserélődött, Elza néniék és nénikém néhány évig még maradhattak az egykori Pálffy-házban, az Óváros légkörében nosztalgizva. De aztán egyik napról a másikra kiköltöztették őket a külvárosba, paneltömbök közé. Károlyfalura. Indokolás nélkül, megfellebbezhetetlenül. Jöttek a teherautók – mint néhány évvel azelőtt –, s a szállítók, a speditőrök gyorsan végeztek – mint annak idején... Előtte még az új lakást se nézhették meg.

Kitelepítések kontinuitása.

Elszakadtak egymástól, megszűnt a gangnyi távolság, a kávézások, pletykázások, triccs-traccsok. És elnémult a dóm harangjának öblös kondulása, mely behatolt lakásukba, szívükbe, agyukba, sejtjeikbe. Óra nélkül is tudták az időt. Megsemmisült a virtuálisan létező mesebeli múlt véglegesen, a barokkos utcák áhítata és hűsége, helyette idegenszerű ridegség tömbjei. Bolyongásra ítéltetnek bölcsőjükben és leendő temetőjükben. A közöny közege lassan befalazta

őket. Panelházak közt fulladoztak, tévéantennák erdeje masírozott fölöttük. Elszívták tőlük az oxigént, egy történelmi város levegőjét.

Akkortájt lett beteg a nénikém, mondogatta: az, hogy átültettek ide, elsorvadok lassacskán. S a barátnő, aki talán utolsó hűségese segítője, így ír:

„Képzeld el, Irén még augusztus 4-én hirtelen meghalt. Aznap még együtt voltunk vásárolni, s ő nagyban vásárolt az ebédhez, és este hirtelen bevégezte életét. Én nem tudtam semmit, de másnap este jött az egyik szomszédja, hogy mikor láttam Irént, mert az ajtókilincsen lóg egy táska és senki nem viszi el azt. (Egész nap ott lógott.) Ez pénteken történt, szombaton sem nyitott ajtót senki, így hát az egyik szomszédasszonnyal felhívtuk a rendőrséget. Az felnyitotta az ajtót, és már halva találták Irént. Én nem voltam már ott, amikor megtalálták, mert a rendőrség csak négy órával a hívás után jött. Nem értem rá várni, mert főznöm kellett... A temetésen csak egy nő volt a házból, a többi szomszéd nem tartotta érdemesnek, hogy elmenjen. Igaz, nem szerették a házban, de azt hiszem, a halál sokat megbocsát. A pesti unokaöcs itt volt a feleségével a temetésen, kevesen voltunk, csodálkoztam, hogy volt tanítványai-ból alig jött valaki... Marikával együtt mentünk taxival a krematóriumba, talán tudod, hogy Lamacson túl van. Kísérőzeneként Chopin zongoraversenye szólt méltóan a halott hivatásához. Szegényke, angina pectorisa volt már évek óta, de azonkívül még bebeszélte magának, hogy mellrákja van... Azt hiszem, ezt már rég operálták volna, hisz jó öt éve beszélt róla..., ..., ...”

Vazul, Edward angol király, Eduard Beneš egykori dijoni doctorandus, köztársasági elnök... emberek... a dóm kondulása, tereferék, kártyázások, vénkisasszonyok licitje... 1945 szilvesztere, félelmek, szorongások, kitelepítések, megújhdások, véletlenek, kínok, kiengesztelődések, egy város, a történelem, a történet relikviái. A múlt kaleidoszkópja. S az ember végül is megnyugszik, lecsillapodik, felejt és megbocsát, emlékezik a változások metamorfózisában. Maga lesz a változás alanya, tárgya, összetevője, következmény, befejezés, újakezdés...

Csillogása szemcséit szórja szét a zafíremlékezés a maradandóság szimbólumaként... és mint valami varázsgömb mélyén megnyugszik a felzaklatott múlt..., ..., ...

Papp Dénes

Üreglakók

*„Avagy ki fékezendi meg
Az ember szenvedélyét,
Midőn iszappal hányja fel
Háborgó lelke mélyét?”*

(Arany János: *Gondolatok
a béke-kongresszus felől*)

Akkoriban mindenki háborúra készült. Volt, aki fegyverkezett, volt, aki menedéket keresett. Néhányan eladták mindenük, mások mindenfélét összevásároltak. Dupla fenekű tekintetek találkoztak titokban, a tiszta érzések csempészárúnak minősültek. A gyerekek egymást nevelték, az öregek rendszerint útban voltak, ezért örülhettek, ha nem lökték félre őket. A nyüzsgés fokozódott, és az emberek hozzászórtak a sistergő hanghoz a fejükben. A szerveződés új formái bontakoztak ki, bár rendszerességről ebben az időben beszélni nem lehetett. Leginkább úgy tűnt, mintha senki nem tudná igazán, mi történik, a készülődés izgalma ellenben egyre nagyobb méreteket öltött. Egy dolog mindenestre már akkor tisztán látszott. Ahány Tarzan, annyi Jane.

Szülőfalum érintetlen volt és lélektelen. Szüleim háza tárva-nyitva, az asztalon kávéscsésze, alján el nem kevert cukor. Telefonom használhatatlan, áram nincs. Körbejártam a szomszédokat, ugyanaz a kép fogadott, néma csendélet. A távozás gyors lehetett, erőszaknak semmi nyomát nem találtam, és másnak sem.

Az országúton belebotlottam egy családba, akik öt gyerekkel és egy ötajtós kombival nyugat felé tartottak, és felajánlották, hogy elvisznek egy darabon. Útközben megtudtam, hogy e vidék lakói a közeli hegyek egyikére tömörültek védelmi okokból, azaz félelemből. A félelem okát nem sikerült kiderítenem, azt viszont igen, hogy ők is oda tartanak. A férfi elmondása szerint egy új típusú, nemzetközi önkéntesek által alapított kolónia továbbgondolásáról van szó, mely a közösségi lét időszerű átformálásán alapul. Központokat létesítenek régióként, melyeknek befogadóképessége véges, ezért mindenki siet, hogy megfelelő helyet biztosíthasson családjának, ugyanis tudvalevő, hogy később minden igyekezet és pénz kevés lesz ehhez, és persze senki sem akar kimaradni.

Arca eltökélt volt, kicsit kába, szavait bimbózó kétségbeesés díszítette. A nő nem beszélt, száját összeszorította valamiféle tompa rémület. Két napja indultak el, a gyerekek már unták az egészet, ha éppen nem voltak nyugósek. Innen néhány óra csupán, folytatta a férfi. A rokonaik már várják őket és foglalnak némi helyet, később bővítik majd a közös életteret. Új központosítás ez, alternatív megoldás és alapvetően civil kezdeményezés, ezért egyelőre tehetetlen a posztdemokratikus államhatalom. Az emberek ugyanis egyre-másra hagyják el a városokat is, ahol már szinte csak csótányok, galambok és patkányok élnek.

Mindezt azért, hogy egy eddig még nem látott társulást alkossanak, ledobva a civilizáció béklyóit, megszabadulva a kulturális kötöttségektől, a nemi szerepektől, a vallások ragacsos hálójától, hogy értelmüket ily módon megtisztítva kezdjenek hozzá egy jobb világ építéséhez.

Aztán megkérdezte, csatlakozom-e családjához a közös jövő érdekében, ahol minden segítő kézre szükség van. Kimentettem magam azzal, hogy csak a szüleimet szeretném megkeresni, hogy megbizonyosodjam felőle, jól vannak. Ez láthatólag nagyon elkedvetlenítette, az út hátralevő részét szóltanul tettük meg, mialatt öt gyermekéhez hasonlóan én is elszundikáltam. A nő észvesztő káromkodására ébredtem, miközben kifelé taszigált az autóból, és mire fölocsúdtam, egy földúton térdepelve hunyorogtam a tovaszáguldó család után. Egy félig porfelhőbe burkolózó hegy felé tartottak, ahonnan állandó moraj áramlott szerteszét. Nevetést hallottam a hátam mögül. Amikor megfordultam, egy szalmakalapos öreg fogatlan kacajába bámultam bele. Görbe vállán kockás ing volt átvetve, egyébiránt félmeztelen, a nadrágtartót leszámítva. Négykerekű kis taligát húzott, rajta cserepes kaktuszok.

Elmondta, hogy őt is kidobták egy autóból, a kaktuszaival együtt. Nem tudta megmagyarázni a fiának, hogy elképzelhetetlennek tart egy új világot cserepes kaktuszok nélkül. Végül kipenderítették. Így gyalogosan volt kénytelen bandukolni, egyébként is, minek az a nagy sietség, ő amúgy sem érti az egészszet, csak azért megy a többiek után, mert nincs jobb ötlete.

A hegy lábához közeledve kitűnt, hogy a por és a moraj emberek ezreinek zsúfoltságából fakad, akik ebből a távolságból is láthatóvá tették tolongásukat, sűrögtek-forogtak, mint az eső előtt kirajzó hangyák. Közelebb érve a látvány elképesztően kaotikussá vált, cipekedő nők, dudáló autók, síró gyerekek, kidöntött fák, gördülő sziklák mindenütt. Néhány perc múlva az öreget a szemem láttára ütötte agyon egy teherautóról lehajított hűtőláda. A kaktuszai is odalettek.

Egy épülethez siettem, mely belül oszlopos csarnokaival nagyobbknak tűnt, mint amekkorára számítani lehetett. Csupán egy idős asszonyt találtam az előtérben, aki eltévedt üres kosarai között. Kérdésemre nem felelt, csak a belső termék felé mutatott. Az egyik terem padlója korhadó deszkákból állt, réseit fölverte a gaz. Innen világosabb hallba kerültem, ahol néhány pad hevert az egyik sarokban. A másik oldalon hatalmas rés, mely a föld alá vezetett. Itt bukkantam rá az üreglakókra. Többen voltak, mint a kinti tolakodók, mind rongyos, alutáplált, mocskos és bűdös. Elnyűtt ábrázatuktól csak büszke pillantásuk volt rondább. Egyikük sem akart innen elmenni, védték földbe kapart kamrájukat, ahol gyökereket, gilisztát és miegymást ettek, ahol aludtak, ürítkeztek és gyermeket nemzettek. Ez volt az a hely, ahová a kintiek igyekeztek.

Városnyi barlangrendszer húzódott a hegy belsejében, fénytől már elszokott emberek sokasága lakta. A kannibalizmus nem volt sem ismeretlen, sem ritka jelenség. Egy apró termetű üregi nyulat követtem, aki a falak mentén osont, néha meg-megállva, mozdulatlanságba burkolózva. Sokáig tartott, míg a rühes, hangoskodó torzonborzok között újra szabad ég alá vezetett, ott aztán elfáradva kinyúlt a fűben. Megsajnáltam, a kezembe vettem és megsimogattam. Akkor láttam, hogy veteményes parcellák között állok. A nyúl nem örült a simogatásnak, harapdálni kezdte a kézfejem és rugdalózott. Szerettem

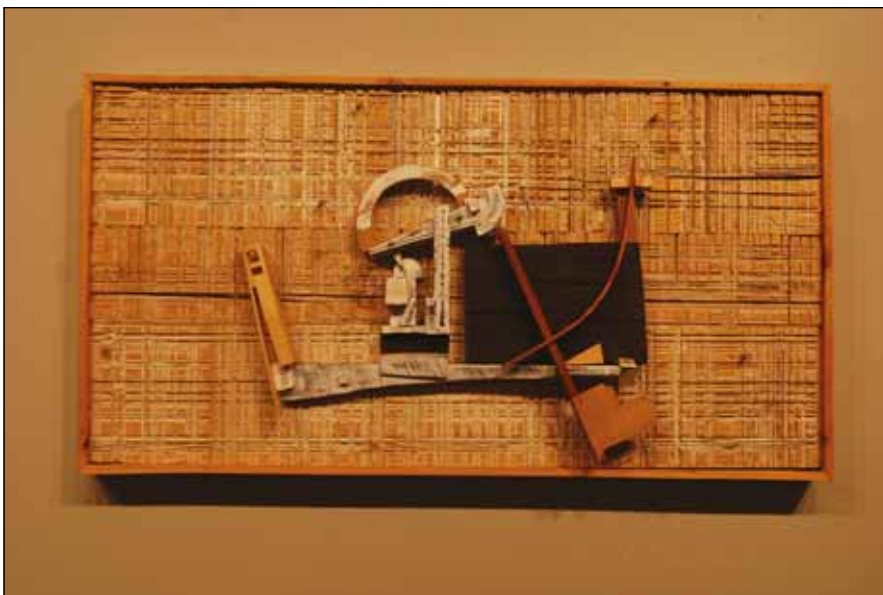
volna megnyugtató, de sikító hangot hallatott és még jobban harapott, fogával bőrömbbe csimpaszkodott, félő volt, hogy kiszakít belőle egy darabot. Ezért fogtam és a nyulat a szomszéd veteményesbe dobtam. Rögtön ott termett egy fiatalasszony és leteremtett, hogy micsoda dolog másnak a kertjét mindenféle nyulakkal teledobálni!

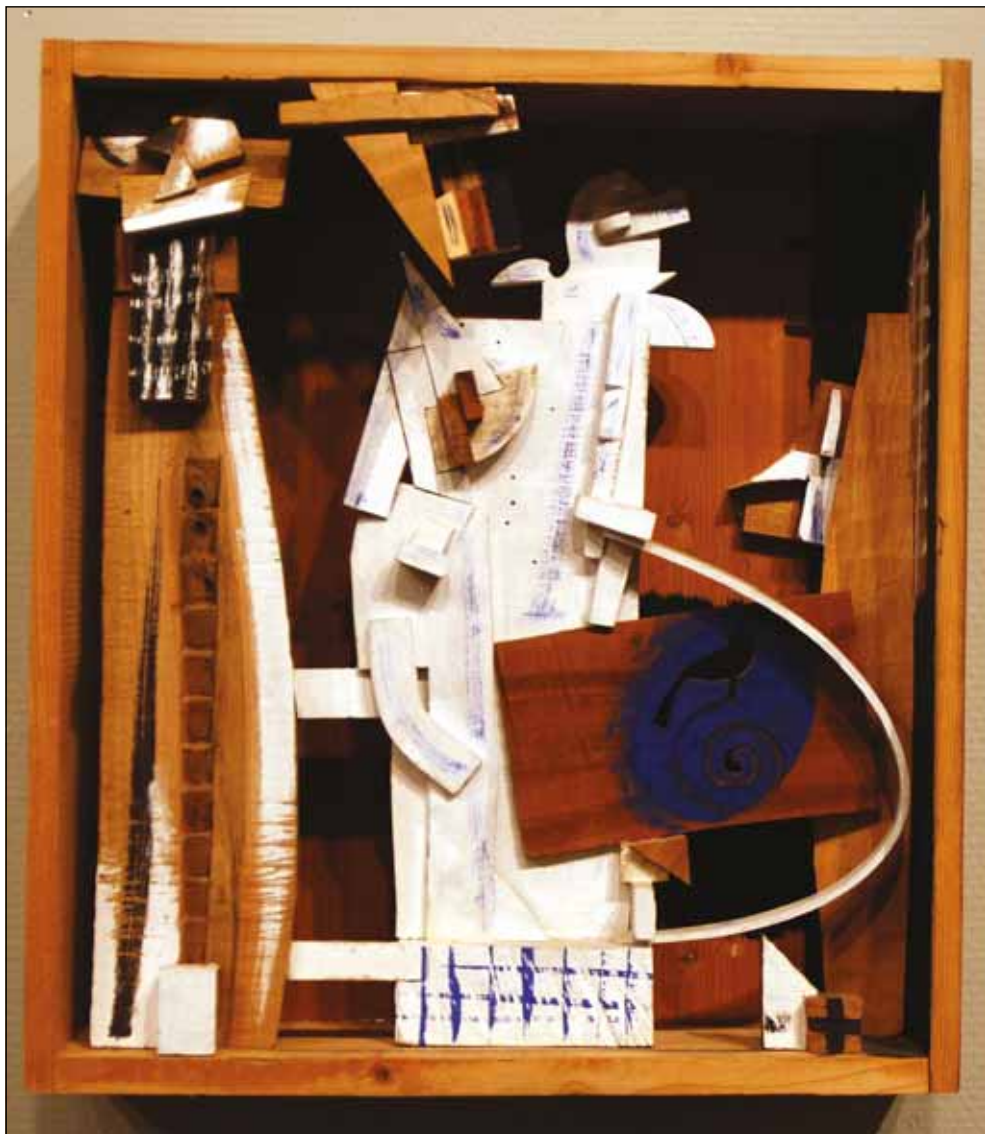
Elnézését kértem, aztán az üreglakókról beszéltem neki, és arról, hogy mindenki háborút vár, és hogy tulajdonképpen a szüleimről szeretnék hírt kapni. Rám nézett keresztbe font karral, és tudatta velem, hogy álmodom, üreglakókról sohasem hallott, nincs, nem volt és nem is lesz semmiféle háború, és hogy anyám valószínűleg a kenyérsztáznál sorban áll, mint a többiek, az apám pedig ott ül a hátam mögött sorakozó traktorok egyikének utánfutóján, akár a többiek. Megfordultam, és valóban láttam egy férfit, aki int nekem, miközben kajánul kacsint, de végig tudtam, hogy itt szörnyű tévedés történt, mert emlékeim szerint apám, még ha kaján is, egy pillanatra sem hunyja le a szemét. Természetesen nem hitt nekem. Mielőtt otthagyt volna, a földre mutatott, és mindössze annyit mondott, *foglaljon helyet*.

Végtelenített szobrászati történet

Tornay Endre András (1949–2008) művészetéről,
szombathelyi emlékkiállítása kapcsán

A művészeti lexikonok, az adattárak, az összefoglaló művészettörténeti munkák immár egy fájdalmasan korán lezárult, kiemelkedő jelentőségű szobrászi oeuvre-ről: az 1949 és 2008 között élt, a hetvenes évektől haláláig rendkívül aktív művészeti munkásságot kifejtő Tornay Endre András életművéről emlékeznek meg. A dolgokat véglegessé záró múlt időbe foglalva regisztrálják, hogy az erdélyi Zetelakán született szobrász a Kolozsváron végzett főiskolai tanulmányokat és az e tájon megélt rövid pályakezdő alkotószakaszt követően 1976-tól Magyarországon élt és dolgozott: kezdetben Balassagyarmaton, majd 1982-től, a haláláig megadatott negyed századon át Kőszegen. Munkálkodása felölelte a szobrászati ágazat számos műformáját és műfaját: művészetében a legfontosabb alkotóterületté a kisplasztika, illetve a kiállítási közegbe, a belső térbe komponált kisszobor, valamint az érem és a plakett megalkotása vált, de emellett készített számos köztérre tervezett és kivitelezett, és épületbelsőbe illesztett kompozíciót; leginkább rendhagyó, az autonóm művészeti programját reprezentáló és esetenként a megrendelői konvenciók szellemét sugárzó emlékművet, emlékszobrot és díszítő jellegű plasztikát is. Műveivel rendszeresen bemutatkozott a hazai és a külföldi kiállítóterekben rendezett önálló tárlatokon – hosszan sorolhatnánk a helyszíneket Csíkszeredától, Brassón és Kézdivásárhelyen át Budapestig, Gödöllőig, Kaposvárig, Sárvárig és Szombathelyig –, újabb és újabb szobrai és érmei állandó szereplők voltak az országos tárlatokon és a szakmai seregszemléken: megannyi Pécsen, az országos kisplasztikai biennálén és Sopronban, az országos érembiennálén és más, rangos szakági fórumon elnyert díj fémjelzi folyamatos, intenzív, különös szépségű és kiemelkedő minőségű művekben kiteljesedő alkotói jelenlétét. A magánkollekciókba és a korszak művészetét, művészettörténetét megrajzolni hivatott közgyűjteményekbe került műveken s a hagyatékban fennmaradt alkotásokon túl az életút, a pályakép száraz, tényszerű adatai és a művészetét dokumentáló tanulmányok, kritikák, cikkek hosszú-hosszú sora is azt igazolja, hogy Tornay Endre András szobrászata a XX. század utolsó harmada, az új évezred első évtizede magyar művészetének fontos, megkerülhetetlen fejezete – és ezt tanúsította a 2008 nyarán a Szombathelyi Képtár által megrendezett szép emlékkiállítás is, amelynek kurátora Zsámbéki Monika művészettörténész volt.

Ez a művészeti fejezet – jóllehet a korszak maga rendkívül ellentmondásos, és két, társadalmi alapjaiban egymással teljesen ellentétes szakaszra, az 1980–1990-es évtizedforduló előtti és utáni periódusra bomlik – mégis rendkívül egységes és nagyobb változásoktól érintetlen, a tetten érhető stilisztikai

váltásoktól, éles fordulatoktól mentes. Tornay Endre András már pályája kezdetén, néhány naturális, realista szemléletű mű megalkotása után kimunkálta azt a formailag rendkívül tömör és szűkszavú, mondandójában a népművészet szimbolikus kifejezésére törő szobrászi nyelvezetet, amelynek példaadó mestere a zseniális román szobrász, Brâncuși volt, s akinek szobrászata igézetében Tornay Endre András mellett az ugyancsak erdélyi Diénes Attila, valamint Samu Géza vagy Varga Géza Ferenc művészete is kibontakozhatott. Az egységes, a változatlan művészeti világkép tanúsítványa a kézművesség tisztelete, az anyagszerűség a teljes munkásságon átívelő volta is: Tornay Endre András – bár ritkán, s így főként korai alkotószakaszában faragott követ és alakított terrakottaszobrokat is, míg a bronz, elsősorban éremművészeti munkássága okán és révén végigkísérte pályáján – műveinek domináns, meghatározó anyaga mindvégig a fa, amelyet általában megfestett vagy más anyagokkal gazdagított. A fa alkalmazása, megmunkálása során azonban nem hagyományos, faragott, a zárt tömbből, a tömegeből való elvétellel alakított faszobrok születtek Tornay Endre András műhelyében, hanem olyan konstrukciók, amelyeknek lényegük a kollázsszerű összeillesztettség, az építettség, s amelyben a fellelt, talált, másodlagosan felhasznált elemek, a mindennapi tárgyak és rekvizitumok és a szobrász által alakított alkotórészek közötti minőségi különbségek elmosódnak, felismerhetetlenekké válnak. A szabad térbe helyezett, élesen hangsúlyozott sziluettel megjelenített, vagy a falsíkra komponált, dombormű-, illetve kontrarelief-pozícióba helyezett munkák elsősorban szimbolikus emberalak-megjelenítések, illetve az ember világának tárgyi-környezeti elemeire rímelő olyan alakzatok, amelyek a konkrét és az elvonatkoztatott szférák között kelteneek villódzásokat. Az idolkok, a fejfák, a keresztek, a házak, a kapuk megidézésének vissza-visszatérő volta mellett a Tornay-szobrászat emberközpontúságára Chikán Bálint művészettörténész már 1983-ban felhívta a figyelmet: „Tornay Endre András szobrászatának kiindulópontja minden esetben az ember. (...) Formái, figurái időtlenül lényegítően szimbolikusak. Alakjai (...) szinte kivétel nélkül harmóniát sugároznak. (...) És mivel művészetének állandó kiindulópontja az ember (...), így nyilvánvaló, hogy a harmónia világképének egészére vonatkozik, beleértve az ember és a természet, az ember és ember, és az ember önmagával való viszonyát is.” Ez a harmóniakeresés és harmónia-teremtés élteti idolszerű kisplasztikái, domborművei mellett érmeit is: a százat meghaladó darabszámú *Végtelen történet* és az *Éjszaka hordaléka*, a *Vég nélküli menetelés* vagy a *Gondolatok Bartókról* című sorozatok nagy ívű, a modern magyar éremművészet eme remekbe szabott műegyütteseit.

Az autonóm művészi program sérthetlensége, a XX. századi modern szobrászat tradíciójához való tudatos kapcsolódás, a korba ágyazottság mély áttételessége, a leleményes és dúsz kifejezésű szimbolikus szobrászi forma-nyelv kimunkálása mellett számos fontos, a Tornay-szobrászatot karakteresen jellemző vonásra hívhatnánk még fel a figyelmet: így a geometrikus és az organikus formaelemek, motívumok érzékeny szintézisbe foglalt alkalmazására, a durva, rusztikus kivitelezés és a finom, míves kidolgozás egymással oly elentétes jelenségének egy-egy alkotói periódusban való felerősödésére vagy visszaszorulására, illetve esetenként egy-egy műben való párhuzamos jelenlétére, egy-egy kompozíción belül a részek és az egész rendkívül pontosan

mérlegelt kimunkálására, az anyagiságot is tükröztető felületek oly változatos alkalmazására – a hol szüksézáví, máskor meg fantasztikus gazdagságú megoldozottságra –, a színek kifejezó és dekoratívást szolgáló erejére, a művek esetenkénti idő-koptatottságára, a vertikális és a horizontális tengelyek józan egyensúly-kijelölő szerepére és ezek tudatos megbontására-megbillentésére, a pozitív-negatív formák feleselgetésére, a zárt és a megnyitott tömegek tér-át-hatására, a meditatív jelleg és a játékoság együttes jelenlétére, a köznapi utalásokra és a megfoghatatlanságokba emelő-emelkedő, a műveket éltető, különös módon testet öltő, vagy talán csak az érzeteinkben összpontosuló, de valóban átérezhető időtlenségre.

A XX. század másodík felének, és főként a század utolsó harmadának szobrászati kavalkádjában, a tárgyformáló, tárgyalakító, tárgyfókuszáló művészeti kezdeményezések körében, a klasszikus plasztikai hagyományokhoz közel, a klasszikus ideák körében, ám a szigorú szabályrendszereket megbontva, a kiüresedett konvenciókat elutasítva – de a radikális, mindennel leszámoló újítá-sokkal dacolva – született meg, bontakozott ki Tornay Endre András tradíciókat éltető és modernitás ígézte szobrászata. E szobrász a szülőföldjétől messze sodródva az alapvetően humánus indíttatásait és tisztaságra törő szellemi-eti-kai eszményeit munkássága során az utolsó pillanatig megőrizte, és így hagyományozta ránk értékekben oly gazdag életművének szoborműveit: a hol nagy méretekbe foglalt, hol arasznyi, tenyérre emelhető, a múltját hordozó ember közösségnek szóló, de mindenkor bensőséges sugárzású magánemlékmű-veit. Joggal vélhetjük úgy, hogy e plasztikai leleményekkel és varázslatos különösségekkel, anyag- és formagazdagsággal, szépségekkel és harmóniákkal éltetett közösségi magánemlékművek a megőrzés pusztá feladatánál többre, sokkal többre köteleznek minket.

Wehner Tibor

Jókai Anna

Egy ifjú asszony

Józsa Judit kerámiaszobrász új kiállítása elé:
Magyar Nagyasszonyok III.

Fotó Csontos Jolán

Az érdeklődők egy részének bizonyára nem ismeretlen Józsa Judit munkássága – hiszen a mostani kiállítás, itt, a Magyar Kultúra Alapítvány impozáns házában, immár hetedik alkalommal hirdeti az ő különleges tehetségét: gyönyörűen megformált kislasztikai sorával erősíti nemzetünk önismeretét. Nemcsak esztétikai élményt nyújt a szellemi-lelki értékekre fogékony látogatónak, hanem egyúttal történelmet, művelődéstörténetet, asszociációs látást kínál.

Gondoljuk el, Józsa Judit mindössze tizenhat éve él a szűkre zsugorított Magyarországon: Erdély szülötte ő, 1974-ben látta meg Székelyudvarhelyen a napvilágot. 2004-től a mai napig közel száz kiállítása volt – honi tájakon és a messzi Amerikában, Kanadában, Ausztráliában... Itt, ezen a patinás helyen – s nem véletlenül itt, az összetartozó magyar kultúra fellegvárában – láthattuk a Magyar Nagyasszonyok I-II. sorozatát, a *Múzsák kertjét*, a vízi-tengeri lények misztikus *TerrAquáját*, a *Magyar Mesevilág* szövegekkel is átszőtt birodalmát, a megmintázott *Magyar táncokat* – most pedig Józsa Judit arra vállalkozott, hogy a szívének kedves magyar nagyasszonyok szinte kiapadhatatlan névsorát új alakokkal bővítse. Ezeket az asszonyokat nem származásuk, foglalatosságuk természetete vagy környezeti adottságaik kötik össze, hanem tetteik nagyszerűsége, az úttörőszerep. Szentek, szabadságharcosok, tudósok, zenészek, írók-költők, rendhagyó személyiségek együtt alkotják a magyar szellem sajátos panteonját. Minden figura egyedi – mindegyik magán viseli a kor jellemző öltözetét, s egy-egy lényével szorosan összetartozó tárgy jelzi meghatározó életfeladatát.

Józsa Judit mindehhez teljesen új technikát választott: nem koronggal dolgozik, hanem változó nagyságú és vastagságú agyaglapokból, kézzel alakítja ki, finom kis eszközök segítségével a belül üregesre hagyott, kiégetésre alkalmas szobrocskákat. Ki-ki megtalálhatja a gazdag választékból a maga kedvencét: saját lelki alkatának példaképét. Egy-egy tematikus kiállítás megtekintése bizony több történelemóra hatásával felér; a rövid, élvezetes summázatok az alkotás mellé helyezve a biztos eligazodást szolgálják. Nem csoda, hogy az eddigi megmutatkozásoknak szinte páratlan és egybehangzóan méltányoló média-visszhangja volt, s az is üdítő tény: az elsivárosodó, pénzhajhász légkörben összesen csaknem ötvenezren látogattak el az eseményre... Nincs mód arra, hogy a látványt, ami mindannyiunkra vár, részletesen elemezzem. Hiszem:

Őnök szemtől szemben a művekkel meg fogják találni a közös vonatkozási pontokat. Amit azonban – mintegy lelki-szellemi hozzájárulásként – el szeretnék juttatni Józsa Juditnak, néhány felismerés:

Fontos egy művész számára a gyökér, esetünkben a korondi keramikus népművész szülőpár – de a rábízott isteni feladat sohasem ismétlés, hanem az új elem hozzáfűzése a régi tapasztalathoz. Józsa Juditnál megtörtént!

A művészi érték, az emberi érték nem életkorfüggő. Judit 36 éves, sugárzó fiatal nő. Mégis: a maga nemében máris nagyszony.

Talán nem véletlen, hogy Józsa Judit kerámiaszobrai 2004 óta mindig *augusztus havában* kerültek összerendezetten a közönség elé.

Augusztusban tartja a magyarság Kárpát-medencei megkapaszkodásának szép ünnepét. S most éppen egy olyan augusztusban, amikor a nemzeti együvé tartozás evidenciává, nemes céllá emelkedhetett. Hiszen ezt üzeni Józsa Judit is: kapaszkodjunk össze, ismerjük meg áldozatos múltunkat, mert csak így követelhetünk hiteles életet a jövőtől.

A Trianonnal szétszakított nemzetnek sokféle szimbóluma van. Jómagam az idén egy olyan – egyébként megrázó – emlékmű mellett mondtam emlékező beszédet, amelyik megcsonkított, végtagjaitól megfosztott női torzoként ábrázolta a maradék Magyarországot. De ha valóban torzók vagyunk, minden reménytelen! A leamputált részek elhalnak, a törzs csonka, nyomorék marad.

Én Józsa Judit *Magyarország–Anyország* kompozíciójában hiszek. Egy egészséges, ifjú asszonyt körülvesznek a gyermekei. Az asszony fején a Szent Korona, szomorú arcát Mária-szerű bizakodás deríti át. A fiai, lányai nem hagyják el, bár nincsenek már a védelmező ölben. És az anya sem engedi szélnek, hanem öleli édes magzatait. Ők pedig mindannyian egymás kezét fogják. Szoros szövetség ez – szétéphetetlen kötelék. S az igaz művész az, aki ezt a köteléket nem elvágja, hanem egyre erősebbé és erősebbé fonja.

Az élő Isten adjon ehhez erőt Józsa Juditnak is; ahogy a viruló fiatalságban, úgy majdani beérett öregségében is.

Zsolnay Júlia

Józsa Judit augusztusi kiállításának megnyitó beszéde (Magyar Kultúra Alapítvány székháza)

Lukáts János

Szeptember újra lát

Aki sötétben él, előbb-utóbb sötét lesz a világa. A látók világa kifordul a kezei közül. Ők maguk nem voltak ugyan vakok, csak éppen nem láttak már. Mindössze árnyakat láttak, amelyek a világosságból a sok fénytörés után megmaradtak.

Platonov elrabolta és bezárta őket a barlangba. A kis átkelő hajón utaztak valamennyien, amikor a kalózok rajtuk ütöttek. Békés utasnak nem kell sok, meglátták a fegyvereket és máris a tarkójukra tették összefont tenyerüket, hagyták kizsebelni magukat, zsákot húzni a fejükre, és hagyták, hogy a csónakba lökdössék őket. Azt se tudták, Platonov a szigetre hurcolta-e őket vagy visszaevezett velük a szárazföldre. Platonov part menti kalóz volt, a gondolkodó kalózok közül való, afféle filozófus kalóz. Vannak ma még ilyenek? Ma már újra vannak ilyenek?

A kapitány bokájára jókora darab sínt kötöttek és a vízbe lökték, de hát miért ellenkezett?! A többi utast talán megölték, talán másik barlangba szállították. Egyébként nem bántották őket, lehet, hogy játék volt az egész „Platonov-akció”. Egyikük azt mondta, csoportterápiás kísérlet résztvevői valamennyien, az eredmény érdekében nem szóltak nekik előre. Ezt csak így lehet csinálni. Világos!

Tizenketten voltak a barlangban. Nem ismerték egymást, turisták voltak valamennyien, akik Insulára utaztak, hogy megnézzék a romantikus kis szigetet. A sziget tele volt barlangokkal, most legalább megláttak egyet ezek közül. Egyszerre azt érezték, hogy

bilincset raknak a kezükre és oda-csavarozzák a bilincs végét valamihez. Falhoz, sziklához. Aztán a kopácsolás megszűnt, a bilincselők, nyilván Platonov emberei, elmentek. Ők lekapkodták fejükről a zsákot, hiszen a másik kezük szabad volt. Sötétben találták magukat, afféle barlang-sötétben. Hűvös volt és kissé nyirkos, talán kellemes is a nyári forróság óráiban. Előtűk ormóttan sziklanyelv meredezett, a félhomály abból a kevés fényből származott, ami a barlang száján át, többször megtörve, fakón és halványan eljutott hozzájuk.

Mondta mindegyikük a nevét, de mivel a fedélzeten nem figyelték meg egymást, most nehéz volt azonosítani a hang alapján az ismeretlen embert. Ki olasz volt, ki albán, de voltak írek, svédek, mindegy. A neveket nem értették, összekeverték. – Tizenketten vagyunk, vegyük fel a hónapok nevét! – javasolta egyikük, jó volt az ötlet, hátha amúgy is csak játék az egész. November zsörtölődött, Június és Április haragosan rángatta a láncot, csúnya horzsolásokat szereztek már az első percekben. Május okoskodott, Augusztus fenyegetőzött, Január magyarázott. Az öreg December csak nevetett az egészen. Ilyen azért nem történik az emberrel mindennap. Haragjuk és jókedvük múltán aztán mind a tizenketten elhallgattak, és mire a szemük megszokta volna a homályt, elaludtak.

Amikor fölébredtek, edény csörmpölt és étel szaga szállt a hűvös barlangban. Két kámzsás alak éppen akkor tűnt el a sziklanyelv mögött.

Március lázadásra biztatott, Október egy követ kaparintott a keze közé, hogy ha majd legközelebb jön a kámszás, azzal tesz igazságot. Május halálán sírdogálni kezdett, ekkor derült ki, hogy Május – nő. – Az egyetlen nő vagy közöttünk! – állapította meg December, de Február belesóhajtott a csöndbe és közölte, ő is nő. A falhoz bilincseltek szempontjából azonban ez mindegy volt. Talán mégis, a tudat, hogy nők és férfiak együtt, ha külön bilincselve is, az esztendő minden részéből, ha összezárva is, együtt raboskodnak, valahogy jó érzés volt, a közös szenvedés már szinte közös élményt jelentett. Némelyek legalábbis így mondták.

– Kecskéhús! – állapította meg az ételről Július, aztán bevallotta, hogy csak gondolja, bár sose evett még kecskéhúst. Mások hálnak vagy osztrigának gondolták, December erősödött, hogy gomba tojással. Kanál volt a tányérokban. Vigyáztak, kárba ne vesszen egy falat se, és vigyáztak, le ne piszkítsák a ruhájukat. Sose ettek még sötétben, kanállal, levegőben tartott tányérból kecskéhúst.

Cserépkorsóból ittak, a víz hűvös volt, de a cserépkorsó ivásra alkalmatlan, vagy talán ők tizenketten voltak alkalmatlanok a korsóhoz. A nehéz korsóból a víz a nyakukba ömlött, nevettek egymáson, miközben már a saját könyökükön, mellükön futott le a borzongatóan hideg víz. Csattanások jelezték, a sötétben falnak ütődött némelyik korsó és összetört, a víz az ivók alá ömlött, testük, ruhájuk nyirkos lett. Elfojtott vagy nyílt káromlások hallatszottak több nyelven.

Az étkezés új módját hamar megszokták, vagy inkább hamar hozzáalakították magukat a körülményekhez. Akik eltörték cserépkorsóikat, egy napig nem kaptak vizet, aztán kulacsban

hozták nekik az innivalót, alumíniumkulacsban. Még ők jártak jól!

A beszélgetés idővel megindult köztük, talán éppen, mert újdonságot jelentettek egymás számára. Tizenkét élet és tizenkét vélemény, volt, aki hencegett az életével, volt, aki hallgatott róla. Vagy hazudott, de talán csak a vágyait mondogatta a tapasztalatai helyett. És elpirult, de ki látja azt ilyen sötétben. November és Február állandóan üvöltöztek egymással, de ha valamelyikük elhallgatott, a másik azonnal érdeklődni kezdett felőle. Fullánkos mondataik ott röpködtek a barlangban a többiek feje fölött. December bele-belenevetett a sötétbe, kérdezték, mi jutott ilyenkor eszébe.

– Az a sziklanyelv olyan különös formájú – szólta, és már nem nevetett, mesélt valami érzelmes történetet egy hajdani lányról, akinek azonban semmi köze nem volt a sziklanyelvhez.

Nem tudták, éjjel van-e vagy nappal. Nappal sose volt, esetleg hajnalkony, így kezdték nevezni a derengést. Talán három nap telt el a kalóztámadás óta, talán tíz. Az órákban a nyirkosság miatt tönkrement az elem, térerő nem volt a szigeten a föld alatt, a sok száz tonna sziklakő alatt. Zsibbadt lábukat ki-kinyújtották, megmaguk alá húzták. A végtagokba beköltözött a reuma, a vállak, könyökök megdagadtak. A tér nyomorúságos semmivé zsugorodott körülöttük, az idő előtéssel fenyegette őket.

Egyik délben Szeptember nagy, erős reszelőt talált a tányéjában, aznap csilis bab volt az ennivaló, mint a westernfilmekben. Ekkora reszelőt nem ejtenek véletlenül a csilis babba. Szeptember kikanalazta a babot, aztán tisztára nyalta a reszelőt, persze csak óvatosan. Kímélte a nyelvét, de babos reszelővel nem lehet reszelni. Gondolkozott: szóljon-e a többieknek.

Alig karnyújtásnyira egymástól láncolták őket a falhoz, a csönd fölérősítette a zajokat, de meg ostoba se volt a többi tizenegy, úgyszólván fölismerik a reszelés zörejét. Szeptember közölte a többiekkel: – Reszelőt kaptam ebédre.

Morgás, vihogás vegyesen hangzott, de inkább nem hitték, mint hitték a mondottat. Ebéd után Szeptember belereszelt a láncba, közel a sziklához, közel a vaskarikához.

– Hohó! – hördült föl azonnal November. – Miért pont a tiéd az a reszelő?

– Mert az én babomba hullott.

– Biztos kiloptad más tányérjából!

– A magaméban se látok semmit.

Aki meg olyan ostoba, hogy hagyja kilopni a tányérjából a belevalót, nem érdemel reszelőt.

De November tovább okvetetlenkedett: – A reszelő mindenkié, nincs benned szolidaritás?!

Ezt eddig nem kérte számon Szeptembertől se November, se a többiek. Szeptember tovább reszelt, jól hallhatóan, miközben válaszolt: – Hogyan volna... meg ép értelem is. Majd kisorsoljuk, ki kapja utánam.

A sorsolást előbb zajosan helyeselték, aztán elvetették: – Úgyszólván csalni fogsz, ismerünk!

– Ha készen leszek – húzta a szót Szeptember, mert érezte, a reszelő belekapott a lánc anyagába –, eldobom a reszelőt, aki kapja, marja.

Ezt pimasz devianciának tartották egyesek, mások azt firtatták, merre fog fordulni Szeptember, miközben hajít. Március, a szomszéd fiú suttogva szól Szeptemberhez: – Amíg te alszol, én reszelnék. – Szeptember okosnak tartotta a szót, ezért hallgatott. Talán a szeme villant egyet Március felé.

A reszelés lassan ment, a lánc acélos volt, a reszelő babfőzelékes, Szeptember tenyere vízhólyagos lett. De

esze ágában se volt kiadni kezéből a szerszámot. Ujjával kitapintotta a váját mélységét, sóhajtott egyet, megfeszítette a láncot és folytatta a munkát.

A tizenegyek elhallgattak. Ki tudja, mire gondoltak, az emberek mindig ugyanarra gondolnak, csak ugyanazt néha egészen másként akarják. A szabadság mindenkinek hiányzott, és félelem is munkált mindenkiében. – Mi lesz velünk, miért kerültünk ilyen nyomorúságos helyzetbe? – kérdezték a pesszimisták. – Miért nem kerültünk még rosszabb helyzetbe? – kérdezték a gyanakvó optimisták. Ezúttal is November csattant föl először: – Válságdíjat akarnak értünk! Ezért tartanak életben. Már értesítették a családunkat.

– Jellemző a férfiúi ostobaságotra – torkolta le Február –, honnan tudnák, kiért mennyit kapnak?! Értem például... – de elhallgatott.

– Hát most gazdag vagy, vagy szegény? – szegezte neki a kérdést Augusztus, a nyíltszívű agresszor.

– Ez az, amit sose fogsz megtudni! – sziszegte a foga között Február. – Pedig szeretnéd, pimasz!

Márciust a sor szélén láncolták a sziklához, mellette Szeptember görnyedt, ha elfáradt, Márciusnak odaadhatta szabad kezével a szerszámot, de Március nem kerülhette ki Szeptembert. És Szeptember elpilledt egy idő után, a reszelőt Március keze ügyébe tolta és elaludt.

– Ez vér! – rémült el a fiú, a reszelő Szeptember véréből volt ragadós. Kezét Március a nadrágjába törölte és munkához fogott. Reggelre kettejük véréből ragadt a szerszám.

Már semmit nem láttak, semmit nem néztek, a reszelőben se hittek, bár a hangját hallották. Árnyakat láttak, ha nappal volt, talán a szél rázogatta a fákat a barlang bejárata előtt,

és az árnyékok ettől meg-megmozdultak. A barlangiak ilyenkor hangos szóval beszéltek közeledő és távolodó lépésekről, a fogságuk végéről, vagy éppen ólálkodó veszedelmekről. Március türelmetlen volt, zsebkendőjét a reszelő végére csavarta, így jobban kézhez állt. A tizenkettedik vagy tizenharmadik éjszakán elreszelte a láncot a kezén. Csuklóján ott szorongott a bilincs, de a fiú szabad volt, szakadt, vérfoltos ingébe burkolózott és csendben ült hajnalig. Akkor odacsúsztatva a reszelőt Szeptembernek, maga pedig diadalordítással a sötétből a világosság felé rohant. A többiek áhítattal és néma irigységgel néztek utána. Egy pillanat múlva kétségbeesett üvöltés hallatszott és zuhanás hangja a barlang szája felől. Március két hosszú hét alatt megszokta a homálylétet, amint a napba nézett, szeme elvakult, ő maga a szakadékba zuhant. A többi tizenegy a tenyerébe temette arcát.

A nap folyamán szájról szájra járt a hír, hogy Július megölte magát, egy lánc sok célra használható, nemcsak a csukló megbéklyózására. Délben szóltak az ételhordó kámzsásoknak, azok elvonszolták Július testét. Október kővel támadt az ételhordókra, az ételhordók egy lapáttal kiütötték Október fogait, Októbernek a hangját se hallották többet.

Késő este November szólalt meg, de suttogását jól hallotta a többi tíz: – Vedd már el a reszelőt attól a gazembertől, Február, mert itt pusztulunk valamennyien!

Február visszasiszegett: – Én nem, én inkább veled tartok, emberebb ember, mint te vagy. És nem vak! – az utolsó mondaton már majdnem nevettek. Szeptembernek esze ágában se volt bárkit maga mellé venni. Éjszaka végzett a reszeléssel. Mély lélegzetet vett, de egy szót se szólt. A resze-

lőt, rajta a maga és Március vérével, csendben Február kezébe csúsztatva. A nő megragadta a közeledő férfi kezét, a melléhez szorította, aztán megcsókolta. A reszelő csörömpölve a földre esett, Február riadtan lapult a sziklához. Szeptember tántorgó lábakkal állt a nő mellett, talpával végigtapogatott a nyirkos talajon, fölvette a megkopott reszelőt és Február ölébe dobta. Sajgó csuklóját dörzsölgette, amint némán keresztüllépdelt a tíz alvó testen. Kettőbe is belerúgott véletlenül, egynek a kezére taposott, Január csodálkozott az éjszakai mászkálón, Augusztus felhorkant. Május halkán suttogta: – Engem vigyél magaddal! – Szeptember szótlánul megkerülte a sziklanyelvet.

Ott ült a sötét barlangszájban, átkarolta a térdét. Az éjszakában ült, tudta, hogy az éjszakát majd nappal követi. Nem nézett hátra, bár a fülét elérték a kilencek hangjai: sóhajok, nyögések, lánccsörgés és fojtott átokszavak. Szeptember inkább fölfelé tekintett, a csillagok néztek le rá. De szemét még a csillagok halvány fénye is elvakította. Hunyorgott, a könnyeit törölgette, tenyerét időnként a szemére szorította. Tíz napon át volt Platonov és az éjszaka foglya, vagy hús, ki tudta már? Tovább, mint ameddig a fénylakó ember képes önmagának megmaradni. Vakondok lettek a kilencek, vakond lett maga Szeptember is. Nem tudta, örüljön-e a csillagfénynek, az éjszakai szellőnek, amely egy új hajnal hírnöke volt. Egy új napé, fényözöné, amelyben – úgy érezte Szeptember – képtelen lesz újra használni a szemét.

Csak a körvonala látszott szigetnek, szárazföldnek, félelmesen kúsó árnyéka sziklának, fának. Szeptember megriadt, tegnap még láthatatlan volt a maga számára is, még ha a tenye-

rét az arca elé is emelte. Most pedig fényben úszik arca és ruhája, teste pedig árnyékot képes vetni. Nem, nem úszott fényben az arca, a teste sem, alig pitymallott még, alig érintette a fény. De Szeptembernek ez a látás is sok volt. Nem hitt a fénynek, aztán nem hitt többet az árnyéknak, valamelyik hazudik. Vagy talán mindkettő. Ingét a fejére húzta, a földre vetette magát, arcát a kövek közé rejtette.

Úgy feküdt egész napon át, szeméből hullott a könny, de ez jó könnyhullás volt, megszívárványozta és beárnyékolta a látástól elszokott szemeket. A nap végén, a tücsökhangos éjszakában hanyatt fekve aludt az ég alatt, időnként föl-fölpattant a szeme, kereste az égi és a földi tárgyak határait, kimondta magában a tárgyak nevét, ahogy fölismerte őket. Reggel tiszta értelemmel ébredt, már csak egy kicsit hunyorgott. Bekötött szemmel vezették ezen az úton, de most mintha minden lépés ismerős lett volna számára. Le, a völgy felé irányozta lépteit, kitárult előtte az emberlakta táj százszínű panorámája.

A faluban megkereste a rendőrőrsöt, a parancsnok föltolta a szemöldökét, ami köszönést és érdeklődést egyszerre jelentett, az őrmester a le-

gyeket csapkodta a falon. Szeptember nem találkozott emberrel, mióta elhagyta a barlangot. Most rájuk mosolygott.

– Ott fenn, kilenc ember – és mutatta keresztbe tett csuklójával a fogva tartott áldozatokat. Hogy a barlang sötéttségét érzékeltesse, tenyerét a szeme elé kapta. A parancsnok és az őrmester egymásra néztek. Kérdeztek valamit Szeptembertől, Szeptember a nevét mondta, az igazit, nem a tréfából használt hónapnevet. A rendőrpapancsnok kinyújtotta a kezét és gyors mozdulattal bilincset csapott Szeptember csuklójára.

– Vártunk már, jómadár! Egy titkos imádód megmondta, hogy el fogsz jönni hozzánk. Jól nézz körül, te kalózok cimborája, mert egy darabig nem fogod látni a napot, te kapitány gyilkosa!

Szeptember – kár volt levenni ezt a nevet – levegő után kapkodott, haragosan föl kacagott és a könnyeit törölgette: – Én... – kezdte és legyintett –, mi, a sötétben, Március, aki a mélységbe zuhant, és a reszelő...

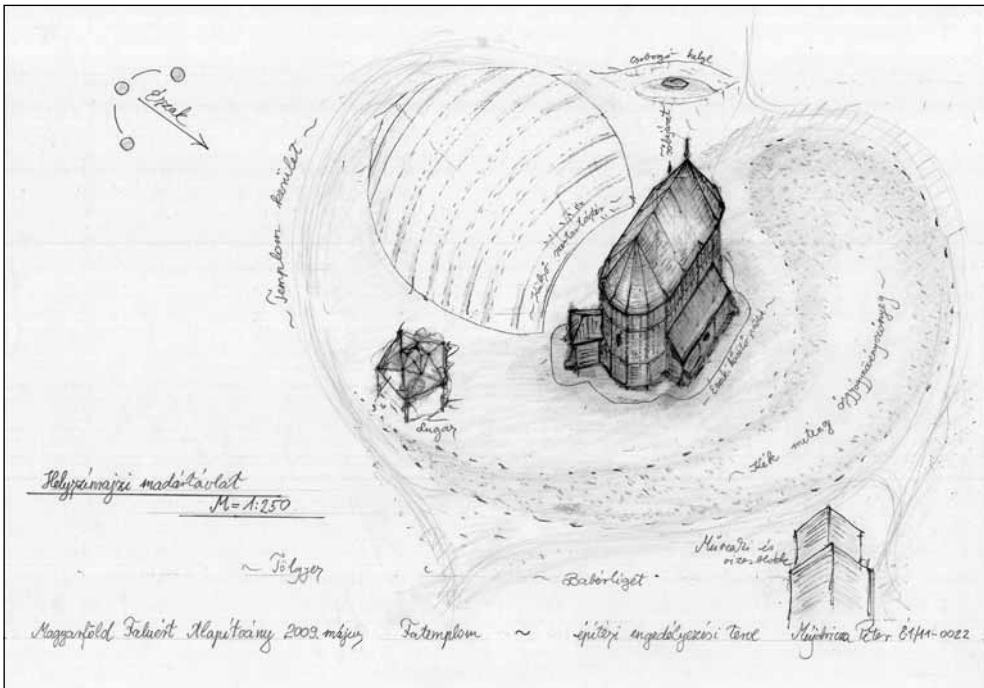
– Még egy áldozat! – mormogta magában a rendőrpapancsnok.

– Még egy eszelős! – nevetett bosszúsan az őrmester.

Égi bárka Magyarföldön

A nyári napforduló előtti szombaton, három keresztyény főpap avatta föl a magyarföldi Fatemplomot az Őrségben. Fél évvel ezelőtt láttam meg először, egy panorámaképen, a falu honlapján. Akkor azt írtam Mújdricza Péternek, a templom építésének: „Szeretném, ha tudnád, hogy a magyarföldi templomodat olyan bárkának látom, amely az égi óceánon siklik, hátán – Magyarföld közvetítésével – az egész Földdel.” Kora reggel indultam Boldog Ilona városából, ahol élek. Három buszról szálltam le, mire délután a szlovén határhoz, Bajánsenyére értem. Határából már látni a mélyzöld erdők karéjában úszó messzi templomot. Innen már csak gyalog lehet Magyarföldre jutni, ahol talán hús ház az egész falu. Az Őrségi táj géniusza a magával ragadó, folyton változó és magába zárkózó szépség, amely óvja és őrzi önmagát – az Éden eltűnt arcát –, és csak áldozat árán fogad be bárkit.

A falu fölött mostantól templom áll. Sugárzóan egyszerű és messzire tekintő. Ám úgy tűnik, csupán költői beszédként, hasonlatként értik, hogy bárka, pedig valódi bárka. Égi bárka, amely törekeny testén hordja az egész Földet, és óriási terhével kecsesen siklik a tengerkéék égen. A tizenhat oszlop között, fent, körben hatalmas ablakok övezik a templomot. A hajó tizenhat faoszlopa a hetes szám jegyében áll: az isteni hármasság és az emberi négyesség alkotja együtt. [A számmisztikában a helyiértékeken álló számokat összeadják – pl.: $16 = 1 + 6 = 7$ –, így redukálnak minden számot alapszámokra, amelyeknek

megvan a maguk fundamentális jelentése és jelentősége. A bárka-templom oszlopainak térgeometriai elrendezése szerint a rövid, félköríves oldalakon 4-4, a hosszú oldalakon 4-4 oszlop áll, amelyek a Földdel való kapcsolatát erősítik. Ugyanakkor a hármasság is megjelenik a terek mellérendelésében, a templomhajóban (félkör+téglalap+félkör), továbbá a templomhajóhoz szervesülő 3 tömeg (bejárat+sekrestye+oldalhajó) által. E forma-renden át a rejtett hetesség ereje megsokszorozódva zúdul be a mindent átható tudatosság mezőjéből.] A tizenhetedik faoszlop, a karzatot is megtartó egyetlen árbo c a deszkás mennyezetet áttörve hasít az égbe, mint a világ közepébe mutató kormánylapát. A templom padjaiból örökké látni az eget, a borúst, a fényest, a csillagost. És örökké lát minket az ég.

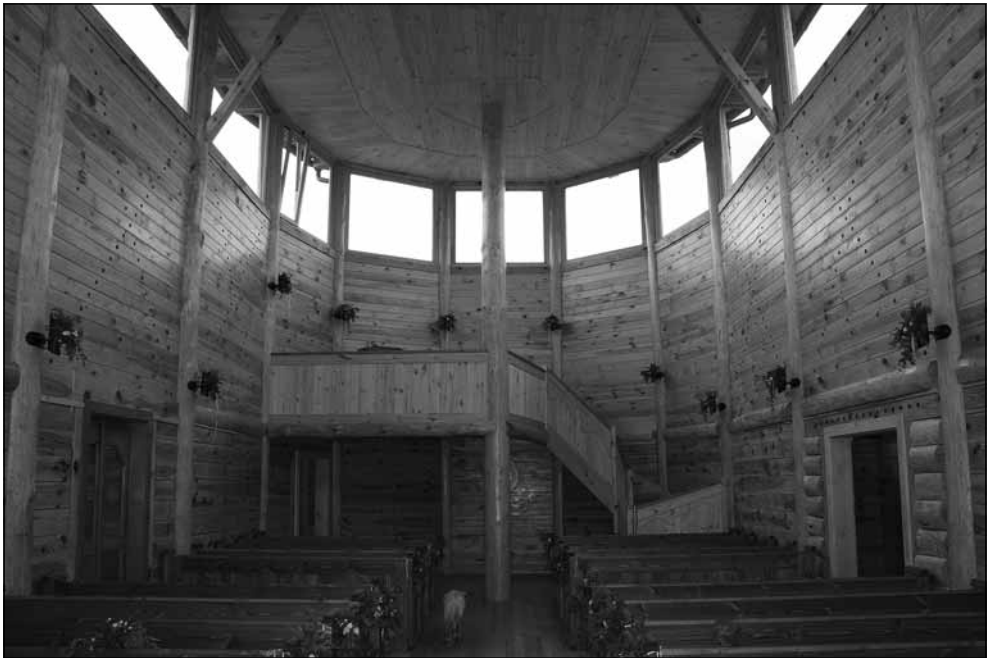
A templom testét alkotó, az életüket átadó fák az Órség erdeiből jöttek. Vörösfenyők. Meztelen testükön örvénylő csomók, valójában éber szemek, égből hullott csillagparazsak figyelnek minket. Testükön az egész világegyetem rajzolata, a Tejút titkos térképe, navigációs terve dereng át. Mindegyik gerenda vörösfenyő, fája a legkeményebb és legtartósabb, harminchárom nemzedéket is megtart. A faluban harminchárom ember él. Legyen mindegyikük egy új Noé, akinek neve eredendően azt jelenti: Vigasztaló Nyugalom. Az első Noé a Vízözön elmúltával épített oltárt, az új Noék nem késlekedtek, hanem beépítették azt bárkájukba. A szentély boronái máris a legmegviseltebbek, és a szentélyt keretező bal oldali faoszlop a tetőig felhasadt, míg a jobb oldali ép. A repedéseket majd csak imákkal lehet kitölteni. Miközben szemünkkel, kezünkkel, arcunkkal, talpunkkal megérinthetjük a finomra gyalult, halványrózsa-fényű fák tiszta testét.

KLEB ATTILA FELVÉTELE

Az alapfát tavaly Pünkösöd idején rakták le, amelyből az aranymetszés szerint nőtt ki egy év alatt a templom. S tudnivaló, hogy az aranymetszés az ellenállás nélküli telített tér tiszta megnyilvánulása. Általa a térből kiformált tér nem különül el, hanem gyönyörködve együtt lélegzik szülőjével, az univerzummal. A falu polgármestere, a templomálmódó-építető színművész, Rátóti Zoltán egyszer azt mondta, hogy élete csodája a színészet, mert egy emberöltő alatt rengeteg életet megélhet – ma már tudja csöndesen, hogy a templomépítő aranymetszésű élet rengeteg életet szolgálhat.

Magyarföldön nem a viharos éjszakai szél és – a globális, az országos apokalipszisből, az özönvíz-esőből – többdézsányi hideg zápor volt a legnagyobb nehézség, hanem a magyar nép kollektív karmájából származó szétesettség. Az árammal elkerített kukoricaföld mellett sorakozott a templomavatásra érkezett ötszáz autó. Az őrési táj géniuszának egyik aspektusa egybecseng az elkülönülő emberekkel, akiknek vastag önérzetük kínzó nyomása alatt, süket-néma fájdalomai lelkük szépséges borostyánjába dermednek – magánnyá szelídülnek. Magányos templommá. Talán ezért nem láttam szivárványt – az öröm széttárt isteni karját – az égen. A szivárvány a bibliában és a buddhizmusban és mindenütt annak a jele, hogy a Megnyilvánulatlan elfogadja a templomot – bárhol legyen is az – és szövetséget köt velünk. A fények teljes szélességű hídján át beléphetünk a teljességbe a szivárványkapun. Minden ember egy templom. A magyarföldiek és segítők külön-külön meglátták önmagukban a templomot, és ki- és fölépítettek magukból. Így lett: egy templom – minden ember. Magyarföld – egyre többen tudják – az egyik jelentős zarándokhelye a

MÚJDRICZA PÉTER FELVÉTELE

magyar földnek, a Kárpát-medencének és növekvő körének, mert rendkívüli templomot emeltek az itteniek.

Az terveztem, hogy az éjszakát a templomban virrasztva töltöm. Akartam hallani belső csendjét. Szerettem volna vele lenni a belső fényben. S nem magára hagyni, egy percre sem. Jó lett volna elindítani a virrasztás láncolatát. Az éberség spontán stafétáját, hogy a bárka-templom fénye megmaradjon a nyári napforduló után növekvő sötétben. A templomot éjjel előtt végleg az orgonáin játszókató helyi fiatalok. A templom körül kószáltam az éjben. Az északi oldalkápolnában, Somogyi Győző képén a Szent Család pihen. A templom déli kapuja a temetőre nyílik, amelynek sarkában pirosuló cseresznyefapár nevet. A nyugati kapu az erdőre nyílik, ahonnan a Farkas csupán villámló szemét küldte el – szentjánosbogarak képében –, hogy megszemlélje, mit tettünk, mi emberfajzatok. Szeme zöld villogása jelezte, hogy figyel. Egyelőre nem szólt semmit, amit a legjobb jelnek vehetünk, mert lehet, hogy nincs is nagyobb elismerés. Vártam a hajnalt.

Világosodó csönd lett. A falu egyetlen kakasa csak egyszer szólt. A magyarföldi *Szent Család bárka-templomra* a falu felől szűrődött az első fénynyaláb. Ablakai tüzesen fölizzottak. Mintha égne az ég. Aztán hirtelen lezúdult a hajnali zápor. A bárka elindult, hátán a Földdel – velünk vagy nélkülünk. Lehetne *Órhajó*, a tudatos virrasztás, az ébredő éberség temploma.

Kőszegi Lajos

CSILLAGJÁRÁS MAGYARFÖLDÖN (BÁNFALVY ZOLTÁN FELVÉTELE)

Rusvány Balázs

Néma

A Pesti Srácok emlékére.

(részletek)

*Nem bocsátunk.
Nem felejtünk.*

Egy emlék szilánkjai

2 másodperc.

*Egyenesen a képembe bámul.
(Elálló fülek, ragyás arc.
Valami himlő maradványai.)
Szemeiben
nincs döbbenet,
nincs félelem,
csak a Bizonyosság.*

*Nem is olyan rég talán ő is így guggolt egy harcokosi tetején,
talán az ő kezében is benzines palack lángolt,
és ő is így nézett egy konzervdobozban kuporgó alakra...*

APA NEM JÖTT HAZA!

A Molotov-köztélt egyenesen a pofájába vágom.

Zuhanok...

(...)

*A dobtáras fegyver úgy simul karjára,
mint egy finom szajha dereka.
Mindig utáltam őt.
Az apjával tokaalja szalonnát zabáltak.
Anyám krumplit koldult.*

*Ránk néz.
A berobbant kapu felé biccent.*

*Most már tudom.
Tudom, hogy ő az
Apám,
a Testvérem,
az egyetlen Barátom.*

Fedez minket.

*Négyen egyszerre rontunk ki az utcára.
Fegyvertelenül.*

*A srác tüzet nyit.
Rohadt messze még a sarok.
Átvillan agyamon az egyetlen gondolat,
aminek nem szabadna:*

Csak hátba ne lőjön ez a barom...

*Túl a sarkon hasra vágom magam.
A géppisztoly elkussol.
Néma csend.*

*Lövés dörren.
Egy magányos lövés...*

*Visszanézek.
A srác a földön.
A fél feje hiányzik...*

Léptek a hátunk mögül...

Jelentés

A gyanúsított neve ismeretlen.

Neme: férfi.

Életkora: kb. 15-16 éves.

Különleges ismertetőjegy: arcán a bal szemöldökétől az álláig méj, vágot seb húzódik.

Szeméjazonosságát az eddigi kihallgatások során nem volt halylandó felfedni.

A hatóságokkal semmiféle információt nem közölt.

Megalapozotlan gyanúsítható

gyujtogatással,

gyilkossággal,

ellenforradalmi és álamellenes tevékenységekkel.

Elrendelem további vizsgálati fogságát és kihallgatását.

Kelt:

Aláírás:

1956. november 8.

A Koponyák hegye

Bajszos, dögszagú kádárkutyák.
 (Le se köptök?
 Belém se rúgtok?)
 Tanácstalanul egymásra néznek.
 A karjaimnál fogva talpra rántanak.

Testem minden csepp ereje széttépett ujjaim kínjával küzd.
 Megállni sem tudok.

A hónom alá nyúlva vonszolnak ki a cellából.
 A folyosón félhomály, csupasz, pislákoló körték.
 Fejem lehorgasztom, csak magamra figyelek..

A törött kövezet sebeket szakít a lábfejemen.
 Hosszú vércsíkot húzok magam után.
 (Mint egy rohadt csiga...)

Kulcs zörren.
 Ajtó nyikordul.
 A hideg levegő tonnás súllyal vág a mellkasomba.

Már tudom, hová visznek...

A bal karom kicsúszik a szorításból.
 Térdre rogyok.
 Az űr zsebéből valami a földre hullik, egyenesen az orrom elé.
 Egy fénykép.
 Ikerlányok az apjukkal.
 („Apadjon el a szem, mely célba vevé,
 Ötévesformák.
 Száradjon el a kar, mely őt lefejezte;
 Szőkék.
 Irgalmad, oh Isten, ne légyen övé,
 Mosolyognak.
 Ki miatt lőn ily kora veszte!”)
 Az apjuk is...

Gál Erika

Tranzit

Ha alkonyatkor elvezet az emlék
a napsütötte andalúz tájra,
a völgyben látom a narancsfákat
úszni, köröztük sosem látott lepkék,

s az égre mintha gyorsan kevert festék
borult volna, szétfolyik a pára
mentén. A nagy hajó egymagában
feszül a sok kötélén, béna testén

egy fürge gyík zöld szoborrá mered,
megvárja áldozatát. A matrózok
borostás arccal isznak, spiccesek

is enyhén. Megszelídült martalócok:
a virágostól rózsát küldenek,
mi több, az egyik jön és kezét csókol.

Szieszta

Az árnyék, mint egy óramánus, körbejár.
Szél se lebben. A kavicsok meszes bőre
sókristálytól csillog. Az alga benőtte
már az öblöt, virágoznak a körtefák.

Azúrkék hálójában ring a tenger. Rák
páncélja, kagylóhéj fordul ki belőle.
Megvillan egy korallsirály bíbor csőre,
a láthatáron a hajó egy helyben áll.

Néha belecsikorog a csendbe
a kocsik fékje, ahogy egy rossz álom
kísért, pedig úgy tűnt, elfeledted,

aztán a motorbiciklis: *Gelato!* –
kiált, és máris rángat a gyermek.
Lesült háttal megadón sorba állok.

Sorok ultrahangra

Ez épp olyan, mintha visszaszöknél
az időben: fekete-fehér árnyak
hívják elő a testet, s eléd tárnak
egy világot, még a senki földjén.

Ember előtti múltból jössz közénk,
miután voltál már hal és agáma.
Ismerlek, habár lehet, sose látlak.
Nem értettem a szavak ösztönét.

Maholnap kilök magából e rejtett
műhely. Böngészem a papírokat:
hány centi vagy, a számokat megfejtem.

Ő szétszakadt-boldogan simogat
már a mellén. Nézed fáradt szemekkel:
ha ide hívtál, jó lesz, biztosan.

Szilágyi Kinga
 Egy találkozás részletei

összefonódott fonalaink
 tétován néznek,
 egymást keresik.

kézfejed pórus-labirintusában repülök
 így feszül egymásnak szél s madár
 belső útvesztőm kezeden minden vonal
 hová visz?
 talán te
 talán én
 sors vezet

Hajnalba ringatja vihar keze szívdarabjaim,
 koppan ablakodban, felébreszti álmaid.

Én nem tagadom, hogy az éjjel válladra fektetett, s
 nappalommal küzdök pilláim mögött.

Pirosuló levelek szitálják nevedet,
 kéken hull reám, repülök.

ha keresnélek, s találnálak,
 hiába dobnálak el,
 mint mi elmegy oda,
 ide visszaérkezel.

úgy vagy te
 mint én magammal létezel
 teljességünk ebben vesztegel

Stankovics Marianna
 N. Z.-nek Kolontárról is

(Az Opál Himnuszok nyomán-hoz)

a sötétség a világossághoz
 nem négyzetrácsosan
 diagonál-beékelődés cakkosra
 hó-szenny tisztaság
 karmakarat
 sejtelveinket ne-ne(ö)veljük
 ünnepelni csak a magától értetődőt

a Rációt széttrancsírozni
 a húsa minék
 feltalálót nem kellett volna feltalálni sem
 most direkt
 az anyag értéktelen
 növekvő Láva-őskígyó elpusztítja
 a hitté vált
 vagyis konszolidált-megölt ősi Tudást
 haldoklik a néma ezredév-idő
 hegyé hordva milliárd embercipő
 a túlélők a leghalottabbak
 mert gyermekeiket csak sárból

kontraszt-előadás:
 Gyönyörű a Gyönyörű-patak partján
 a hegyek az Időbe hajolnak
 kivéve éjjeliőr-kristály szeműt
 aki szeretettel táplálkozik
 kicsit nyújtózkodnia kell
 a torzak
 túl sokkal rendelkezők
 nem odaillők
 megbotlanak
 a szerelmespárban

áradás-majdnem-fulladás

vörösiszap-tenger

Varga Melinda

Szómágia

A vers feltűzve gyertyalángra
 S piros mágia minden szótag
 Ha vér szaváról írni készülsz
 Légy mohó a testbázárban
 Raggasd magadra a kincset
 Melled ízisi fényben zűl
 Ajkad borcseppes óda
 Rímkoktél a csók
 Ha test mögötti másra
 Várnál bohóságod feledd
 S mértékkel idd a játszmát
 Így napról napra más lehetsz
 A vágtyól az örök reszketésig
 Sok a délibáb kapu
 S az ösvény önmagad húsán
 Át vezet

Pótcselekmény

A férfi messze tűnt a tájban
 adonizmelle a láthatárba fúlt,
 az érintést drótban égett
 hangok pótolják csak, egy
 távkibeszélő a hiányról
 s néhány lesifüles
 billentyű, mi szorgosan
 végzi dolgát.
 Érzed hazudik ez
 a röpirat is,
 S hervadna lassan
 két piros szirmod.
 Férfid fehér kancsója
 helyett lánykehelyből
 iszod a mosolyt.

Koppány Zsolt

Talpalatnyi parkett¹

Valami olyasmit írtam Neki, hogy reszketve állok a küszöbén, mint hajdanán ő, amikor Kosztolányihoz először betoppant. Minden erőmet összeszedtem, hogy szép levelet írjak, remegve az esetleges visszautasítástól, de az iránta érzett tisztelet érzékeltetésére. Esetlen, suta verseket is küldtem, talán még én is csupa nagy betűvel kezdtem minden sort, ahogyan ő, egyedülállóan az újabb magyar irodalomban. Postafordultával jött a levél, melyet kézzel írt, jobbra lefelé dőlő sorokban.

Szentendre 76 június 7

Kedves Uram,

köszönöm érdekes, színes levelét meg a belém vetett bizalmát – amelynek azonban nem egészen tudok megfelelni, mert elküldött verseiből nem alakult ki bennem határozott kép. Annyi bizonyos, hogy érdekesek, eredetiek, de nem tudom, ez az eredetiségük egyáltalában osztható-e. A kérdést bonyolítja, hogy merész gondolat- és képzettársításai nem valamilyen öntudatlan, szürrealista fantáziára vallanak, hanem határozottan személyes és értelmi találmányokat igényelnek.

Mindezt egyszeriben úgy is mondhatnám, hogy határozottan tehetséges, de nem bizonyos, hogy ez a tehetség éppen költőinek mondható.

Talán ha egy év múlva elküldi újabb verseit, biztosabban tudnék mondani. Addig is minden jókívánsággal üdvözli:

Vas István

Ui: A verseket csatoltan visszaküldöm.

Az egy esztendő „természetesen” nem bírtam kivárni, sokféle hatás ért már akkorra, úgyhogy vettem a bátorságot, végigkínlódva a nyarat és a kora ősz, annyi verset olvasva, hogy az már-már világcsúcsot döntögetett, és elküldtem újabb, általam versnek nevezett irományaimat. Vas újra válaszolt, ugyanúgy villámgyorsan, pedig mindenféle kifogásokat kereshetett volna, hogy éppen alkotófolyamatban van, vagy mit tudom én, amit ilyenkor szoktak mondani. De nem. Ő azonnal reagált valahányszor, s hömpölygő, dőlő soraival fölkeresett a peremvárosi gyárszélen lapuló megroggyant, öreg házban.

Bp. 76 október 19

Kedves Barátom,

*új versei (melyeket csatolva visszaküldök) ezúttal is érdekesek, szelleme-
sek, tehetségesek.*

¹ Százéves lenne Vas István költő, műfordító, esszéista, a Nyugat harmadik nemzedékének tagja.

De még mindig túlteng bennük a mesterkélttség, különködés, fölösleges szenzáció-vadászat.

Azt javaslom, várja ki türelmesen, amíg költői természete magától kiforr. Jókívánságokkal üdvözli

Vas István

Ezen intelmeket igyekeztem továbbadni nemrégén egy főiskolai költőcsapatnak, hogy várjanak, mert a költői természet, kialakul. Ezt persze nem úgy kell érteni, hogy akkor mégse *születik* az ember a művészetre; de ahogyan az alacsony, satnya gyermeket sem lehet középkori kínzóeszközökkel nyújtani, hogy szép szál ember váljék belőle, ugyanúgy nem lehet idő előtt érett költővé-íróvá válni. Csak hát... nincs türelmetlenebb az ifjú tehetségénél, szeretné viszontlátni önmagát a tükörben, a tükör pedig a publikáció, majd a reakciók, az úgynevezett kritikák, vagy a „küldjön újakat és majd meglátjuk” elhárító gesztusok. Mondták: a dilettáns ilyen levakarhatatlan, hiába mondják neki, hogy amit tesz, abszolút fölösleges. Ilyenkor Szentmihályi Szabó Péter egyik hozzám intézett levélsora dereng az emlékezetben: „valamiféle etikai-esztétikai jóistennek kéne lennem ahhoz, hogy mások munkáit maradéktalanul meg tudjam ítélni.” No, van-e ilyen Isten közöttünk? Van. Maga az Isten. A többiek? Lehet véleményük, ítéletük azonban – soha. Nem is áll jól. Ne ítélj, hogy ne ítéltesz.

Az új évben megküldtem neki az Egyetemi Lapokban leközölt két versemet. Az akkori lapot Kulin Ferenc szerkesztette, s bizony nem derült föl az arca, amikor kiderült, hogy nem vagyok bölcsészhallgató, csak itt, a volt Centrál Kávéház (akkor az ELTE klubja) szomszédságában mérem a pertlit a papoknál, az Ecclesiában. Nem is jelentem meg többször e jeles lapban.

Bp. 77 január 12.

Kedves Barátom,

kórházban voltam, tegnap tértem haza és találtam itt kedves és örövendetes levelét.

Nagyon örülök ennek az első két, nyomtatásban látható versének és annak is, hogy a rangidős Szentmihályi Szabó bocsátotta útra őket, méghozzá okosan, pontosan, szellemesen.

További sikereket és minden egyéb jót kívánva az új évre

szívélyes üdvözzel

Vas István

„Szonettkoszorút” is írtam akkortájt, amire így reagált: (...) *Én az Ön helyében ezt a verset nem küldeném sehová – kezdetnek talán inkább egy szonettet iparkodnék tető alá hozni. (...)*

Egyetlen ideges szó, szóösszetétel, hogy na most már aztán elég, küldje írásait a jó fenébe – el nem hangzott. Sem leveleiben, sem személyes beszélgetéseink során. Katolikus vonások voltak ezek, a szó *egyetemes* értelmében. Sértődni se láttam. Hallomásból sem ismerek olyat, hogy valakit leteremtett volna. Akkor se, amikor a tragikus sorsú esszéista amúgy humorosnak szánva megjegyezte neki: Radnóti – nagy sors, kis tehetség. Vas csak dűnnyögött

valamit, hogy azért nem teljesen úgy van a dolog, de hát mit is ellenkezett volna, egy ilyen badarság hallatán! Akkor sem jött zavarba, amikor Gráci (Galsai Pongrác) vallatta őt a New York kávéház különtermében számos közönség előtt, hogy mondd csak, Pistám, miért lettél te katolikus? Vas csak ennyit mondott: – Életbe léptek a zsidótörvények, én Kassák nevelt lányának, Etinek udvaroltam, Kassákné meg azt mondta; nézze, Pista, se nekünk, se magának nem jó, hogy neve előtt ott van, hogy *izr.* Hát ennyi. Átkeresztelkedtem. – A teremben derűtség, csak néhányan – remélem – érezték meg, hogy az akkori döntés háttere valóban ez lehetett, de Saulusból Paulus lett attól a pillanattól, mindhalálig.

Tudtam, milyen nagy barátságban van Hajnal Annával. Anna verset is ajánlott neki, és elmesélte nekem, milyen nagyra tartja. Anna néni hetvenedik születésnapját köszöntöttük a Kossuth Klubban, amikor is az est végén elmaradhatatlan, széles kalapjában, pipázva a nagy tömegben mellém sodródott Vas István. Huncutul nevetett, megveregette a vállamat és csak ennyit mondott: – Mire hetvenéves lesz, Magának is tartanak egy ilyen szép estet! – Huszonkettő voltam, s arra gondoltam, a holnapot nem érem meg, nemhogy még közel ötven esztendő. Miért mondta? Talán meg akart menteni a későbbi szenvedésektől, hogy ha lehet, hagyjam abba, amíg nem késő, netán csak akkor írjak, ha annyira szükségem van rá, mint a kenyérre, levegőre, vízre.

Szántó Piroska – akinek egyik festményét Hajnal Anna kisszobájában láttam – vette fel a telefont. Igen, olvasták. Mármint a H. A.-ról írt visszaemlékezésemet. Úgy érezték, mintha Anna ott ülne közöttük. – Jaj, ha minden fiatal ilyen lenne, mint Maga! Aki így tiszteli az öregeket...

Igen-igen szerettem volna, ha dedikálja könyveit. Majdnem egy tucatot. Ha találkoztunk, persze nem volt nálam egyetlen könyve sem. A lakására ő sohasem hívott, Szentendrén meg nem nagyon mertem zaklatni, bár egyszer... de ez későbbben történt. Lamentálásomat huszárvágással oldotta meg.

Bp. 85 november 30

Kedves Barátom!

Köszönöm igazán

jóleső levelét. Persze, hogy szívesen dedikálom a köteteimet. Legegyszerűbb volna úgy intézni, hogy valamelyik szerdán vagy pénteken behozza őket az Európa Könyvkiadóba. V. Kossuth Lajos tér 13–15. V. em. (lift van, díjmentes), 1-től 2-ig, ott megmondják, hol talál. De biztonság kedvéért előbb 11 h. körül, hívjon föl otthon (151-856), nehogy aznap véletlenül ne menjek be. Addig is elküldöm egy kedves könyvemet (bár én csak közreműködtem benne).

Örülök, hogy a lakáskérdésük jóra fordult. Kedves feleségének kézcsókomat küldöm a könnyért, amit egy öreg költő verse csalt a szemébe – meg a foglalkozásáért is, Magának sok szép verset kíván és szívből üdvözl

Vas István

A kötet, amelyet nagy örömmel forgattam, József Attila „Költőnk és kora” című összeállítás volt.

Étit, Nagy Etelkát pillanatra sem tudta feledni. Ezért gratulált feleségem foglalkozásáért. Mert balettművész. 1984-ben egy kis estét koreografált az akkori Bartók Gyermekszínházban (Vas István ifjúságának idején ez volt a híres Parisien Grill), ahová meghívtuk őt is, Szántó Piroskát is, no meg Vésziéket. Mindenki el volt ragadtatva. Azt hiszem, belül talán Vas István volt a legjobban megrendülve. Feleségemben Étit láthatta viszont, ahogy ott lebegett a színpadon, a c-moll zongoraverseny rachmaninovi légörvényein.

Őt is be akartam vonni beszélgetés esszéorozatomba, kérdéseimet elküldtem, de csak nem jött a válasz. Megvolt az oka.

Bp. 86 november 15.

Kedves Zsolt!

Szégyen, de nem találom, sehogy sem találom a kérdéseidet. De ne bánd, mert úgysem tudnék felelni rájuk. Egyre nehezebb az élet is az írás is, egyre nehezebben tudok elbánni mindazzal, ami szorít, már pedig szorít az egész élet – ha patetikusabb volnék, azt mondanám, a halál. De nem mondom, hanem igyekszem valahogy lélegzeni a szorításban. (...)

Bántam is én a kérdéseket! Tudtam, nagyon szeret élni. Minden szorítás ellenére. Csak fölkerestem Szentendrén! 1986-ban. Késő nyár volt már, sötétedett, mire odaértünk. A kertben hosszú asztal körül Lator László, Várady Szabolcs, Piroska és Vas István, s még páran, akiket nem ismertem.

Az akkori zavaromat ma is érzem. Feleségem lefotózott engem és Pista bácsit, én meg dedikáltattam vele a Fra Angelico díszítette *A názáreti Jézus története* című könyvét. – Hogy is hívják a kedves feleségedet? – kérdezte közel húzva magához. – Arankának – súgtam vissza. Aztán gyorsan búcsút vettünk. Otthon, kinyitva a könyvet, lám, Angéla lett belőle. – Hát, szebb név, mint az Aranka! – derült föl a feleségem.

Egyik legutolsó interjújában arra a kérdésre, hogy mit szeretne még megkapni az élettől, valahogy így válaszolt: – Jó halált. Mit is várhatna az ember ebben a korban?

Nyolcvanegy éves volt, amikor megtámadta egy alapjában véve ártalmatlan kór. Herpes zoster. Övsömör, amely „szerencsés” esetben kívül, a bőrön jelenik meg, az idegdúcok mentén. Ha a szemem ütközik ki, megvakulhat az ember. A „jó” halált nem kapta meg a sorstól. Két hónap szenvedés. Először azt hitték, a foga fáj. Nem. A herpes zoster befelé tört, a nyelöcsövön át a gyomorba.

Ezerkilencszázkilencvenegy decemberében temették, a római katolikus szertartás „dogmái” szerint. Nemrég közreadott levelében így írt Nemes Nagy Ágneshez és Lengyel Balázshoz: „És hiába, nem tudok más dogmákat elfogadni, csak a katolikus egyházéit, azokat sem minden fejcsóválás nélkül.” Azt mondta egyszer, neki nem talpalatnyi föld kell, hanem talpalatnyi parkett. Az utóbbi ott kopott, recsegett talpa alatt sok-sok évtizeden át. A föld immár fölötte súlyosodik. A hatalmas obeliszk mintegy kijelöli a legújabb kori magyar irodalom Bermuda-háromszögének egyik csúcsát. Nagy László, Nemes Nagy Ágnes és Vas István között feszül e földdarab. De vigyázat! Ha rálép, elnyeli a gyanútlan idegent.

Comenius emlékezete

Háromszáznegyven évvel ezelőtt, 1670. november 15-én hunyt el az újkori pedagógiai gondolkodás egyik legnagyobb alakja.

Az elmúlt évszázadok alatt Európa megváltozott. Letűnt a Habsburg-monarchia, alapjukat vesztették a protestáns–katolikus ellentétek. Rég elporladtak az Európát feldúló harmincéves háború áldozatai, miként csak fölfedezéseikben és műveikben élnek tovább a XVI–XVII. század nagy elméi, matematikusok, fizikusok, írók, államférfiak. Ez a kegyetlen, lelkesítő és forrongó kor adja hátterét Comenius életművének. Comenius sorsa is hasonló volt lázongó és újjászülető korához. Bár a sors hánytá-vetette, ő nem tartozott a magukat könnyen megadóak közé. A csapások nem sújtották le, szenvedései csak növelték erejét. A Cseh Testvérek Egyesületének püspöke mély vallásossága mellett elsősorban politikus volt, aki kapcsolatban állt Európa leghatalmasabb férfiival; humanista törekvései mellett főként azért, hogy kiségitse az elnyomásból nemzetét és hazáját. Az idő előrehaladtával szülőföldje iránt érzett mély szeretete kiterjedt a világ összes nemzetére. Nevezetes pedagógiai elvei pedig máig élnek és hatnak.

Kik is voltak azok a szellemóriások, akik fölfedezéseikkel óriási visszhangot keltettek a XVI–XVII. században, ugyanakkor szellemi hátterét adták Comenius életművének? A nagy nevek egész sorát idézhetjük. Comenius születése után három évvel halt meg Torquato Tasso, a nagyszerű olasz költő. Miguel Cervantes megérte az 1616. évet is; Shakespeare tíz évvel túlélte a Don Quijote szerzőjét, Lope de Vega pedig 73 éves korában, 1635-ben halt meg; 1606-ban született Rembrandt, Comenius későbbi amszterdami barátja, aki egy évvel a pedagógus előtt távozott az élők sorából. 1561-től 1626-ig tevékenykedett Francis Bacon, aki elsőként húzott éles határvonalat a tudomány és a hit közé. Négy évvel Comenius után született René Descartes, az ész mindenhatóságának hirdetője, aki mindenfajta elmélkedés kiindulópontjának a kételkedést tartotta. Új eszmék és új fölfedezések, ebből kifolyólag új nézetek és értékrendszerek az egyik oldalon, a másikon a régi világ széthullása. Ebben az összevisszaságban és e körülmények, javarészt pedig üldöztetések közepette sarjadt ki az a gazdag és kivételes munkásság, amely a mai napig az újkori pedagógiai gondolkodás alapját képezi.

Comenius – Ján Ámos Komenský a morvaországi Nivnicében született 1592. március 28-án. Szülei a hajdani Magyarországról vándoroltak oda. Nevét a szülőhelye közelében fekvő Komna falutól kölcsönözte. Korán árvaságra jutott, tízéves volt édesapja, tizenegy édesanyja halálakor. Apai nagynénje nevelte a morva–magyar határ közelében, majd a Cseh Testvérek Egyesülete gondoskodott neveltetéséről. 1611 és 1614 között a hernborni és a heidelbergi egyetemen folytatott teológiai tanulmányokat, eszmevilágára nagy hatást gyakorolt Alsted, Wolfgang Ficinus, Campanella és Francis Bacon.

Egyetemi tanulmányait befejezve lelkeszként tevékenykedett és iskolarektori feladatokat is ellátott Fulnek városában. A harmincéves háború kezdetén feleségét és két gyermekét is elveszítette. 1620 után a Cseh Testvérek Egyesülete és maga Comenius is menekülésre kényszerült, a lengyelországi Lesznóban talált otthonra,

magára vállalva a városka gimnáziumának vezetését. Rövid angliai és svédországi tartózkodás után visszatért a lengyel kisvárosba és a Cseh Testvérek püspöke lett. 1650 és 1654 között Sárospatakon időzött, majd visszatért Lesznóba. Élete utolsó esztendeit Amszterdamban töltötte. Itt hunyt el 1670 novemberében.

Az említett négy sárospataki évnek köszönhetően Comenius jelentős szerepet töltött be a magyar művelődés történetében is. Tolnai Dali János ajánlása alapján I. Rákóczi György özvegye, Lorántffy Zsuzsánna hívta meg a híres cseh gondolkodót. A Sárospatakon eltöltött négy évet a kutatók Comenius pedagógiai munkássága legfontosabb időszakaként értékelik. Egyrészt itt a gyakorlatban is kipróbálhatta korábban kidolgozott pedagógiai elképzeléseit, másrészt nagyon gazdag az e rövid idő alatt elkészült írásainak száma. Különösen jelentős az *Orbis Sensualium Pictus* és a *Schola Ludus*, valamint az európai pedagógia történetében meghatározó mű, a panszofikus iskola tervezetének létrejötte. Comenius fő műve, melynek megállapításai századok nevelésének és oktatásának adtak irányadó fonalat és a mai napig érvényes megállapításokat tartalmaz, a *Didactica Magna*. Cseh nyelvű tervezete 1628-ban fogalmazódott meg, a szélesebb olvasóközönségnek szánt latin nyelvű változat 1657-ben jelent meg Amszterdamban az *Opera Didactica Omnia* címen közzétett gyűjteményben.

Comenius munkásságában központi helyet foglal el a már említett panszofia eszméje. Az emberi nemet – Comenius véleménye szerint – hármass baj kíséri: elménk tévelygése, erőnk szüntelen pazarlása, reményeink állandó meghiúsulása. Az útvesztőből való kilábalást az enciklopédikus ismeretek elterjesztése segítheti elő. A panszofia a tudományok tudományát kínálta a szétforgácsolt ismeretek helyett. Ismeretelméletében nagymértékben támaszkodott Bacon tanaira, annak empirizmusát és induktív módszerét hirdette. Az önmagára hagyatkozó értelem keveset ér, szerszámra és segédeszközre van szükség. Comenius ehhez a gondolathoz kapcsolódva kifejtette, hogy *„a test nem csupán lakóhelyül szolgál az eszes lélek számára, hanem szerszám is, amely nélkül nem hallhatunk, nem láthatunk, semmit sem beszélhetünk, cselekedhetünk, sőt nem is gondolkodhatunk”*.

Eszméi korában újdonság jelleggel bírtak: az embereket az élet számára kell tanítani – hangoztatta. Véleménye szerint az államnak az ifjúság nevelésével lehet a legnagyobb hasznot tenni. A korabeli iskolai állapotok bírálóitól jutott el azokhoz az elvekhez, amelyek évszázadokra meghatározták a közép-európai oktatási rendszert. Ő vetette fel először az általános népoktatás és az anyanyelven történő tanítás eszméjét. A nevelésben – ezt először szintúgy ő fogalmazta meg – mindennekelőtt figyelembe kell venni a tanulók életkori sajátosságait. Az oktatásnak a felnőtté válás négy fejlődési szakaszához szükséges igazodnia: a 0–6 életévhez kötötte a családon belüli nevelés időszakát, a 6–12 évhez az anyanyelvi iskolában való oktatást, a 12–18 év között a latin iskoláé, a 18–24 év között pedig az akadémiai volt az uralkodó oktatói szerep. Az anyanyelvi iskola feladata az ifjúság minden, az életben hasznos dologra való megtanítása: olvasás, írás, számolás, zene, erkölcsstan, történelem, földrajz. Az iskola tanulóit hat osztályba kell sorolni, és ezek részére külön tankönyvet kell készíteni. A latin iskola célja a négy nyelv (anyanyelv, görög, latin, héber) segítségével enciklopédikus tudás megszerzése. A középkori iskolákban oktatott hét szabad művészet mellett a történelem, földrajz, fizika, etika és teológia oktatása lenne a feladat. A latin iskola hat osztálya: 1. grammatika, 2. fizika, 3. matematika, 4. etika, 5. dialektika, 6. retorika. Az

akadémiákban minden tudományt szükséges volna tanítani és három fakultásból állna: teológiai, jogi és orvosi karból. Az anyanyelvi iskolában napi négy tanóra, a panszofikus iskolában pedig napi hat óra lenne az előírt tankötelezettség.

Comenius pedagógiai műveiben az iskolai élet szervezésének konkrét problémáival is foglalkozott: a tantervvel, a tanóra, az oktatási segédeszközök (tankönyvek, tanszerek) kérdésével, a tanterem elhelyezésével, az órarenddel, a szünidők szabályozásával. Az általa megfogalmazott legfontosabb didaktikai alapelvek, a rendszeresség, a fokozatosság, a tudatosság, a szemléletesség és a tananyag koncentrikus bővítésének elve a mai napig nem vesztek időszerűségükből. A tanár pusztá előadása helyett nagy szerepet szánt az ismeretek gyakorlatban való elsajátításának, az oktatás tárgyyszerűségének, a dolgok szemléltetésének. Különösen értékes munkát végzett a latin nyelv tanításának módszertana terén, ahol a szemléletesség és a közhasznú ismeretek elvét a pusztá szótárzás, a holt ismeretek elsajátítása elé helyezte.

Latin nyelvkönyvei közül az első, az *Ianua Linguarum Reserata Aurea* megszületéséről a következőt mondja M. V. Kratochvíl Comeniusról szóló könyve: „A lesznói gimnáziumban a latin nyelv oktatása során szerzett tapasztalatai és Comenius saját tanulóéveinek emlékei egy új munka, az *Ianua linguarum reserata* című mű megírására ösztönözték Comeniust: »És mivel úgy láttam, hogy a latin nyelv s minden dolgok ismeretének összessége egy kis könyvben is elfér, kísérletet tettem megírására (...) azzal az egyetlen szándékkal, hogy ha Isten megkönyörül rajtunk és visszavezérel hazánkba, kéznél legyenek az eszközök, amelyek segítségével gyorsabban behegednek az iskolákon és az ifjúságon esett sebek.«” A „gyorsabban” lehetőségét Comenius új nyelvtanítási módszere jelentette, amelyet általában nyelvtanításnál alkalmazott. Mert hogyan is tanították a latin nyelvet azelőtt? A régi latin nyelvkönyvek a száraz nyelvtani szabályokat tartalmazták csupán, amelyeket a régi római szerzőktől vett példamondatokkal együtt a diákoknak meg kellett tanulniuk, valamint rengeteg fölösleges, az iskola falain kívül sosem használt és alkalmazhatatlan kifejezést és fogalmat. A tanár az órán néhány lefordított szó kivételével csak latinul beszélt, s a tanulók nem tehettek egyebet, mint hogy memorizálással tökéletesítették tudásukat, ahelyett hogy megértették volna a gépiesen beléjük sulykolt ismereteket.

Comenius valamennyi pedagógiai munkájából kitűnik, hogy a régi tanítási rendszerben egy dolgot messzemenően helytelenített: mégpedig azt, ha látta, hogy a tanítás magáért a tanításért folyik, s mind a tanítás módja, mind tartalma tökéletesen elszakad a valóságtól. Comenius ebben – hite eszményeihez való hűsége mellett is – korának gyermeke volt, egy olyan koré, amely egészen új, reális, szinte anyagi kapcsolatban áll a valósággal, amelynek értékeiből él, fejlődik és izmosodik. Ezért történhetett meg az is, hogy a régi világgal és feudális elveivel, a skolasztikával, a minden új elvetésével szembeszálló államok polgárai oly spontánul megértették és elfogadták Comenius műveit.

Miben hozott újat az *Ianua*? (Teljes címe: *A nyelvek nyitott kapuja, azaz bármely nyelv elsajátításának rövid és könnyű módszere és minden dolgok szabad megértésének kezdetei; mely száz címben és ezer szólásban a nyelv valamennyi szavát tartalmazza, előbb latin, azután cseh nyelven elkészítve...*) Tehát ez az első tankönyv, amely magyarázataiban és szótárában az anyanyelvre támaszkodott. Az *Ianua* a 8000 leggyakrabban használt latin szót

foglalta magában, amelyek az emberi lét legkülönbözőbb területeit ölelték fel: a természetet, a munka, az emberek közötti kapcsolatok, az erkölcsstan, a hit-tan stb. kifejezéseit. Ezek a szavak azonban nem egymagukban, bemagolásra várva szerepeltek, hanem ezer mondatba ágyazta be őket Comenius. Az adott összefüggésekben a szavak érthetőbbek voltak, könnyebben meg lehetett jegyezni őket, azonkívül minden mondat ismeretet is nyújtott az élet valamely területéről, valamely cselekvéséről vagy történéseiről. Egyszóval az élő emberrel és cselekedeteivel függött össze.

Comeniust, akinek munkája befejeztével minden olyan magától értetődőnek és természetesnek látszott, végtelenül meglepte művének visszhangja. Alighogy Lesznóban nyomtatásban megjelent és az olvasók, főleg a szakemberek kezébe került, egymást követték a fordítások; lefordították németre, hollandra, franciára, svédre, lengyelre. Comenius e műve egyszerűen az európai tudósok és pedagógusok figyelmének középpontjába került.

Önéletrajzában Comenius így emlékezik: *„Egyre-másra érkeztek a külföldi tudós férfiak hozzám írt levelei. Gratuláltak találmányomhoz, s arra biztattak, merészkedjem tovább. Köztük volt az idős Winkler úr, a goldbergi iskola igazgatója, az egyház szuperintendense is, aki azt írja, hogy új módszerem fénye annál öröndetesebben ragyogott fel számára, minél sóvárabban és reménytelenebbül vágyott rá annak előtte. Mert amikor meg akarták újítani a háború nyomorította iskolájukat, elküldték a fiatal Martin Mosert Németországba Wolfgang Ratichiushoz, aki emlékirataiban saját feltalálású módszerét dicsőítette. S noha Moser két évig nála élt, semmit se kapott tőle. Ratichius állítólag olyan féltékenyen őrizte találmányát, hogy titkából egy szót sem árult el senkinek, hacsak egy király vagy herceg meg nem vásárolja tőle. (...) Te azonban, kedves Comeniusom, ingyen osztogatod gondolataidat. Moserünk már annyi világosságot merített belőle, hogy aranyat érő metódusoddal mi itt valóságos csodákat művelünk (...).”*

Latin nyelvkönyvei közül a következő volt a *Vestibulum*, a harmadik pedig az *Atrium*, a gyakorló nyelvtanár munkái. Sárospatakon állt össze a latin iskola első három osztálya latintanításának anyaga. Ez lett a VIA-sorozat („Az Út”), amely a bölcsesség palotájához vezet. A VIA-tankönyvek három nyelvtanulási szintet jelentenek, amelyek közül az elsőben kell megismerkedni az alapokkal, a legegyszerűbb kifejezésekkel; a második részben a formák, a szerkezetek tudatosulása is kívánatos, és ezekre kezdjük felrakni a nyelv testét, a szókincset. A harmadik szinten már olyan fokú az elsajátítottság, hogy a kifejezés eleganciáját, vagyis a díszítéseket, a stílus élénkítésének színeit keressük.

Comenius tankönyveinek felépítése a pedagógus didaktikai elveire épültek; tankönyvei kiinduló szövege a latin, mellette fokozatosan használja a német, a cseh és a magyar nyelvet. A leckék szövegei köznapi nyelven íródtak, először bemutatva a tárgyakat, majd ismertetve az igéket, ezt követően pedig rövid társalgásokban a határozószókat. Egy lecke kétoldali terjedelmű, a témákkal pedig enciklopédikus hatásra törekedett. Comenius hangsúlyozza a gyakorlás fontosságát, hiszen minden nyelvet inkább gyakorlással, mintsem szabályok által kell megtanulni, különösképpen pedig az olvasás és az ismétlés segítségével. Nyelvtanítási szempontból még fontosabb, hogy a bemutatást utánzás kell kövesse, egészen addig, amíg a memorizálás be nem fejeződik.

Comenius osztálytermében a tanár irányít, a tanuló dolgoz a munka. Ez az irányítás azonban motiválást jelent, feltételek megteremtését, a tananyagok biztosítását, amik mind a tanulást segítik. A tanulás viszont a tanuló önálló felelőssége.

Comenius szövegfeldolgozó módszerei közül a következőket sikerült reprodukálni: hangos olvasás, a mondatok egyenkénti lemásolása, a kép releváns részeinek kiszínezése, lerajzolása; olvasás az anyanyelven, azután pedig a célnyelven; idegen nyelvi szöveg olvasása és az anyanyelvre fordítása; a lefordított szöveg memorizálása; a tanár magyarázata a főnévragozásokról, igeragozásokról, cselekvő és szenvedő igeragozásról; a latin szöveg bevésése és a memorizált szöveg előadása; értékelés a vizsgákon; csapatok közti versengés.

Comenius metodikai ismereteinél is fontosabbak didaktikai megjegyzései. A tanár csak annyit tanítson, amennyit a tanulók felfogni képesek. Comenius osztályterme örökös mozgásban van; az élénkség fokmérője a gyermek intellektusának. Minél aktívabb, annál jobb, akkor nem csak hallgat, kérdez is, és szeret szerepelni.

Tudnivaló, hogy Comenius iskolai drámákat is írt, az *Ianua* tartalmát nyolc drámai képben Sárospatakon összegezte (*Schola Ludus*, 1654), ily módon őt tekinthetjük a dramatizáló nyelvoktatás elindítójának is.

Comenius fogadtatása és hatása koronként eltérő. Munkássága az újkori iskolarendszerekben mély nyomokat hagyott. Az egyetemességre való törekvése, mélységes humanizmusa, a népek barátságáért való küzdelme, a minden ember nevelhetőségének a hirdetése, az emberré formálásában való kötelességünk hangsúlyozása teszik a mai napig aktuálissá és követésre méltóvá a fiatalon hazátlanná vált pedagógust. Az átélt viszontagságok nem rendítették meg emberi tartásában, és jelmondata a ma emberéhez is szól: *„Minden szabadon folyjon, legyen távol a dolgoktól az erőszak.”* Örökbecsű elismerésként hazájában a mai napig születésnapján, március 28-án ünneplik a pedagógusokat.

Összefoglaló értékelés helyett idézem Comenius kortársa, Gottfried Wilhelm Leibniz filozófus, történész, jogtudós, diplomata, fizikus, teológus, filológus szavait:

*„Boldog öreg, te, polgára az új világnak,
mely képeid által minékünk adatott:
dolgainkra, pereinkre nézzél bár az égből
üdvözülten, vagy fogjon el bár szomorúság értünk,
avagy a halált leküzdve az égi titkot őrizd,
melyet az Úr bölcsessége rejtett el a földön;
ne add föl a reményt: énekeid legyőzik a halált,
vetésed magvait nem vette be hiába a föld. Utódaid
időben kezdenek majd aratni, sőt már aratnak is,
az isteni végzés betartja törvényét.
Megnyílik lassan a természet, s boldogtalanoknak, int nekünk,
ha egyesítjük törekvéseinket.
Megéred még, Comenius, hogy tisztelni fogják tetteid a jók,
és reményeid, sőt vágyódó álmaid.”*

„Mi együtt állunk és együtt bukunk, együtt élünk és együtt halunk”

(Herder és a nemzeti lét summája)

Fekete Gyula emlékére

Magyarországon Johann Gottfried Herder minden bizonnyal a legismertebb német filozófusok közé tartozik. Nem mintha oly sokan volnának, akik bármelyik művét is kézbe vették, de annyit mindenesetre hallottak róla: ő volt az, aki megjövendölte, hogy a magyarság rövidesen eltűnik, elsüllyed a népek tengerében, s a magyarok országa a térképekről is letörlődik. Az 1791-ben nyomtatásban megjelent „herderi jóslat” a reformkor kezdetén, a nemzeti felemelkedés évtizedeiben mint valamiféle újszerű Damoklesz-kard lebegett legjobbaink feje felett, s egy-egy politikai vereség vagy erkölcsi kudarc a kétségbeesés szikráit csiholta ki Kölcsey vagy az amúgy is rémekkel birkózó Vörösmarty lelkéből. Ma már tudjuk (főként Dümmerth Dezső kutatása nyomán), Herder téves adatokra, hamis forrásokra alapozta feltevését. A nemzetféltés ennek ellenére akkor is időszerű volt. Egy századdal korábban, a *Török áfium ellen való orvosságán* is ez az aggodalom volt az ihletője. Sőt mondhatnám azt is, hogy ez a féltő tiltakozás – amit Zrínyi így fogalmazott meg: *Ne bántsd a magyart!* – volt századokon keresztül egyik bábája, ösztönzője az egyetemes magyar irodalomnak.

Hogy is hangzott annak idején Herder riadalmat keltő jóslatnak tekintett megállapítása? Az *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról* című történetfilozófiai munkájában minden magyarelles támadó él nélkül, a teljes objektivitás (és hitelesség) tudatában regisztrálja, hogy a finnugor törzsből a nagy hódítók, a szlávok és a germánok gyűűjében egyetlen nép maradt fenn, mégpedig a magyar. A következőkben a „kalandozások” néven emlegetett hadjárataikat ismerteti, melyeknek során a magyarok „szégyenletes hadisarc megfizetésére kényszerítették a német császárt”. Majd a pestis és a „Svábföldön, Vesztfáliában elszenvedett súlyos vereségeik folytán a Német Birodalom megmenekedett tőlük, sőt maga Magyarország is apostoli birodalommá vált. Most szlávok, németek, vlachok (oláhok) és más népek közt az ország lakosainak kisebbik részét alkotják, és évszázadok múltán talán a nyelvüket is alig lehet majd megtalálni.”

Ha Mohács után nem veszítjük el szuverenitásunkat, ha nap mint nap nem éreztük volna a Habsburg Birodalom törekvését, hogy egyszerű tartománnyá vagy grófsággá degradálja a Magyar Királyságot, akkor az ilyesféle jóslatokat úgy rázzuk le magunkról, mint kutya a vizet. Levert szabadságharcaink, a politikai harcot kísérő bebörtönzések, az aljas udvari praktikák azonban egy pillanatra sem hagyták feledtetni kiszolgáltatottságunkat. A nemzethalál víziója ezekből táplálkozott, ezek idézték fel a *Szózat* látomását a nagy halott teme-

téséről, ahol a Herder emlegette „hódítók” is részvétkönnyet hullatnak a sírba zuhanóért.

Ma már tudjuk, Világos és Arad után, a kétségbeesés vermében, az örület határán Vörösmarty is tudta, hogy a nemzethalálban nincs semmi színpadiaság, és a halottat részvét helyett legfeljebb a közömbösség vagy a hatalmasok cinkos összekacsintása kíséri.

A herderi jóslat napjainkban már történeti kuriózum, múzeumi tárlók üvege alatt fakult dokumentum. Helyébe az egyre ijesztőbb demográfiai adatok vészjósló, évről évre megisméltendő adatai léptek. Minden évben egy-egy kisváros törlődik le Magyarország képzeletbeli demográfiai térképéről. És minden megye tovább. Szó sincs vérben álló országról, gyászkönny ülte embermilliókról. A nemzethalál egészen más díszletek közt zajlik, a szürke érdektelenség színpadán, s a terrorizmus elleni harcról jóval több szó esik, a globalizmusról nem is beszélve.

A kimondhatatlan hosszú, sorvasztó kommunista diktatúra idején – mikor kevésen múltott, hogy névlegesen birtokolt nemzeti különállásunkat is elvesztve a Nagy Birodalom egyik tartományává züllünk – nem sok remény volt a gyógyulásra. Most azonban a kettős rendszerváltozást követően, korlátozott szuverenitásunkat visszaszerezve le kell számolnunk az illúziókkal és szembe kell néznünk a statisztikai adatokban megfogalmazott valósággal. A félreértések elkerülésére, a népfogyásban jelentkező erkölcsi jellegű betegségekre gondolok. Mindenekelőtt a gócokat kell felismernünk, azt kell világosan látnunk, hogy a betegség hol támad, hol kell megerősítenünk „állásainkat”, s akkor a védekezés sem reménytelen.

A második, súlyosbított trianoni békeszerződés aláírásakor, 1947 februárjában Ravasz László, a magyar református egyház rövidesen elhallgattatott püspöke úgy érezte, hogy az ország másodszeri megcsonkításával az *élet vagy halál mezsgyéjére* került a nemzet, s választania kell. A hatvanhárom évvel ezelőtt a Magyar Rádióban elmondott rádió-előadás számunkra nem csupán a betegség döbbenetes leírása, jóval több annál. Úgy is lehet, sőt kell olvasnunk Ravasz László írását, mint gyógyulást hozó, tette serkentő, reménységgel teli kulturális, életmentő erkölcsi programot.

„Ki ne emlékeznék Hamlet dán királyfi híres monológjára, amely így kezdődik: *Lenni vagy nem lenni; kérdések kérdése*. Szívet szorító kérdés megállni az élet és halál közötti határon és várni az elkövetkezőt: az életet vagy a halált.

Ilyen szívet szorító pillanatot élt át a magyar nemzet akkor, amikor 1947. február 10-én aláírta a békeszerződést. Mi következik ebből? Élet vagy halál? Kérdések kérdése!

Most eldől, lesz-e még magyar nemzet a világon vagy pedig megindul az az óriási felszámolás, amit a történelem *nemzethalálnak* nevez. Az ilyen nemzethalál fokozatos szétesésben szokott megnyilvánulni. Először megbénul az a nagy erkölcsi és szellemi erő, amely egy történelmileg adott népcsoportot *nemzetté* szervez, azaz öntudatos, szabad akaratú, tiszteletet parancsoló kollektív személyiséggé. Azután meglazulnak azok a lelki kapcsolatok, amelyek egy ország lakóit a *nép* élő egységébe fűzik. Az emberek nem vállalják a népükkel való közösség terheit, nem értékelik ennek a közösségnek becsét,

nem gyönyörködnek önnön népük jellemző vonásaiban s nem élnek a néplélek teremtette életformák áldásaival. Ajkukon megromlik a nyelv muzsikája, gyermekálmaik költészetéből elszáll a népköltészet vadgalambja, nem telik kedvük a nép hasznos vagy mulatságos alkotásaiban. Utolsó lépés az, amikor szégyenkezve hordozza nemzeti és népi jellegét s legfőbb célja, hogy mások is elfelejtsék és ő is elfelejtse. *Ha teherképpen és szégyenkezve hordozzuk azt, hogy magyarok vagyunk, a nemzethalált semmi fel nem tartóztathatja.*

A nemzeti lét kérdése a mindenkori nemzedékre nézve az *egyéni lét* kérdése is. Ha maga a nemzet beteg, hiába dolgoznak a polgárai; ha a közélet megromlott, a békétlenség átmegegy a társadalom minden porcikájába; ha a közéletet erkölcsi kór pusztítja, megromlik az egyesek erkölcsi érzéke is. Az emberek egyre kevesebbet dolgoznak, aki dolgozik is, hiába dolgozik. Az emberek nem segítik, hanem akadályozzák egymást, s mindenki mindenkinek ellenségévé, áldozatává vagy cinkosává válik.

Minden egyéni kérdésünk összetorlódik a nemzeti lét kérdésében, s a szerint igazodik, hogy Magyarország az élet kapuján lép-e át, vagy a halál kapuján. Mi együtt állunk és együtt esünk, együtt élünk és együtt halunk, mert egyetlenegy élő alkotás vagyunk Isten kezében: a fazék csak a maga egészében fazék, a részeiben már haszontalan cserép.

A nemzeti lét kérdése erkölcsi kérdés. Erkölcsi kérdés a *gazdasági élet*, mert függ a munkától, a fogyasztástól, a megbízhatóságtól; a szorgalom, becsület, egyszerűség megannyi erkölcsi tulajdonság. Erkölcsi kérdés a *helyes politika* is, mert igazságérzettől, jóakarattól, megbízhatóságtól, szerénységtől és becsületérzéstől függ. Egészen erkölcsi kérdés a *nevelés* kérdése, az a nagy játszma, hogy az új nemzedék különb legyen, mint mi.

Az erkölcsi kérdés *Isten-kérdés*. Nincs ezen a földön semmiféle szenvedély, ihletés, amelyik erősebb lenne, mint amelyet az élő Isten személyes hatása ad.

Az Isten-kérdés a *Krisztus-kérdés*. Jézus Krisztusban a vele való élet közössége által termi meg szívem azt az engedelmességet, amelyben Isten törvénye élethivatásommá, parancsa rendeltetésemmé válik. Olyan rendeltetésemmé, amelynek betöltésével érzem magam a legszabadabbnak, legegényibbnek és legboldogabbnak."

Mert ne felejtsük el – a *nemzeti lét summája* ez –, mi együtt állunk és együtt bukunk, és ha hiszünk benne, együtt lépünk át az élet kapuján.

Albert Gábor

Bogáncs és karfiol

Mátyus Aliz legújabb, *El se hagy* című könyve (Orpheusz, 2009) immár trilógiává bővíti a 2004-ben megjelent *Kígyó-szisz* és a hozzá csatlakozó 2006-os *Kőmadár Zuglóban* című alkotások sorát. E könyvek műfaji besorolása hagyományos fogalmak szerint nem is könnyű, egyesek novelláskötetként, mások regényként olvassák az író-szociográfus főnti műveit. Mindkét álláspont mellett lehet érvelni.

Mátyus Aliz: *El se hagy*, Orpheusz, Budapest, 2009.

A „kis történetek” különálló fejezeteiben a novella műfajának példáit éppúgy lehet látni, mint a tematikusan és szerkezetileg mégiscsak összefüggő darabok egységében a regény műfaját. S talán még folytatni is lehetne e gondolatot: a három mű trilógia jellege, a kötetek egysége legalább ennyire kétségbe vonható és állítható az egyes opusokon belüli „tördeltség” következtében és ellenére is. Mindez persze tovább is vezet e próza szerkezeti-szerkesztési sajátosságainak első pillanatra is látható műfaji megoldásaitól az alaposabb tekintetet és elemzést igénylő mélyebb összetevők irányában.

De ezt talán már inkább egyes szám első személyben (s anélkül, hogy a főnti műfaji kérdést, okkal, eldönteni akarnám)!

Én száz oldalt egy-két óra alatt könnyen el tudok olvasni (néha még Gadamerből is!), e nem is túlságosan vaskos kötet azonban egy kemény napomba került. Nem könnyű olvas-

mány. Nagyon kell figyelni, több okból kifolyólag is. Talán nem is azért, mert (ahogy mondani szokás) mindvégig „komoly” dolgokról (a narrátor múltjáról-jelenéről: a megidézett történetek jelenig érő, az elbeszélés pillanatának reflexióit megindító hatásairól) esik benne szó, hanem azért, mert ezek előadásmódja nagyon szűkszavú (némely rész ismétlése tárgyaltása ellenére is – gondolok itt pl. a fivér balesetének vissza-

térő említésére). Kicsi a szöveg redundanciája, minden mondat valami merőben újat hoz. De ez még csak az egyik ok. A másik: a mondatszerkezet. Ezek a mondatok olyanok, mint (tisztesség ne essék szólván!) a Pokol Dante *Színjátékában*. Mindegyik külön világ mindenféle bugyorról és albugyorról. És szükségképpen ilyen, tekintve, hogy itt is, mint Proustnál, az *eltűnt idő nyomába* szegődik az elbeszélő. Vagyis a bergsoni tudattartalom (a durée, a tartam, a belső idő) fölfejtését kísérli meg – ez pedig, mint tudjuk, minden pillanatban ezerfelé ágazik. Sajátos az ábrázolt világ megközelítése is. A hagyományos (prousti) regénytechnika az egyes szám első személyű elbeszélést kínálta (és/vagy kívánta) volna – itt viszont harmadik személyű a narráció. Ez annál is inkább meglepő, mert e műben a főszereplő és az elbeszélő azonos személy. Valamelyik fejezet Frida Kahlo egyik önarcképét említi mint olyan alko-

tást, amely az ábrázolat (a festőt) két alakban, kétféle szerepében egyszerre mutatja. Úgy látom, az *El se hagy* elbeszélői szerepének megformálása is hasonló. Okát is sejteni vélem: egy szerepeire hullott világban a személyiség maga is megsokszorozódik, s hitelesen csak az erről szerzett tudás alapján, szerepeinek sokféleségében, önmagától való ilyen-olyan távolságában ábrázolható. Jut eszembe itt Lányi András *Együttéléstana* is, ennek egyik passzusa, mely szerint a személyes szabadság kritériuma: „a reflektált viszony önmagunkhoz, mint egy másikhoz”. Nos, ez a reflektált viszony mindvégig jellemző az *El se hagy* elbeszélőjére, s mivel az elbeszélés tárgya és távolsága is állandóan (pillanatról pillanatra) változik, itt nem lehetséges rutinszerű olvasás. Ráadásul valamiféle minimalart-szerű ökonómia is érvényesül a könyvben (s ez bizony a főszereplő-elbeszélő „régismerősének” véleményével szemben nemhogy összekötné, hanem egyenesen szembeállítja Mátyus stílusát Esterházyéval, annak bőbeszédűségével). E szűkszavúság a névadásban különösen szembeötlő, jóformán csak a főszereplő gyereke, Bence kap tulajdonnevet (még a főszereplő én is csak „ő”, ráadásul gyakran kimondatlanul, az igei állítmányok személyragjába rejtve). „Minek az a sok név, elég, ha az elbeszélő tudja, hogy éppen kire gondol.” Ez a gondolatok, s nem a kimondott szavak világa. A tudatfolyamé. Itt jóformán minden belül marad, az emlékezetben, a reflexióban játszódik, „tükör által homályosan”. De. Ellenőriztem, mindig korrekt és következetes e minimum mellett is az ábrázolás, ami pedig homályban marad, az szándékosan marad homályban, s nem a megfogalmazás pongyolasága vagy pontatlansága miatt.

Ennyit (röviden) a mondatokról, s arról, miért nem könnyű olvasmány ez a regény (vagy elbeszélésgyűjtemény). S miért éreztem mégis (szinte) revelációnak. Azért, amiért a mai fizikában-asztrifikában pl. összeér a világegyetem makro- és mikrostruktúrájának vizsgálata. Nem lehetséges a kettőt elválasztani egymástól: az elemi részecskék megnyilvánulásaiban kozmikus összefüggések mutatkoznak (és viszont). E műben is hasonló szerepét látom a mikro és makro kapcsolatának. Eddig jóformán csak a kötet mondatait igyekeztem megközelíteni, és mégis (ha csak egy kicsit is változtatok a nézőpontomon) ezek a mű szerkezetének nagyobb egységeire is rávilágítanak. Elég, ha az egyes fejezetek hasonlóan asszociatív technikáját veszem (és akkor már az alkotás egészére jellemzőt is). Mindegyik fejezetben (vagy a legtöbbször?) egy konkrét esemény vagy helyszín rajza indítja el az eszmélkedés folyamatát (mint pl. a novemberi ibolyák motívuma az egyikben, vagy egy másikban pl. a szobába besütő reggeli napfényé). Ilyen értelemben mindegyik fejezetnek van egy konkrét, jól meghatározható tematikus magja, csakhogy ebből a magból mindenfelé és mindenféle csápok nyúlnak ki, amelyek az egyes részek diszkrét egységeit a többivel (nagyon is életes véletlenszerűséggel) összekötik. A mondatok főnti sajátosságaihoz hasonlóan bogánccszerűen tapasztják egymáshoz a fejezeteket is. (Itt egy kissé zavarban vagyok – „magról” beszélni a bogánccsal kapcsolatban mintha nem is lenne elegendő, a bogánccsal *termése* van, s e tuskés-szőrös jelenségnek sokkal inkább vagy legalább annyira lényege a héja, burkolata, kapaszkodóképessége, mint a mag maga – gyerekkori emlékeim szerint mindenesetre.) De

vehetnék e kötet felépítésének jellemzéséül másik botanikai példát is. A piacainkon újabban meghonosodott ún. pagoda-karfiol szolgál hasonló tanulsággal. E karfiolféle egészének kúp alakja ismétlődik a felszint alkotó kisebb kúpos szerkezetek sorában, de úgy, hogy ezek is hasonló kis kúpokból építkeznek. Talán az ismétlődés, a sorozatok e megoldására a matematikának is van (lehetne) szava – nem tudom. Azt viszont igen, hogy a gótikus építészet kisebb-nagyobb struktúráiban szintén ilyesféle sorozatosságot lehet tapasztalni. (Egy művelődéstörténeti albumban pl. a következőket olvasom: „Az amiens-i homlokzat, a maga szinte túlfinomult gazdagságával szemlélteti a gótika korának halmozó-részletező stílusát, mely ezernyi részletben is mindig az isteni egész tükrözi, s melyben rész talán nincs is, mert közelebről megnézve mindegyik külön világ.”) Az idézet persze, tudom, csak mutatis mutandis érthető Mátyus Aliz újabb alkotására, de mégis, meglepő az analógia (lehetősége).

Jó pár emlékezetes mondat (mondás, megfigyelés) is belém akadt. Ezek közül itt és most csak néhányat említek. Így pl. a pápai tankokról szólót, mely szerint e monstrumoknak a fizika törvényei szerint le kellett volna esniük a domboldalról. (Csakhogy, teszi hozzá magában az olvasó – és jó, hogy csak az olvasó! –, nem a fizika törvényei szerint nem estek le onnan.) A másik az Esterházy stílusára vagy modorára, egyúttal a ki kit követ kérdésére utaló megjegyzés elbeszélői reflexiója (ennek szellemessége): „nem kellene neki pont az én stílusomban” ti. írnia (ha már mindenáron utánoznia kell valakit). A főhős e „dünnyögésében” egy „képtelen” állítás (Esterházy utánozza a szerzőt!) komolyan vételének komikuma, sőt,

az erre való rálicitálás humora rejlik, ezt pedig könnyen az alkotói szuverenitás, de a kellő önismeret és önkritika fémjeleként is veheti az olvasó (mint ahogy vettem is: én). Végül még egyet: a Nemes Nagy Ágnes költészetét a „férfias” jelzővel illető rész – éppen a női hivatást taglaló oldalon. Stb.

E példák már átvezetnek a szemléleti kérdésekhez. (Végül jöjjön ezek közül is egy-kettő, pontosabban csak kettő.) Itt van mindjárt a 2006. október 23-i események szinte publicisztikai frissességű s mégis „regénybe illő” megjelenítése. S jó, hogy itt van (végre!). Már ez is történelem, még ha félmúlt is. Történelmi mű, valahogy úgy, ahogy Simon István beszél *Buchenwaldi rapszódia*jában a láger elrettentő emlékei láttán „emberi műről”. E könyv rendőr-robotjai is emberi produkciók. „Miféle anya szüli őket, / hogy nem érzi bakancsa vasát / a rugdalódzó megszületőnek” – kérdi Bella István háborúról, katonákról szóló verse. Mátyus Aliz művének e részlete mintha Bella Istvánnak válaszolna, érzékeltetve közben az anyai aggodás természetét is (a „gyermekait”: Bencét és barátnőjét a rendőrtettek kiszámíthatatlan eseményeitől féltő elbeszélő nézőpontjából). Mert ez az elbeszélői szerep mindvégig így, társadalmilag (szociografikusan, néha még politikailag) is meghatározott, s nem csupán a formai jellemzők szempontjából. E művet nemcsak hogy nő írta, de ábrázolása tárgyát (a nő-férfi s az anya-gyermek kapcsolatot is) nő alkotta (látta, láttamozta, határozta meg). Még hozzá egy mai, egy emancipált nő személyében, aki túllépett a feminizmusnak a „középosztálybeli nő” problémáit individuál-pszichológiai nézőpontból megjelenítő (egyenlősítő?) felfogásán (a feminizmus második szakaszának

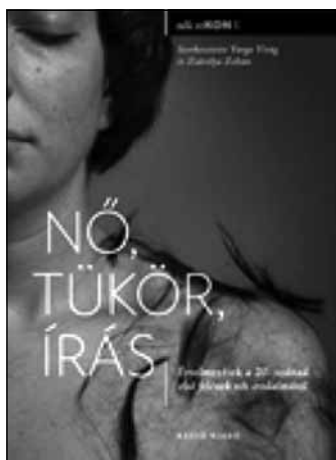
paradigmáján). Mondhatnám azt is, hogy számára ott kezdődik a probléma, ahol ez (a nő) elhagyja annak (a nőnek) a szemléletét. A gyermekét (egyedül) nevelő anya, még hozzá a kapcsolataiban (a férfi-nő viszonyban is) autonómiát igénylő, mégis közös harmóniára törekvő személyiség e kötetnek nemcsak elbeszélője, de főszereplője is. A „családról, a női szerepről

és a társadalomról” kifejezett (megjelenített: az elbeszélés fikatív terében a valóságot önéletrajzi hitelességgel mutató) gondolatai az írónőnek nem időszerűtlenek (pláne nem elavultak) tehát – éppen ellenkezőleg: napjaink új szükségleteiből fakadóan nagyon is „korszerűek”, hogy azt ne mondjam: előremutatóak.

Suhai Pál

L'écriture féminine

Egy hiánypótló feminista szövegkorpusz

Nő, tükör, írás: Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról, szerk. Varga Virág, Zsávolya Zoltán, Bp., Ráció Kiadó, (női reKON I.), 2009.

Luce Irigaray, Judith Butler, Monique Wittig, Ann Rosalind Jones, Heléné Cixous, Julia Kristeva és mások munkái nyomán meglehetősen sokat tudunk a feminizmusról. Ez a tudás azonban többnyire elméleti, s tekintve, hogy az itt felsorolt szerzők szövegei a férfidiskurzus „aláítására” szólítanak fel (Ann Rosalind Jonestól a kifejezés), az irányzat hazánkban – meggyőző kritikai gyakorlat híján – a férfi olvasók többségében (sőt egyes női olvasókban is) heves ellenérzéseket váltott ki. Az oktatásban sem könnyű megfelelő bizonyítékokkal alátámasztani, hogy ha elfogadjuk egy *kimondottan* női diskurzus kibontakozását, akkor nem egy radikális szexista-soviniszta programot legitimálunk; ily módon – elméleti szövegeinek retorikája által, illetve hazánkban a példaanyag hiányával – a feminizmus saját fejére gyűjtött parazsat.

A Ráció Kiadó reKON sorozatában most megjelent monumentális tanulmánykötet írásai tehát jogos igényeket elégítenek ki, létező hiátust töltenek fel alkotó szellemi energiával; a meglévő és legújabb elméleti szövegek továbbgondolásával és mozgósításával pedig nem pusztán a feminizmus gyakorlatát, de egész modern irodalmunkat látják el jelentős szakirodalmi bázissal. „Modernségfelfogásunk válhat korszerűbbé a női szerzők munkáinak bevonásával” – írja tanulmánya végén Zsadányi Edit.

Elteltekintve a meglehetősen pongyola előszótól, a kötet tanulmányai világos nyelven írt, általában is, de helyenként kiugróan információgazdag szövegek, melyek már – túllépve a korai feminizmus önlegitimációs kényszerén – jobbak-

ra önállóan keresik az egyes művek megszólításának lehetséges módozatait, egyszer a kultúratudományhoz, másszor az identitásdiskurzushoz kapcsolódva. „A sajátos női tapasztalatokat konstatáló, közvetítő és egyben poétikailag konstituáló kezdeményezések oly módon nyernek teret az irodalmi közlésmódok között, hogy egyúttal új esztétikai lehetőségeket is kirajzolnak” – fogalmaz Mekis D. János a kötet első tanulmányában. Mekis D. továbbá attól a veszélytől is óva int, hogy a női szerzők műveit külön-külön vizsgáljuk, mondván, hogy ez olyan alternatív, de monolit kánonhoz vezet, mely megismétli a történeti szegregációs műveleteket, éppen azokat tehát, melyekkel szemben a feminista iskola a kezdetekben felvette a harcot. Jó példa lehet itt Bánki Éva *Tormay és Dosztojevszkij* című tanulmánya, mely éppen nemek, kultúrák és nyelvek közti összehasonlító jellege révén kerüli el az említett veszélyt.

A szöveggyűjtemény négy általánosabb – történeti távlatokat és szellemi vonulatokat kirajzoló – bevezető tanulmánya közül a második, Zsák Judit írása részletesen bemutatja a női szubjektumról alkotott XX. század eleji kép-áltudományos alapjait – Gustav Klimt művészetén és E. Schorske „ödipális lázadás”-fogalmán keresztül. A szerző ezután Otto Weininger, a bécsi nőgyűlölő filozófus nemi karakterológiájának cáfolatával folytatja dolgozatát. Nyilván nem igaz, hogy a nő nem szabad létező, hogy az abszolút nőnek nincs személyisége, hogy a nőnek egyáltalán nincs Én-je, lelke, sőt, archetípusa is csak kétféle lehet: ringyó vagy anya. Mégis különös, hogy Weininger vizsgálata abból indult ki: „a nő megértésének kulcsa a szexualitásban betöltött szerepében keresendő”, ám ezt a szerepet, s vele az egész női szexust – nyilván a valódi próbálkozások híján – egyáltalán nem sikerült megértenie. A nők, e minden lényegi tulajdonságot nélkülöző (férfi)hiány-alakzatok milyen realitáshoz tartoznak tehát? – teszi fel a kérdést a tanulmány.

Szilágyi Judit – a kötet harmadik írásában – Osvát Ernőt emberi és szerkesztői kettősségében kívánja (meg)látni, aki „nőügyekben tudvalevőleg a szenvedély megszállottja volt”. A tanulmány számadatai arról árulkodnak, hogy a Nyugat szerkesztője valóban nyitott volt a „gyengébbik nem” felé, hiszen 1908 és 1928 között csaknem ötven női szerzőt fedezett fel a lapnak; Kolozsvári Grandpierre Emil meglehetősen radikális megfogalmazásában „...a Nyugatot idióták légiója előtt nyitotta meg”. Miként Kosztolányi híres Petőfi- és Arany-tanulmánya, Szilágyi Judité is az emberből indul ki. Ezek a – biográfia tényeire támaszkodó, esetenként pszichologizáló, általánosan talán antropológiainak nevezhető – olvasatok mindig fontos és szórakoztató kultúrtörténeti anyaggal szolgálnak. Noha Szilágyi munkája ilyen dokumentumként sem utolsó, lényege szerint talán inkább egy igaz aposztrofét – a női irodalomra vetett gyűlölködő és romantikus pillantások közt egy igaz odafordulást – helyez a gyűjtőpontba. Férfi és nő(k) olyan szenvedélyes szellemi-lelki viszonyát, mely példaértékűen gyümölcsöző lehet szociális, kulturális és morális értelemben egyaránt.

A negyedik tanulmány, mely L'Homme Ilona tollából származik, már a kötet elemzéseire vezet, hiszen az erotikum megjelenési formáit vizsgálja a női szóművészetben. Az írás Richard Rorty gondolataival fejeződik be, melyek szerint a „női íróknak őszintén megszólalva, ugyanakkor a vágy szemérmesen meg nem szólaló tárgyaként kellene ábrázolniuk saját magukat”, mégpedig úgy, hogy a szexualitást megtartják tabunak, s tulajdonképpen a hallgatás által

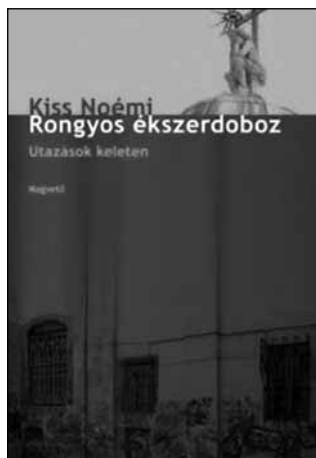
hagyományozzák tovább. Írásom elejére utalva – az olyan elméleti tételezések, mint Heléné Cixous-é, miszerint „a nőnek szinte mindenütt van nemi szerve”, olyan elemzési stratégiák által válhatnak igazán az irodalmi párbeszéd részeivé, mint amilyeneket Menyhért Anna Erdős Renée-tanulmányában figyelhetünk meg. A szerző itt *A nagy sikoly* című regényen keresztül a női orgazmus lélektanának történeti megértésére tesz kísérletet, mégpedig úgy, hogy megállapításai egyszerre jelenjenek meg múlt és jelen horizontján. Az ilyen és hasonló elemzések végre indokolhatják a szexualitás (alapvetően) diszciplináris és az irodalom művészi síkjának egymásba tükrözését – egy igaz(abb) feminista diskurzus felé nyitva meg az utat.

A *Nő, tükör, írás* elemzései közül hat szól Kaffka Margitról és művészetéről, négy Lesznai Annáról, három-három Tormay Cécile-ről, Erdős Renée-ről és Török Sophie-ről, majd kettő Földes Jolánról, egy-egy pedig Czóbel Mónika, Lux Terka, Ritoók Emma, Vay Sándor/Sarolta, Tutsek Anna, Tóth Wanda, Szederkényi Anna, Mollináry Gizella, Berde Mária, Gulácsy Irén, Kosáryné Réz Lola, Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona és Becski Irén irodalmi munkásságáról. Innen nézve e grandiózus gyűjtemény értékét talán az adja, hogy ennyi különböző elemzési stratégia, ennyi látásmód érvényesül benne párhuzamosan: az alá- és mellérendelési viszonyoktól és Én-konstrukcióktól a felsorolás és a személytelen narráció formáin át az avantgárd és a kánon szempontjainak felülvizsgálataig számtalan úton indulnak el az értelmezők.

Bár a könyvbemutatón Zsávolya Zoltán úgy nyilatkozott, hogy a *Nő, tükör, írás* elsősorban felsőoktatási és tudományos igények kielégítésére született, mégis jó szívvel ajánlhatom az imént felsorolt íróknak műveit kedvelő, illetve a magyar kultúrközösség modern kori viszonyrendszere, főként pedig a nőiség iránt érdeklődő olvasóknak.

Soltész Márton

Utazás Káeurópa földjén

Kiss Noémi: *Rongyos ékszerdoboz*, Magvető, Bp., 2009.

„A Dominó gyönyörű. Van szaga és színe. Büdös és rózsaszín” – ez áll Kiss Noémi kötetének hátoldalán, narancsszín betűkkel. Ekkor még fogalmunk sincs róla, hogy az ungvári éjszakai élet szerves részéről van szó, arról a lepukkant játékteremről, ahol az elbeszélő először találkozott a nagy mellű, fekete arcú, festett szőkével, a világ legcsúnyább nőjével. Ez a nő mégis ékszerdoboz az éjszakában, a Dominó állandó, vodkaszagú tartozéka, s így aki oda belép, az „a jelenét és a jövőjét bedobhatja a szőke nő ölébe”. Ez a misztikus és idegen Kelet-Európa, de egyben az otthonos és ismerős Káeurópa leírása is. Ez az a hely, amely valaha hozzánk tartozott, ahol megállt az idő, ahol a múlt és az emlékezés darabjaiból áll össze a jelen, és ez az a hely, amelyet Kiss Noémi körbejár az írásaiban.

Azt a műfajt, amelyet a *Rongyos ékszerdoboz* műfajának nevezhetnénk, az angolok travel

writingnak vagy travel literature-nek hívják, de az európai irodalomban már ezen elnevezésnél jóval korábban, már az Odüsszeiában is találunk útleírást, hazánkban pedig a barokkban élte virágkorát az utazási irodalom. Az útleírások és útinaplók általában ritkán kalauzolnak Kelet-Európába, például román városokba, ám Erdély kivétel: igaz, inkább a rokon műfajjal, a memoárral emelkedik ki, a magyar elbeszélő irodalomban Erdély a memoárokban egyik leggazdagabb vidék.

Emlékiratok az elmúlt évtizedekben is születtek erdélyi írók tollából, de útirajz egy utazó, átutazó író tollából nemigen, pedig ez régebben rangos műfajnak számított. Az útleírás ma kissé perifériára szorult, így a kortárs irodalomban igen kevés az ilyen jellegű törekvés, amely ha keletre kalauzol, már ritkaságszámba megy. Kiss Noémi útirajzainak lényege épp az elfeledett vidékek újrafelfedezéséből ered, a *Rongyos ékszerdoboz* olyan, mint egy „múlt felejtése elleni útikönyv”, amelyet évekkel később is kézbe lehet majd venni, bizonyítékul.

A kötet műfaja nem egészen tisztázott, nem egységes, van olyan esszé is a könyvben, amely már inkább novellának nevezhető (*Az angol iskola*). Ez a történet délre repít, Kosztolányi és Csáth városába, Szabadkára, ahol már nem is igazán a táj a lényeg, hanem az elbeszélői sérelmek, a saját gyerekkor és a szigorú nagymama felelevenítése. Az emlékezés és a személyesség itt mutatkozik meg leginkább a kötetben, ez már inkább novella, mint esszé: a nagymama halálának körülményei, elgyengült kiszolgáltatottsága, személyének ellentmondásossága és a szerző ehhez való viszonya íródik itt meg. Bár a *Rongyos ékszerdoboz* úgy árulják a könyvesboltok, mint útleírást, nemcsak útirajzok gyűjteménye; színes úti beszámolókat tartalmaz, ám fikciókkal tar-

kítva, bármi beleszövődhet a történetbe, amit éppen akkor fontosnak tart a szerzője. Épp ezért olykor a vidékre koncentrálok, filozofikus és általános dolgokat ír le, olykor pedig személyes, családi élmények, kitérők írónak bele ezekbe a tájakba, amelyek ekkor csak háttérül szolgálnak. Mindezek ellenére a szerző meglepően keveset ír magáról, távolságot tart; amit megtudunk az elbeszélőről, azt a viszonyaiból tudjuk meg. Egyetlen stabil hídja felénk az összekacsintás, az őszinte ironia: „Magyar gyerekekkel könnyű Romániába utazni, minden világos.”

Kiss Noémi utazása során mindent alaposan megnéz és elraktároz, szinte lefényképezi írása tárgyait, látszólag megeleveníti a múltat és elbeszélőként abban sétáltatja az olvasót, de közben folyton a fejünkhöz vágja – nehogy elfeledjük –, hogy valójában a jelenben járunk. Olyan, mintha minden esszé múlt-darabjaira egy ékszerdobozban kutakodva találnánk rá, amelyre az idő csukta rá a fedelet, de ha kinyitjuk, akkor előjön a múlt szelleme, rátelepszik a jelenre. Vannak ebben a dobozban értéktelen, kopott ékszerek, amelyek már csak egykori viselője számára fontosak, de vannak benne igazi kincsek is, amelyeket a világ elé kell(ene) tárnunk, ilyen például Lemberg, Csernovic vagy Nagyvárad.

Lemberg, azaz Lviv a lengyel határ közelében található, az egykori osztrák tartomány, Galícia hajdani fővárosa. Ma Galícia egyik fele Lengyelország, másik Ukrajna része, Lemberg ukrán területen van, annak a kulturális központja, hatalmas város, de lakosságából elenyésző számú már a magyar – többségében ukránok, oroszok és lengyelek lakják. Bukovina egyik fele ma szintén ukrán terület, a másik román, igaz, ez a tartomány soha nem rendelkezett önállósággal. Az innen származó Paul Celan etimologizálása szerint elnevezése a német *Buch* és *Bücher* (könyv, könyvek) tövekből származik. Csernovicnak, Bukovina székvárosának egy teljes esszét szentelt Kiss Noémi a kötetben.

Mindkét egykori tartományt, Galiciát és Bukovinát is határ vágja ketté, és sem ezek, sem Erdély nem létezik már a mai térképeken. Mind a múlt birodalmi, a történelmi atlaszok rajzai, amelyek ma csupán peremvidékek, emlékekből állnak össze. A *Rongyos ékszerdobozból* ilyen tájakat szedhetünk elő és porolhatunk le, ebben a kötetben folyton valaminek a határába utazunk, olyan helyekre látogatunk el, amelyek a múltban egységként működtek, ma viszont már csak halvány emlékei egykori fényüknek. Már az emberek sem ugyanazok, elvándoroltak, például Szászföldre utazva hamar kiderül, hogy az eredetileg ezen a vidéken élő nép (Siebenbürger Sachsen) már csak néhány száz fővel képviselteti itt magát...

Kiss Noémi prózájában egyszerű tömondatokat használ, amelyek felsorolásokból állnak, ám finoman, szavanként átgondoltak, s így ezekkel igen hatásos jellemrajzokat, hangulatokat képes felvázolni. Egy ilyen mondat ez is: „Romániában utazni: konjunktúra.” Mert a szálak összefutnak, a múltat nem lehet eltörölni a jelenrel, és mert a látszólagos gazdasági fellendülés, a lobogó uniós zászlók, a „fejlődés alatt mezítlábas nyomor terül”. Ám a helyiek mégis tíz körömmel kapaszkodnak a fellendülés illúziójába: „Nagyváradon több olyan kamasz lányt látunk az utcán, aki uniós pólót hord, apró tölcsermellét kidomborítja, cigizik, és közben büszkén viseli a csillagokat, mint egy márkajegyet, mint a felnőtté válás első, kellemes ruhadarabját.” Az idősebbek azonban kevésbé reménykedők, hiszen több a tapasztalatuk, ők már nemigen bíznak,

és nem tiltakoznak, némák maradnak. A legtöbb vidék, amelyről a *Rongyos ékszerdobozban* szó van, a hallgatásé, a csendé, a titkoké, mert „Tilos a jövő.”

Bár a jövő kétséges, a múltat még van esély feltérképezni. Kiss Noéminek készítése volt erre: „elindulni a máshol hívására, otthagyni az ismerőst, az otthonot, hogy azután csupa ismerőset és otthonosat keressünk abban, amit épp az idegensége, a mássága tett vonzóvá számunkra”. A szövegekből az derül ki, hogy megtalálhatjuk ezekben az idegennek tűnő tájakban az otthonosat, és talán nem is olyan távoli nekünk ez a kelet-európai világ, csak túlságosan eltakart és körülrzárt, de fontos megismernünk, mert a jelenünk csak múltunkból fejthető fel.

Pataky Adrienn

Motorizált bábu, filozófiai anyacsavarral

Ivan Kulekov a külföldön is ismert, több nyelvre fordított bolgár író, filozófus, fotóművész, karikaturista, filmmágus – összművészetével a világot megbotránkoztató performansz – akkor érzi jól magát, ha kalapácsfejével (amely hathatós szerszám a vesztébe rohanni akaró emberiség *ülőjén*) minél nagyobbat verhet a tüzes – alakítható, épp ezért *alakíthatatlan* – „sem mire”. Ez a semmi lehet egészen a vaskorig visszanyúló – akkor éltek ily megátalkodottak – vas, és lehet az emlékezet szárnyán tovaröppenő (görög párnából kiszabadult) pihékönnyű toll is.

Vagyis *anyag*. Anyag – sokféle. Soroljam? Megkövesedett nemzeti büszkeség – amely a klasszikus *német paplan* alatt nyújtózkodva is érzi a

Ivan Kulekov: *Harmadik személyben*. Napkút, Bp., 2006.

bolgár hossz időtálló rövidségét –, gőgös népek hóbortja, elárulás és elárultatás, föloldhatatlan bilincs-idő, én-rabság és vágyott szabadság, hazudott jólét és halál utáni (előtti?) boldogság, féltékenység, irigység, férfi-nő harc, jóllakottság, papucsban járó torz eszme és hálóingés – ezért mindenkit az ágyába incselkedve hívó – *kozmosz* (de sosem odakozmált, csak arra hajló világmindenség).

Kulekov, bár fotói (a hozzá fűzött axioma-

tikus magyarázatokkal) szellemesek, karikatúrái keserűedések, vonalhalója meggondolkodtatóan meghökkenítő-vidító – lásd a szélőtől megpúposodó, *megpókhálósodó* zászlót vagy a véglénykarjával szemét eltakaró („szégyellem, ami leszek”) önarcképet –, elsőben mégis író.

Nem is akármilyen író. A gondolkodás poétája. Író abból a ma már ritka fajtából – globalizált világunk a gagy pelyváját többre becsüli, mint az igazmondó aranyát –, aki bátran néven meri is nevezni a bennünk és – nézz körül! – a világban lakozó szörnyet, amint épp önmaga sírját ássa, s közben – ez a röhej – menyasszony- és vőfélytáncot lejt (a vőlegény Szibériába száműzetett) a háborgó tenger felszínével rücskösségében azonos padlón.

A hullámok tízemeletnyi magasra toronylanak, ám ő pucoktúrásnak nézi – mert *annak* látja – a föld taraját. Kulekov ezért is azon a hajón utazik legszívesebben, amely a tengermélységben az ég mélységét-magasságát is észleli. Nem a kapitányra figyel – hányféle tábornok adta el (és mily módon!) fityingért a hazát –, hanem a gályarabokként megnyomorítottakra. A közjóért nem is annyira szemérmesen rikoltó magányában mindarra feleletet keres, ami galádul meglopja az embert.

A *paradicsomi* béke magányát – a férfi mellett magányos a nő, a nő mellett (Karinthy Frigyesről tudjuk, mindkettő mást-mást akar) magányos a férfi – az elárvult világ *sánta lépéseiből* (háborúk, gazdasági harcok, kis népek megregulázása) éppúgy eredezteteti, mint az emberlétből eredő félelemből-szorongásból. Mint mindannyian, ő is szeretetre vágyik – remek aforisztikus verse kifordítja a *befordítottat*: „Mevágtam magam. / Fáj neked?” –, s végzetlen szemérmességében, a fönti példának ellentmondóan, többnyire a „harmadik személyben” való szólást (a maszk ilyenkor a beszélőről átcsúszik a *beszéltetettre*) tartja megfelelőnek.

Embere egyszerre élőlény és bábu, s attól megrendítő a *cserebere*,

hogy a krepp-papírral festett víz mellett némelykor a valódi vér is folyik. Csak a rosszindulat mondatja némelyekkel, hogy ez jobbára paradicsomlé – filozofikus szellemessége van annyira erős alap, hogy ellenálljon a hatalom s a politika *mézzel* kevert fenyítéseinek –, de aki érzi és látja karakteres szellemi harcát, az biztos megnyugodhat: Kulekov, miközben a játékban *közösségi élményt* színlel, egyre-másra rugdalja seggbe a politikusokat, értünk áldozik.

Saját lelki üdvét csak úgy tarthatja meg, ha az emberiség – bolgár, magyar és hottentotta – egyként a bőségszűkülethez ülhet. Ehhez a *helykereső* – kinek-kinek önértékét növelő – biztonságához ő a szellemi lakomát szolgáltatja. Hogy a repülésben – lásd a mai ikaroszk tragédiáit – van kockázat, az sejtelemnél bizonyosabb, de a *szabadságkívánás* mint létalakzat számára van annyira fontos, hogy érdemes érte (paradoxon – akár *lefelé* szállva is) kockáztatni: nem biztos, hogy felhőtlen élmény lesz a megérkezés. Mert a *mai* földnél – életnél, életformánál, etikánál – föltétlenül jobbra volna szükség, miként rövid soros filozofikus axiómája jelzi: „Repülés. / Fölfelé. / Föl. / Föl. / Világűr. / Súlytalanság. / Földet keresünk”.

De megtalálható-e ez a föld, vagy csupán vágyakozásaink világában él (abroszba csavarva, mint a sajt, hogy meg ne keményedjék)? A csiki-csuki önkeresésben (etikai döntés!) a választás kockázata bármekkora is – „Ne engedd, Uram, hogy magam válaszom meg büntetésem. A legkönnyebbet vagy a legnehezebbet választom” –, végső soron rajtunk múlik, hogy miféle elveknek engedelmessékedünk. Nem biztos, ezért az égiekhez való fohászkodás, hogy a bűnünk (az emberiség bűne!) miatt kimért-ki-

méretett szenvedést választjuk, mert gyöngék vagyunk a beismerésre.

Kulekov is ezért hallgatja a csönd tiktakolása helyett saját szívének óráját mint becsületes *mérőeszközt* – benne micsoda világméretű *zűmmögések* –, hogy talpára állíthassa a feje tetején álló világot. (A természetesen is természetellenes póz *természetesen* nemcsak *bolgár* akrobatabravúr, hanem önkereső népek-nemzetek laza tornagyakorlata is.) Avval, hogy kijelenti sokszorosan, hogy „Nem akarok világot látni!” – mondatismétlése az iskolai füzetbe írott büntetéseket idézi: mit nem szabad, mit ne tegyen többé a renddel szembenő! –, épp *világlátásának* (világ- s problémaérzékelésének) fontosságát: *mélységét* hangsúlyozza. A paradoxonok bilincse nem megköti a kezét, hanem éppenséggel fölszabadítja. Olyan világok (gondolkodásföldrészek) irányába is kiterjeszti érdeklődését, amelyek talán nincsenek is rajta a térképen, csak valaminő *benső földrajz* karakteres ákombákomjai. Ám ez a halandzsa – az abszurd éltető, mert minden ízében a valósághoz köthető eleme – a legtisztább, legköltőibb megidézési mód.

A *Dobozélet* monológja – „mért akarok kört csinálni a háromszögből” – valódi, cselekvést-mozgást is föltételező monodráma. A világ ebben az egy szuszra elmondott „érezéstömegben” – nyilván, mert a szerző így akarja – darabokra esik szét, ám ezek a földöntúli-földön inneni részecskék (a férfiéhség, az ENSZ, Nostrodamus jövendélése, Pamela Anderson keble, a Hungaroring, a Keneddy-család,

a bábu és az ember közötti viszony stb.) humorral megteremtett filozofikus *mértana* a koordináták-hangsúlyok szétbomlására-elcsúszására figyelmeztet.

Ahogy az anyacsavar a szilárd-ság *végítéletét* megelőzve rákap az orsóra, Kulekov motorizált bábuja – a gondolkodó, a *gépvilág* helyett is az eszét túráztató ember – úgy válik egyre könnyörtelenebb hangú végítéletek kimondójává. Ha csak a válogatott kötet egyetlen egyfelvonásos abszurdját ismerném – a szellemes fordítás a könyv nagy részét jegyző Szondi Györgyöt és az említett darabot magyarító Csíkhelyi Lenkét dicséri –, akkor is fényes volna a karakter. Fényes, mert az *A német nagykövet* még a két Nobel-díjas, Beckett (*Godot-ra várva*) és Khao-Hszing-csien (*A buszmegeáll*) árnyékában is remekmű.

Magyarán, egy jottányival sem kisebb, mint amazok világhíres abszurdja. A „német nagykövet”, Kulekov szerint az Isten, ugyan nem érintetik meg – a szinte az ókor óta hozzá készülődő Férfi és Nő *hazai* elfoglaltsága miatt sosem jut el a vágyott (?) partira –, de földi helytartója, a különböző álarcokban megjelenő Küldött (kitűnő alakváltás!) magában foglalja a fenség (a sivatag homokjában lefelé növvő Himalája) összes negatív tulajdonságát.

Talán ennek is köszönhető, hogy nehezen jön el a megváltás, s amíg világ lesz a világ, a Férfi és a Nő ott fog függni a nem is annyira utolsó ács munkával (Kulekov-szekerce) készült keresztben.

Szakolczay Lajos

Báthori Csaba

Egy múlt jövője

A magyar irodalom a határon innen és túl

Illyés Gyula a magyar irodalmat ötágú sípnek nevezte – arra utalt, hogy a magyar irodalom az első világháborút követő békeszerződések következtében az országhatáron kívüli területeken folytatódott és így próbált az idegen államhatalmi-szervezeti berendezkedés körülményei között életben maradni. Az egykori magyar államterületnek mintegy kétharmadát az utódállamokhoz, tehát Romániához, Csehszlovákiához, Szerbiához, Kárpát-Ukrajnához és Ausztriához csatolták, a lakosság kb. egyharmada egyik napról a másikra az országhatáron kívül találta magát. A környező nemzetállamok erőteljes és ellenséges kisebbségpolitikája következtében az elszakított magyarság gazdasági ereje megrokkant, nyelve és kultúrája pedig folytonos védekező helyzetbe kényszerült.

Illyés Gyula hasonlata szerint irodalmunk főága a magyarországi, és ehhez járul a környező országok három síphangja, a kisebbségi irodalmak szólamai, míg az ötödik ágat a nyugaton, általában a szabad világban szétszóródott magyarok írásművészete alkotja. A nyugati emigráció írásbelisége főként a második világháború és az 1956-os forradalom menekültjeinek tevékenysége folytán jött létre. 1989 óta ez az ág elsovadni látszik, mivel az emigránsok egy része hazatért, vagy magyarországi kiadóknál és folyóiratokban publikál.

A másik három síp szólamai azonban ma is elevenen szólnak. Az utódállamok diktatúrái megszűntek ugyan, de a nemzetállamok keretei változatlanok, és a kisebbségekre továbbra is – változó mértékű – asszimilációs nyomás nehezedik. Az eltelt mintegy kilenc évtized alatt a kisebbségbe szorult magyarok nyelve és kultúrája jelentős átalakuláson ment át. Egyfelől felszívja a többségi állam kulturális szokásainak és hagyományainak egy részét, másfelől azonban saját nyelvet és értékrendet alakít ki. Ez a saját nyelv és értékrend némileg eltér a magyarországitól, bizonyos archaikus vonásokat mutat, és az anyaországitól eltérő ütemben és irányban változik. Azaz: pl. az erdélyi irodalmi nyelv hagyományhűsége rejt valamilyes ódon ízt magában, de ugyanakkor a ma már feledésbe merült alakzatok és képek kincsestárának is bizonyul. A modern nyelvek szókincsbeli és képi elszegényedésének korában ezek a részkultúrák a nyelvi gazdagság felbecsülhetetlen tárlóinak mutatkoznak. Az anyaországi írók és olvasók azonban olykor idegenkedve fogadják a határon túli irodalmak szemléleti és nyelvhasználati sajátosságait.

A nagymérvű nemzeti ízelttség állapotának ugyanis egyik következménye az, hogy a kisebbségben foganó művészet többnyire a közösség ún. sorskérdéseit állítja középpontba. A nemzeti sorskérdések gondolköre, tudjuk, a XVIII. században megizmosodó, a nemzeti függetlenség igényét hangoztató (és a nemzethaláltól rettegő) magyar irodalom jogos és fontos célkitűzése volt. A huszadik század elejétől fogva azonban irodalmunk főáramlata az individuum, a személyes szabadság, a kreativitás, az autonóm tehetség értékvonalai mentén

alakult (mint a nagy irodalmakban már évszázadok óta). Nem rejthetem véka alá, hogy a magyar irodalomban máig létezik bizonyos szemléleti megosztottság, amelyet durván a népies–urbánus ellentéttel lehetne jellemezni – ennek a kétfajta felfogásnak a mai napig komoly világnézeti, stílári, etikai, nyelvhasználati és műfaji jegyei vannak. (Ezt a két, alapjaiban eltérő szemléleti halmazt itt nincs terem kifejtteni.)

Nem kétséges, hogy a beolvasztásra törekvő kultúrával szembeni tartós, immár több évtizedes benső ellenszegülés döntően meghatározza az utódállamokban alkotó művészek eszméletének medrét. Ez a közösségi értékeket ápoló, de egyúttal – az autonómiát követelő művészalkat számára – szorongató külső elvárás a kisebbségi művészek számára is korlátozza az autonóm, egyéni megszólalás lehetőségeit: a közösségi érdek sokszor gátolja, sőt időnként megfojtani igyekszik a művészi önállóságot. A határon túli irodalmakat az jellemzi, hogy egyszerre kell megőrizniük nemzeti, kisebbségi és művészi autonómiájukat. Az alkotó helyzete a szétszórásban meglehetősen ellentmondásos: a hagyományörző kultúra olykor akár ki is közösíti a túlzó mértékben formabontó, nem eléggé nemzetinek tűnő műalkotásokat. Persze a helyzet államonként más és más: a hatvanas-hetvenes évek avantgárd alkotói Romániából jórészt kitelepültek, ugyanakkor a társadalmilag jóval szabadabb körülmények közt élő délvidéki magyar kisebbség nemzetiségi kultúrája éppenséggel a legmodernebb avantgárd irányzatok tükrözésével jelezte önazonosságát.

A kisebbségi „népszolgálat” követelménye az anyaországi kultúra szempontjából úgy tűnik fel, mint valamiféle követhetetlen törzsi küzdelem, kilátástalan utóvédharc, nehezen modernizálható, sőt archaikus lét- és beszédmód. Mert hogyan tekint az anyaországi befogadó közeg az elszakadt országrészek eredményeire? Mint a nagyobb testvér a kisöcsre – mint egy felvilágosultságára büszke, jobblétben lubickoló, kissé fennhéjázó ember arra, aki ma is a szülői ház sarában húzza az igát és kaszálja a némileg elmaradott, ősi szellemi mezők tikkadt fűvét. A határokon belül alakuló szellem inkább nyugat felé tájékozódik. Szinte röstelli kisebbségben rekedt tejtestvéreit, és mondhatni, vaskos közönnel veszi tudomásul – ha egyáltalán – a kisebbség művészeti termékeit.

A magyarországi alkotók egy része annyiban követi a határ túloldalán születő műveket, amennyiben azok saját ízlésével, törekvéseivel egybeesnek. A túlnyomó többség azonban – erőfeszítés híján – értetlenül vagy hűvösen tekint mindarra, ami odakint történik s amit a másik részkultúra nyújtani tud. Ki kell mondanunk, hogy a mai magyarországi szellemi élet nemigen szívja fel a kisebbség alkotásait. Néhány szimbolikus név emlegetésén, néhány alkotó és nemzetiségi intézmény futtatásán túl nem igazán olvasztja magába a másfajta művészi beszédmódokat. Itt a mai napig több a frázis, mint a valódi szellemi figyelem és értékelés. Még akik érteni szeretnék is az odakinti ösztönzéseket, azok is gyakorta vaskos tájékozatlanságról és lelki süketiségről tesznek tanúságot. A határ túloldalán pedig az történik, hogy a diaszpóra alkotóinak zöme sértett daccal utasít el minden értéket és eszmei megújulást, amely az anyaországból származik. Számukra egyrészt elérhetetlenek a magyarországi könyvek, folyóiratok vagy műtárgyak; másrészt: tájékozatlanságukból erényt kívánnak kovácsolni. Ismeretes mégis egy ezzel ellenkező magatartásforma is: a szorultságban élő alkotók nem elhanyagolható része majmolja a magyarorszá-

gi divatokat, annak képviselőit minden szinten utánozza. A többség patriarkális, de üres jóhiszeműsége a kisebbség hűbéri-dacos archaizmusával ütközik, és a kettő egyfajta mentális hideg-meleg fürdő élményvilágát kínálja. Pedig a kisebbség helyzete felbecsülhetetlen, nyugtalanítóan gazdag és sokrétű értékcsábítások egész seregét nyújthatná a többségi kultúrának. Másrészt egyelőre nincs adatunk, hogy a mai kisebbségi alkotók milyen mértékben tudják értékelni és hasznosítani az anyaország valódi kulturális eredményeit. Tekintsük ezt a szédületet a diktatúrák megszűnését követő időszak átmeneti jelenségének.

Látjuk: a magyar–magyar művészi párbeszéd, kölcsönös befolyásolás, vagy csak tudomásulvétel a határok két oldalán fejlődő világok között alig-alig érzékelhető és mindenképpen az elidegenedés furcsa formáit mutatja. A messziről tekintve évtizedeken át egységesnek tetszett, egy anyanyelvet beszélő kultúra lassacskán valójában különböző anyanyelveket hozott létre. Az a benyomásunk, hogy a kisebbségi magyar művészeti eszmélet – parányi túlzással szólva – egyformán félúton áll a többségi állami kultúra és az anyaországi kultúra között. Ez a *félút* azonban nem jelenti egyszersmind *fél értéket* is. Mégis, a mai egyesült Európában az a furcsa helyzet áll elő, hogy (s itt egy példával élnek), mondjuk, egy romániai magyar alkotónak van a legkisebb esélye arra, hogy műveivel kijusson az európai piacra: ugyanis ha Románia a meghívott vendégország, akkor román nyelvű alkotókat hívnak meg, román tolmácsokkal, román fordítókkal. Ha Magyarország a célország, akkor a kisebbségiek ugyancsak számon kívül maradnak. Ezt a súlyos méltánytalanságot manapság rendkívül ritkán, csupán esetenkénti véletlenek és személyes kedvezések enyhítik.

A különböző fejlődésvonalak következtében az anyaországi és diaszpóra-kultúrák nyelvhasználata jelentős eltérést mutat. Egyrészt: a magyarországi életmód, tárgyi kínálat, jogi és közigazgatási szaknyelv és a nagyvárosi argó kifejezéseit a határon túliak sokszor nem értik. Például a friss áttelepülő nem érti, mi a *banki jóváírás*, mi a *dorkó* (tornacipő), mi a *fecske* (úszónadrág), vagy mért mondanak Pesten *tészta* helyett süteményt, *vendéglő* helyett éttermet, *kompót* helyett befőttet, *potyoló* helyett klopfolót, *murok* helyett sárgarépát, *pityóka* helyett burgonyát, *ószér* helyett bolhapiacot stb.? De idegen a friss belföldinek a *koviubi* (kovászos uborka), a *tesó* (testvér), a *bélás* (a kétforintos), a *tuja* (villamos) és más kifejezések.

Másrészt: a határon túli írók szókészlete, mondatfűzése és beszédmódja – ha mégoly veretes is – ismeretlen és ezért idegennek hangzik a mai magyar átlagfűl számára. Még az anyaországi írók sem ismerik fel és el a máshonnan származó anyanyelv árnyalatait. Mondok pár példát. A minap – rangos írói társaságban – Erdélyből származó írók egyes kifejezéseiről érdeklődtem. Tudják-e, faggatóztam, mit jelent az a szó, *mánus*? Hát az, hogy *málnavész*? Használhatjuk-e azt a kifejezést, hogy *mind azt mondta (folyton azt mondta helyett)*? Élhetünk-e az *és* kötőszó helyett gyakrabban az *s* kötőszóval? Lehet-e azt mondani, sőt leírni, *nem jön, hogy higgyem (nem hiszem, nem tudom elhinni helyett)*? A magyarországi írók nem ismerték a *mánus* kifejezést. Az erdélyi kancellária hosszabb ideig őrizte latin nyelvezetét, mint más országrészek, ezért illették ott a régen kézfejet formázó óramutatót *mánusznak*, azaz *kéznek*. Erdély-szerte ma is *kismánusról* és *nagymánusról* hall az ember. Továbbá: kiderült, hogy a *málnavész* kifejezést minden erdélyi író-olvasó ismeri, ellenben

a magyarországi születésűek közül egyetlenegy sem. A szó azt az erdőirtást jelöli, amelyet vastag sűrűségben málnabokrok nőttek be. A szó *vész* tagja a *tűzvész* vagy *marhavész* mintájára valami rohamosan terjedőt jelöl. Nem folytatom – csupán jelezni próbálom, hogy a belső és külső szóanyag, tematika, mondatszerkezet, forma- és műfajvilág, ízlésbeli megfelelésrend, lényegértési küszöb az elmúlt évtizedekben annyira eltérően alakult, hogy a kisebbségi és az anyaországi írásbeliség lassan egy időutazás állomásaihoz kezd hasonlítani, és már jó néhány ponton nem érintkezik egymással.

Ennek a közeledésnek-távolodásnak voltak, vannak – támadhatnának – gyümölcsöző ösztönzései. Hiszen a magyar kultúra a huszadik század első feléig egy terebélyesebb térség egységeiben fejlődött. Ami kilencven esztendeje elszakított földnek, *peremnek* minősül, az századokon át a szellemi utánpótlás kimeríthetetlen tárháza volt. Amikor a központi régiót a törökök hódították meg, akkor a magyar kultúra Erdélyben és a Felvidéken vészelt át a viszontagságos időköt. A mai szomszédos országok területeiről származott legnagyobb íróink, művészeink zöme – csak hevenyészve említem Mikes Kelemen, Arany János, Madách Imre, Mikszáth Kálmán, Tompa Mihály, Gyulai Pál, Kemény Zsigmond, Ady Endre, Áprily Lajos, Márai Sándor vagy Kosztolányi Dezső nevét. De a mai Bánság területén született Bartók Béla is. A jelenlegi – kilencvenéves – helyzet persze eltér a történelmitől: az utódnemzedékek szorongató hatalmi-intézményi keretek közt lélegzenek, kénytelen-kelletlen átítatódnak a környező szellemisség sugalmaival, és ugyanakkor még a kisebbségi magyar részkultúrák egymás közötti idegenségét is érzékelniük kell. A peremkultúra azonban befogadó kultúra – szemben a többnyire zárt, fensőbbeséges, elutasító anyaországi alapállással.

Igaz, ez a szemlélet is változni látszik és azzal az előnnyel jár, hogy az eltűnt századok eredményeit a kisebbségi kultúrák közvetítésével fedezhetjük fel újra (az idegen keretek közötti hanyatlás traumái ellenére). Nemcsak az anyaországi kultúra és nyelv hathat ösztönzően a hatalmi elnyomásból ébredező kultúrákra, hanem fordítva is: ezek is sokféle ízzel, a múlt elhomályosult értékeivel gazdagíthatják az önmagába zápoló modernséget és posztmodernséget.

Kétségtelen, nyugtalanító tapasztalat azt látni, hogy nemzeti régiségünk külföldi építészeti emlékei – a szórványos, külföldről érkező támogatás ellenére – mindinkább a pusztulás fenyegeti. Számptalan vár, udvarház, templom, város- és utcarészlet válik az idő, az újjgazdag rombolás és a valamely nemzeti településpolitika áldozatává. Egy dolog világos: a világ legnagyobb értékeit sem lehet megmenteni a többségi kultúra semmibevételével, folytonos ingerlésével vagy kíméletlen ellenzésével. Az anyaország történelmi kötelessége az értékek megóvását támogatni és folytonos párbeszédben maradni azokkal az utódállamokkal, amelyek területén nemzeti múltunk lenyomatai megmaradtak.

Saját múltunkat és jelenünket is csak a folytonos érintkezés, csereviszony és viszonyos ismerkedés folyamatában tudjuk megőrizni.

De térjünk vissza ahhoz a lélekföldrajzi tényhez, hogy a magyar irodalom szűk egy évszázada öt kisebb-nagyobb szellemi bolygón születik. A kisebbségi lét kétségtelen előnye és szellemi esélye az, hogy közvetlen kapcsolatba léphet egy másik kultúrával: más nyelvet, más szemléletmódot ismerhet meg saját tapasztalatból, és ez további kultúrák és nyelvek elsajátításának előszobája le-

het. Az is előny, ha az ember tulajdon múltját és mentális habitusát egy idegen létérzékelés szemüvegén át kritikusan is érzékelheti.

Én magam személyes tapasztalatból mondhatom, hogy a Felvidék magyar költőinek hallókürtjén át ismertem meg Vladimír Holan vagy Milan Rufus költészetét, Dsida Jenő és Áprily Lajos fülén és nyelvén át Eminescu és Lucian Blaga művészetét, Tolnai Ottóban és más délvidékiekben pedig Danilo Kis és Krleža mély világirodalmi vegyértékeit fedezem fel. A szellemi hajszalcsöves-ség rejtélyes járatain át – gondoljunk Milan Kundera, Ota Filip, Cioran, Ionesco, Panait Istrati vagy Borislav Pekic sorsára, műveikre, gondoljunk az egész európai abszurd származástörténetére és kelet-európai családfáira – éppen a kisebbségi alkotók válhatnak alkalmassá a nagy világáramlatok felszívására, tolmácsolására és honi betagosítására. Kelet-Európa kissé archaikus, zárt, nehezen felpattanó világ – de az ellenkezőjét is elmondhatjuk: éppen *esztelenségeket naponta megtapasztaló* eszmélete képes felfogni és a némileg rugalmatlan, dzsentroid kivagyisággal kérkedő, könnyen magára vakuló magyar lélekbe oltani a legmodernebb európai ízlésmintákat. Azt hiszem, egyik legmodernebb drámaírónk az Erdélyből származó Páskándi Géza; azt hiszem, egyetemes érvényű szurreális prózánk a kolozsvári születésű Bodor Ádám tollán született meg. A költészeti modernség nagyszerű alakjai közül csak taláломra említem a vajdasági Tolnai Ottó, Ladik Katalin vagy az erdélyi Cselényi Béla nevét. A huszadik századi magyar egzisztenciális költészet igazi klasszikusa az erdélyi illetőségű Dsida Jenő vagy Reményik Sándor műveiben érte el eszméleti csúcspontjait. Leghíresebb prózai exportcikkünk a felvidéki, Kassán született Márai Sándor. De sorolhatnám a nyugati diaszpóra felfedezetlen nagyságait is.

A közeli idegenben születő magyar irodalomnak sajátos vonása, hogy hátrányos helyzete ellenére – vagy talán éppen ezért – közvetlen tapasztalattal tud kapcsolódni a világirodalom nagy alapmintáihoz. Ez nem csupán azt jelenti, hogy az eddigieknél hitelesebben képes, például műfordítások formájában, felszívni a környező kultúrák forma- és lélekvilágát, hanem azt is, hogy éppen elszigeteltsége, „alulnézete” és „kirekesztettsége” folytán közös mederbe terelődhet a világirodalom nagy eszméleti áramlataival. Míg az országon belüli művészi menetelés egyfajta belterjes zártság hadrendjét hozza létre, a külső-szomszédos írói gondolkodásformákban egzisztenciális alapkérdések felé kényszerül fordulni a témakereső alkotóerő. Roppant érdekes és furcsa helyzet áll így elő: egy archaikus, hagyományait kitartóan ápoló, folyton megújuló formanyelvből *egyetemes* érdekű, *minden* emberhez odaforduló művészi univerzum alakul ki (gondoljunk Sütő András és Székely János drámáira, vagy akár Balla Zsófia minden partikularitást közös emberi mondanivalókba mélyítő lírai alakzataira). A hagyomány évtizedek óta zajló világméretű elközlése, csaknem „megszégyenülése”, semmi kétség, szomorú folyamat – de egyszersmind megnyitja az utat azokhoz a művészi képzeletformákhoz, amelyek a kisebbségben kialakult magyar irodalmak egyetemes kibomlását segíthetik elő. A magyar nyelv fogságában megvalósuló, de az idegen külvilágban tapasztalatra ébredő művészi tudat más létélményeket szerez meg, más tétet helyez eszmei középpontba, mint a többségi, az anyaországi. Amott, a kinti „végeken” bonyolódó élet legapróbb részleteiben, eseményeiben és a forró hétköznapokban

olyan élményvilágot ad az alkotóknak, amely csak az abszurditás szókincsével írható le. Maga a nyers valóság válik kísértetiessé.

Egy rozsdás cső böki át a megyei bíróság olajjal lefestett falát – ki tudná, miért.

A kalauz nem megszidja, hanem egyenesen megdicséri a potyautast, és baksisért tartja húsos tenyerét.

A stoptáblák berozsdásodtak, számos utcasarkon homályos a forgalmi rend – vajon ki merre tarthat.

A felújított templomok ablakainak régi kőkereteit szétverték, és hófehér műanyagból készült bukóablakot illesztettek a nyílásokba – nem is merünk odanézni. Az ember azt is szégyellheti, amit mások okoztak.

A legkisebb településen is hármásával épülnek a templomok, főként az államvallás betonkatedrálisai, hogy minden kis falucskában is megtudja az ember, hol lakik az úristen.

Még hosszasan ecsetelhetném a felfoghatatlan valóság fel-feltorlódó, mindennapi mozaikjait, de azt hiszem, ennyiből is érthető: a kisebbségi író az egész világot kizökkent, grimaszra vált állapotában érzékeli. Ez az irodalom szemléleti gazdagságát éppen a hétköznapi univerzum észellenes, kaotikus, nyugtalanító látványából meríti.

Végül elmondanám: az idegenben alakuló magyar szellemiség példaszzerűen vetíti elénk, hogy a nehéz létezés miféle magasabb értékeken tájékozódhat a túlélés érdekében. Bármily hihetetlen, éppen az anyaországi alkotóknak érné meg minél gyakrabban átruccanni a szomszédos területekre komoly tapasztalatot szerezni arról, hogyan lehet lelki-szellemi egyensúlyra váltani a hirtelen gyűlöletet. Hogyan lehet reménykedéssé szilárdítani az általános elidegenedést. Hogyan lehet egyensúlyi állapotú mesterkedni a zuhanás tragikus érzetét. Hogyan lehet magyarnak maradni nyájszellem nélkül, rendületlen szellemi autonómia tudatában. Hogyan lehet minden egyes közösségi kudarc alján megpillantani Ikarosz vakmerő roppályáját.

Ma – kilencven esztendővel az impériumváltás után – váratlanul egyre erősödik az anyaországi és a kisebbségi alkotókban az a várakozás, hogy a romlás időszakai után egyszer csak beáll a gyógyulás korszaka. Éppen az idegen mezsgyék közé szorult szellem képes kimondani: nem tudjuk, merről közelít a jövő.

A Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete által támogatott „Magyar irodalom és könyv Bulgáriában” program keretében tartott szófiái előadássorozat három szövege (további előadók: Erős Kinga, Szondi György).

Bedecs László

A kontextus hatalma

Az irodalmi tér átalakulása
a kilencvenes évek Magyarországon

A rendszerváltás folyamatában a kultúra és azon belül az irodalom presztízse, társadalmi szerepe, az írók anyagi és társadalmi megbecsültsége, illetve az olvasók száma, elvárása és igényessége nagyon sokat változott. Ahogy a könyv szerepe és megbecsültsége is átalakult, igaz, ebbe már nem csupán a politikai, hanem a technológiai változások is belejátszottak. A társadalmi változások ugyanakkor magukon a szövegeken is nyomot hagytak – nem csupán azért, mert a cenzúra eltűnt, a szerzők 1990 után szabadon írhattak és publikálhattak, hanem azért is, mert sokszor magunkban a művekben is téma lett a szerző és a mű helyzetének átalakulása, illetve a megváltozott társadalmi kontextus, és mert a szövegek sok esetben kifejezetten igyekeztek kiszolgálni a megváltozott olvasói igényeket. Az alábbiakban mindezek okáról és következményéről szeretnék beszélni.

A negyvenes évek végétől egészen 1989-ig, azaz a kommunista hatalomátvételtől a többpárti demokrácia kikiáltásáig az irodalomnak a nyilvánosság ellenőrzött fórumain kiemelkedően fontos feladat jutott: a szellemi élet elsődleges területe volt és a személyiség méltóságát védte a korlátozó hatalommal szemben. Mindeközben pedig értékrendszerével és kódolt, a sorok közé írt üzeneteivel a politika bírálóit, a nemzet és a polgárok szabadságvágyát és függetlenségigényét is pontosan ki tudta fejezni. A kor legolvasottabb művei, Fejes Endre, Sánta Ferenc, Sarkadi Imre vagy épp Szabó Magda regényei a valóság egy olyan részéről adtak hírt, melyről a nyilvánosságban egyébként beszélni nem szabadott. Náluk a világ még törések nélkül, közvetlenül és egyszerűen olvasható. Ottlik Géza, Mándy Iván, vagy még inkább: Mészöly Miklós prózáiban azonban már az elbeszélhetőség nyelvi és filozófiai problémái is megjelentek. Az olvasók értették és várták is a szövegekben megjelenő társadalombírálatot, és ennek köszönhetően egy-egy szépirodalmi alkotás ma már elképzelhetetlen példányszámokban jelent meg: nem voltak ritkák a húszezer példányos verseskötetek és hatvan-nyolcvanezer példányos regények sem. A publikálástól politikai okokból eltiltott szerzők az ellenzéki körökben terjesztett illegális kiadványokban juttathatták el írásaikat a nyilván sokkal kisebb számú, de annál elkötelezettebb és befolyásosabb olvasóhoz – így ezen írások gondolatformáló hatása is jelentős volt. Ennek megfelelően az írók megbecsült, nagy tiszteletnek örvendő szereplői voltak a közéletnek, olyasvalakik, akiknek a megszólalása figyelmet keltett, súlyos volt, így a nyolcvanas években egyre inkább bekapcsolódtak a politikai átalakulás előkészítésébe, sőt, a rendszerváltás utáni első ciklusban igen sokan – miként Közép-Kelet-Európában sokfelé – politikai pályára léptek. Hogy csak egy példát említsek: Magyarország köztársasági elnö-

ke 1990–1998-ig az az íróként és kiváló műfordítóként is ismert Göncz Árpád volt, akit 1956-ban, a forradalom után börtönbe zártak, majd sokáig a publikálástól is tiltottak.

A rendszerváltás éveiben azonban az írók kivételezett helyzete egy csapásra megszűnt. A helyzet radikálisan megváltozott: a kódolt beszéd igénye eltűnt, hiszen immár az újságokban is nyíltan lehetett írni bármilyen kényes kérdésről, azaz az irodalom szerepének egyik fontos tartópillére kidőlt. Egyre több folyóirat jelenhetett meg, melyek végtelenül szétszabdalták az alkotók csoportjait – politikai, világnézeti és esztétikai, ízlésbeli különbségek mentén. Olyan új fórumok jöttek létre, melyek között alig volt átjárás: aki az egyikben publikált, az a másikban soha. Nagyobb baj, hogy az olvasók is igazodtak ehhez a megosztáshoz, sőt, maguk az írók is hajlamosakká váltak arra, hogy csak a saját lapjaikat olvassák, ami végső soron a párbeszéd és az egymás iránti érdeklődés megszűnéséhez vezetett. Megjegyzem, a 2000-es évek elején-közepén, amikor az új Magyarország legkiegyensúlyozottabb, leggazdagabb időszakát éltük, 150-160 olyan periodika létezett, mely irodalmat is közölt, és ezek körülbelül fele kifejezetten irodalmi lap volt. A lapok szinte kivétel nélkül állami támogatással jelentek meg, egyre csökkenő, maximum egy-kétezres, de átlagosan inkább ötszázás példányszámban, meglehetősen vegyes színvonalon. Természetesen könyvkiadót is bárki alapíthatott, ez is kikerült az állami monopóliumok közül – és lettek is könyvkiadók szép számmal. A szépirodalom azonban egyre kevésbé tudta eltartani önmagát: a példányszámok csökkentek (ma jó, ha 500 példányban elkel egy verseskötet, 2000 példány pedig már egy regény esetében is komoly siker), a kiadások pedig nőttek – azaz csak az a kiadó maradhatott életben, mely könyvei megjelenítéséhez állami támogatást is tudott nyerni. A nagyszámú lap és kiadó azonban az olvasók tájékozódását jelentősen megnehezítette, a szerzők és az olvasók közötti kapcsolatot széttördelte. Újabb problémát jelentett, hogy a kilencvenes évek közepétől megjelenő és egyre nagyobb befolyásra szert tevő kereskedelmi rádiók és televíziók alig-alig adtak helyet a magas kultúra alkotóinak és alkotásainak, a médiát egyre inkább a politika és a bulvár kezdte uralni, a versenyszellem és a piaci szemlélet pedig egyre nehezebb helyzetbe hozta az egyre szűkebb szellemi elithez szóló irodalmat. Miközben tehát a szabadság nőtt, a fórumok száma a kádári időkhöz képest megsokszorozódott, a kulturális intézményrendszerek, azon belül is különösen az irodalom helyzete minden korábbinál nehezebb lett – habár ezeknek a nehézségeknek is voltak előnyei, értékteremtő vonásai.

A kilencvenes években Magyarországon is egyre világosabbá vált, hogy az irodalom intézményeinek működése is piaci jellegű. A könyvkereskedelem íratlan törvényeinek beszürodése, az irodalomfogyasztás fogalmának megjelenése megértette az irodalmárokkal is, hogy a szöveg és a hozzá tartozó szerzői név áruszerű érték, melyet lehetőleg könnyen medIALIZÁLHATÓ csatornákon keresztül kell az olvasókhoz, azaz a fogyasztókhoz eljuttatni. Jelentősen megnőtt tehát a könyvvásárok, a borítók, az író-olvasó találkozók, a közel hozható, avagy felépíthető írói személyiségek szerepe. De még a könyvesboltoké is – hiszen az olvasó ma már a boltok között is válogat, a könyvnek és a szerzőnek tehát ott kell lennie, ahová az olvasó bemegy. Mindez pedig nem csupán a művek piacra jutásának körülményeit, sikerüket vagy sikertelenségüket határozta meg,

hanem az írók életformájára is hatással volt. A szerzőknek ugyanis maguknak is meg kell küzdeniük az ismertségért, meg kell tanulniuk szerepelni és eladni azt, amit létrehoztak.

Meg kellett találni a helyüket az új média világában, a kultúra újraformált szerkezetében is. Hiszen amikor arról beszélünk, hogy a hetvenes években milyen sokan olvastak, milyen óriási példányszámok voltak, akkor látnunk kell azt is, hogy viszonylag kevés alternatívája volt a könyvnek. Ma hatvan csatornán ömlik a televízió a szobánkba, az internet pedig szinte végtelenné tágítja a személyes univerzumunkat. Minden információhoz, minden véleményhez, minden szöveghez percek alatt hozzáférhetünk. A szórakozás, a kikapcsolódás tere is tágult, és az olvasás ebben egyre kisebb részt foglal el. Erre a helyzetre az irodalom többféle választ adott. Voltak, akik valóságos tragédiaként élik meg az irodalom leértékelődését, voltak, akik nem vettek tudomást a változásokról, és voltak, akik megpróbálták a maguk javára fordítani az irodalom újrapozicionálódását.

Voltak például olyanok, akik a nem olvasó emberekről kezdtek el beszélni, vagy épp a ponyvaregények nyelvét és történettségét imitálták, avagy épp parodizálták. Kiemelkedő darabja ezeknek a próbálkozásoknak az 1953-ban született Parti Nagy Lajos *Sárbogárdi Jolán: A test anyyala* című habkönnyű rapszódiaja (1997), mely egy rózsaszín lánytörténetet mesél el bravúrosan rontott nyelven, grammatikai hibákkal hemzsegő és bizonyára teljességgel lefordíthatatlan mondatokban. Hogy csak a regény felütését idézzem: „Margittai Edina soha nem lehetek egymáséi” – a névmás helyes használata itt kettős alanyt követelne meg. Parti Nagy *Hősöm tere* című regénye (2000) egy másik írói magatartástípusra, tudniillik a direkt politikai véleménynyilvánításra is jó példa. A regényben egy újfasiszta hatalomátvitel fikciója beszélődik el, két jó ötlet segítségével: 1. a hatalmat a galambok szerzik meg, akikről tehát kiderül, hogy mégsem azok, akiknek látszanak, 2. a galamboknak van egy saját, szleneges, vagány nyelvük – melyet természetesen az írói fantázia teremtett meg, bravúrosan, de mégiscsak valóságos nyersanyagot, az utca nyelvét felhasználva.

Háy János (1960) újabb novellái, regényei és drámái az átlagos magyar családok hideg, érzelemmentes, eseménytelen világát mutatják be. *A házasságon innen és túl* (2006) című novellafüzér, illetve az *Egymáshoz tartozók* (2009) című regény a hazugságok és a hűtlenség hálójában tönkrement kapcsolatokról szól, sok-sok humorral és iróniával, de ami számunkra most még fontosabb: a valóságelemek tudatos használatával. Természetesen itt is fikcióról van szó, hiszen egyik szereplő sem beazonosítható, ám a történetek, a mondatok és a mozzanatok nagyon is ismerősek – ezeket halljuk és látjuk a barátainktól, vagy éppen ezeket éljük át mi magunk is. Érdekes, hogy ez a mű hangoskönyvkiadásban is nagyon népszerű lett, és itt jegyzem meg, hogy a magyarországi hangoskönyvpiac rohamosan fejlődik, egyre több kiadvány jelenik meg egyre nagyobb darabszámban, és szerencsére a folyamat elérte a szépirodalmat is: legtöbbször igen népszerű színészek olvassák CD-re a könyveket, de sokszor maguk a szerzők vállalkoznak erre – utóbbi talán még érdekesebb, bár nem biztos, hogy élvezetesebb produkciókat szül.

Tar Sándor (1941–2004), akinek két éve bolgárul is megjelent egy regénye, oly módon politizál, hogy prózájában (tehát novelláiban is) a gyári munkások

sokszor nélkülözésekkel és megaláztatásokkal teli világát mutatja be, szinte egyedülként ebben az évtizedben. *A mi utcánk* (1995) című novellafüzére például egyszerű mellérendelő szerkezetben mesél egy falu egyetlen utcájának munkanélkülivé vált, reménytelenséggel megvert, kiszolgáltatott családjairól. Ezekben a történetekben úgyszólván a tényirodalomnak megfelelő elkötelezettséggel beszél a rendszerváltás áldozatairól, azokról a vidéki, iskolázatlan emberekről, akiket a szocialista gazdaság a maga pazarló üzemeiben még úgy-ahogy eltartott, de akik már az új kor első napjaiban kitaszítottá és a társadalom számára értéktelenné váltak.

Tar műveinek értelmezéstörténetében rendre feltűnik az erkölcs fogalma, melyet a legújabb irodalmi diskurzusok inkább kerülni szoktak, mert irodalmon kívüli szempontnak tartják. Tar esetében azonban mindez különösen éles fényben látszott: a tényfeltáró próza részéről egyben képviseleti próza is volt, mely „hírt hozott” egy az értelmiség elől elzárt, elhazudott, de talán érdektelennek is gondolt világból, épp egy autodidakta, a munkásság soraiból jövő szerzőnek köszönhetően. De a valódi probléma nem ez volt, hanem az, hogy Tarról a 2000-es évek elején kiderült, hogy felfedezőiről és pártolóiról, akik belőle, a vidéki munkásiróból országosan elismert, befutott író faragtak, a Kádár-rendszer utolsó évtizedében rendszeresen jelentéseket írt a politikai rendőrség számára. Nyilván sok más besúgó is volt az irodalmárok között, mégis épp róla derült ez ki – életének ezt a tragédiáját egyébként nem is heverte ki, áldozatai hiába bocsájtottak meg neki, pár évvel az ügy kirobbanása után Tar meghalt. Mégis, itt elsősorban az erkölcsiség irodalmon belüli és kívüli szempontjaira, ezek találkozására és különbségére szeretném felhívni a figyelmet, melyet ez a szomorú, nagyon is rendszerváltás utáni történet immár szövegszerűen is bemutat számunkra. Az új Magyarország egyik tanulságokkal teli, ma is zavaros, tisztázatlan lefolyású, kibeszéletlen, bár valószínűleg kelet-európai kontextusban is értelmezhető sztorija ez.

A kilencvenes évektől egyre erősebben látszott az ehhez hasonló szociografikus szemléletű művek térnyerése. A főleg Móricz Zsigmondhoz (1877–1942) köthető örökséget a hatvanas évek úgynevezett „népi írói” adták tovább a jelennek. A sivár, sokszor már az emberhez nem méltó körülmények szenttelen leírása elutasítja az ítéleteket és a tragikus hangoltságot, mégis megmutatja, szerzője milyen mélyen ismeri a vidéki vagy épp a városi szegények életét. Megjegyzem, a modern magyar drámairodalomban ez a tendencia még erősebb is, mint a prózába – hadd hozzak hát a drámák közül egy példát.

Spiró György *Csirkefej* (1985) című darabja volt talán az első, mely a magyar társadalom peremére, legszélső pontjaira kalauzolta az olvasót, illetve a színházlátogatót. A testileg és lelkileg tönkrement emberek, a vereségre ítélt, kilátástalan helyzetben lévő rom-emberek világába. A nevelőintézetből hazalátogató két tizenéves fiú agresszióját és a trágárságra szűkült nyelvét mutatja be a mű: a fiúk macskákat ölnek szórakozásból, és olyan mocskosan beszélnek, olyan durván káromkodnak, ahogy addig irodalmi műben senki. Itt már a bűnből is kivész a metafizikai horizont: nincs semmilyen következménye, se emberi, se lelki, se törvényi, se rendőrségi. Érdekes volt az olvasók és nézők reakciója: habár a színpadon azt láthatták, amit az utcán is, a többség mégis elutasította a darabot – a nézők másik fele viszont arra használta fel, hogy elha-

tárolódhasson a nyomortól. A szolidaritás jelei tehát a legritkább esetben voltak csak felfedezhetők. A darabot egyébként ma is játsszák, és aktualitása sajnos inkább csak nőtt az elmúlt évtizedekben. De Spiró (1946) másik két darabja is szót érdemel: a *Koccanás* (2003) egy ártatlan, hétköznapi autóbalesetkor felszakadó indulatokat mutatja be, abból a nehezen cáfolható tényből kiindulva, hogy az emberek egyre távolabb kerülnek egymástól, egyre frusztráltabbak és egyre kevésbé képesek kulturáltan rendezni a konfliktusaikat. A *Preh* pedig egy, a lottófőnyereményt megnyerő szegény munkásházaspár tragédiájáról beszél: arról, hogy őket már ez sem tudja kihúzni a tulajdonképpen jól megszokott nyomorból.

Spiró darabjait folyamatosan játsszák a színházak, de mellette a már említett Háy János, azonkívül az 1967-ben született Egressy Zoltán (*Portugál* – 1997) és az 1970-es Tasnádi István (*Finító, a magyar zombi* – 2007) művei is a kortárs magyar színház fontos repertoárdarabjai lettek, jelezve, hogy a magyar társadalomban megvan az igény ez önértelmezésre – és a többségben megvan az ehhez szükséges önirónia is!

De hadd említsek még egy különleges művet: Korniss Mihály (1949) Kádár János utolsó nyilvánosan elmondott beszédéből írt egy olyan művet, mely segít a diktatúra minden ésszerűtlen és fájdalmas tapasztalatát megérteni (*Kádár* – 1996). Kádár 1956-tól 1989 állt az ország élén, leváltása előtti beszédében azonban egy megzavarodott, a félelmeit és a lelkiismeret-furdalását leplezni nem tudó ember szólalt meg, olyasvalaki, aki mentegezni próbálja magát az olyan vádak alól is, melyekkel senki nem is illette őt – és persze azokat a bűnöket is próbálja elhárítani, melyeket, mindenki tudta már, ő követett el. Korniss megtalálta, magáévá tette, megírta és tovább írta Kádár szövegét, azaz irodalommal formálta a valóban megtörténtet – irodalmi, teoretikus és politikai gesztust is gyakorolva ezzel. A szinkron történelem non-fiction parabolájához nyúlt, valami nagyon valóságos és nagyon látványos eseményhez, mely ugyanakkor metonimikusan a teljes magyar történelem tragikus felhangját közvetíti. És mindehhez a közös tudás, a Kádárról mint történelmi figuráról való közös gondolkodás vezet el. A teljes magyar szellemi élet várt egy ehhez hasonló művet, és bár ennek sem sikerült, messze nem sikerült minden várakozást kielégítenie, mégis jelentős vállalkozásnak bizonyult.

Mindezek mellett feltétlenül beszélnünk kell az elmúlt évtized legnagyobb érdeklődéssel várt regényéről, Nádas Péter (1942) *Párhuzamos történetek* című művéről (2005). A mintegy 1600 oldalas nagyregény struktúrája leképezi a kor információs struktúráját, hiszen alapszava a káosz, alapkérdése pedig az, hogy létezhet-e a kaotikus totalitásnak olyan véges fogalma, amely nem transzcendentális, és létezhet-e olyan esztétikai forma, mely mindezt magába zárja. Hasonló kérdés fogalmazódott meg Musil regényében, *A tulajdonságok nélküli emberben* is, és ahogy ott, itt is mellérendelő, és nem alárendelő szerkezetben konstruálódik meg a világ: egymással egyenrangú történetek sokasága alkotja a regény potenciális szövegét, és ezek közül a szerző nem logikai rendben választja ki azokat, melyekből többet mesél, vagy amelyeket esetleg végigmesél. Ha feltűnik, akár csak egy apró jelenet erejéig egy szereplő, mondjuk a ház-mester, felmerül a kérdés, mennyit kell tudnunk erről a szereplőről. Alig-alig tűnik érdekesnek az ő személye, Nádas néha mégis belekezd és elmeséli a

figura egész élettörténetét. Nincsenek átfogó eszmék, ideológiai fogódzók, és ami a legfontosabb: nem ragadható meg az egész megalkotásának vágya és igénye. A regény hatalmas terjedelme ellenére is lezáratlan – és azt mondja, rendkívüli erővel, hogy nemcsak azért lehetetlen a XIX. századi nagyregény ma, mert nem lehet végigmondani egyetlen történet sem (mondjuk úgy, technikai okokból), hanem azért sem, mert totalitásként ható nagy történetek nem léteznek, ezeknek nincs semmilyen transzcendens képzete sem – azaz maga a történelem is csak egy alakzat. Ez pedig alighanem megfelel a huszonegyedik századi tapasztalatoknak: csak személyes történetek léteznek, de ezek egy része is fikció, a sok-sok azonos értékű történet esetlegesen összeálló szövete. Illetve van még egy létező történet a regény szerint: a társadalmat működtető erotikumé, mely a testek közötti kommunikáció értelmezhetőségét jelenti.

A példákat hosszan lehetne még sorolni, kicsit akár el is távolodva eredetileg kijelölt témánktól. Fontos lenne említeni azokat az egyébként tehetséges szerzők által írt műveket, melyek az irodalom könnyebb, lektűrösebb oldalán keresnek helyet. Érdeemes lenne azokat a kevésbé sikerült regényeket is megvizsgálni, melyeket költők vagy jó novellisták írtak, pusztán azért, mert az irodalmi közvélemény a regényt tette meg a kilencvenes és a kétezres évek vezető műfajává. Nagyon fajsúlyos a női irodalom szerepe, a testről való beszéd felerősödése, mely ugyancsak erősen összefügg a társadalmi elvárásokkal, az olvasói igények kiszolgálásával. Abban a reményben kerülöm most ki ezeket a szövegeket, hogy máskor lesz majd alkalmam ezekről is beszélni.

Zalán Tibor

A Szomorú Aranykor után

Költészet, kultúra, válság

A magyarországi rendszerváltozás hajnalán, a szabadság és demokrácia lát-szatának eufóriájában fürdőzők, az új hon- és pozíciófoglalók ünnepi idejébe írtam bele egy esszét, melynek Szomorú Aranykor volt a címe. Ebben nem kevesebbet állítottam, mint hogy a Kádár-rezsim, azaz a poszt-sztálinista éra utolsó tíz éve a magyar kultúra aranykora volt. Az esszé felhördülést váltott ki, nem értették meg, mert nem is akarták megérteni, mit akarok mondani, és az-zal vádoltak meg, hogy visszaírom a szocializmus meglehetősen sok energiát fölöslegesen elszívó, gyakran sorsokat megnyomorító korszakát.

Holott én csak azt állítottam, természetesen kellően argumentálva, hogy a rendszer *már* túlságosan gyenge volt ahhoz, hogy beleszóljon a kultúra, ezen belül az irodalmi értékrendek alakulásába, tematizáltságába, ahhoz viszont *még* elég erős, hogy anyagi bázisát adja a kultúrának, ezen belül az irodalmi mozgásoknak. Még tovább pontosítva ezt, a művészeti-irodalmi rangsorok, prioritások alakulása gyakorlatilag már nem volt pártfüggő, azaz nem a rendszert támogató, azt ajnározó művészek kerültek a rangsorok élére, így az állami díjazások köre is kiszélesedett azokkal, akik ugyan nem támogatták a rendszert, de nem is fordultak nyíltan ellene. Az államilag támogatott folyóiratokban gyakorlatilag megvalósult az államot nyíltan kritizáló szólásszabadság, az írók-költők metaforizálva ugyan, de bátran bírálhatták a rendszert, idézőjelbe teheték a nagy Szovjetuniót, sőt, már az ötvenhatos forradalom is lehetett téma, nem ellenforradalmi megbélyegzéssel. Az emigráció és a kisebbségi karéj írói szabadon publikálhattak a lapokban, művészei kiállíthattak a legrangosabb helyeken, zenélhettek, jelen lehettek, részeseivé váltak az egyetemes magyar irodalmi kánonnak.

Történt mindez állami finanszírozással, látszólagos, de a valóságban már nem működő állami ellenőrzés mellett.

A Szomorú Aranykort felváltotta a Boldog Demokrácia Újkora. Pártok alakultak az egypártrendszer helyén, civil szervezetek hallatták, alkalomadtán emelték fel a szavukat, a sajtóban olyan dolgokról írtak, amik addig elképzelhetetlenek voltak, olyan stílusban, szavakkal, amelyeket negyvenöt óta a magyar újságírás nem ismert, vagy ha ismert is valaha, már elfelejtett. Szabad választásokon mérköztek egymással a frissen alakult pártok, új parlament jött létre, úgy tűnt fel, minden út Kánaánba vezet. Hogy mentek és mennek most sorra csődbe a szabadságukat és minden önrendelkezési jogukat megszerzett új társadalmak Kelet-Közép-Európában, hogy próbálnak megkapaszkodni a gazdag Nyugat szegény rokonaként a megmaradásban, hogy derül ki a szabadság némely lovagjairól, hogy korruptabbak és többet lopnak és harácsolnak még elődeiknél is, hogy rendeződnek vissza a politikai hatalmi szférák, hogy válik illúzióvesztetté, demoralizálttá és leamortizálódottá a lakosság, a nép, ahogy

szokás mondani, a változások egykori motorja és véghezvivője, most ne firtassuk, nem a mi asztalunk, itt és most semmiképpen.

Vizsgáljuk meg helyette, mi történt az irodalomban, legalábbis nagy vonalakban vázoljuk fel, mit láttunk, hogy legalább valamennyire megérthessük, amit ma látunk.

Az irodalomban is lezajlott az új hatalomelosztás.

Ezt a folyamatot egy nagy csalódás, illúzióelvesztés előzte meg. Történt, hogy az előző hatalom alatt a legtöbben igyekeztek kettős írószerepben feltüntetni magukat. Egyrészt annak a szerepében, akinek habitusában, de főleg a tevékenységében működött egyféle kontroll, tehát piszkálta ugyan a fennálló hatalmat, de tudta, hol a határ, mert a fejébe ültetett kis cenzor felemelt ujjal jelezte számára, hol nem szabad átlépnie a tűréshatárt. Így lehet állandóan jelen a sajtóban és a médiában. Másrészt, fontosnak tartotta legyártani kifelé azt a legendát, hogy vannak művei, amelyek az asztalfiókban vannak – hívták is ezt „asztalfióknak dolgozásnak” –, ezek a művek kemények és kegyetlenül társadalomellenesek, állítódott róluk, de, természetesen, nem jelenhetnének meg, ha alkotójuk a nagy nyilvánosság elé akarna velük lépni, nem kis bátorságot felmutatva ezzel. Mi pedig a költőtől tudjuk, a macska egyszerre nem fog bent is, kint is egeret.

Általános meglepetésre, a rendszerváltozás után gyakorlatilag egyetlen olyan mű sem került elő az állítólagos fiókokból, amely a posztkommunista érában nem jelenhetett vagy jelenhetett volna meg, és ez természetesen a Szomorú Aranykor – ráadásul még csak nem is a hatalomé – trükkje volt. Ahol minden bírálat gyakorlatilag megjelenhetett, és még fizetett is érte, aki tollvégre volt tűzve – mit kezdhetett egy író az ellenállás mítosza nélkül!

Az irodalom nekilátott a régi intézményrendszer szétfűzésének.

Elsőként jeleskedtek ebben azok az addig publikáláshoz nem nagyon jutó írók-költők, akik természetesen nem tehetségük mértékének vagy mérhetetlenségének tudták be háttérbe szorulásukat, hanem politikai okokkal kezdték el magyarázni azt. Hirtelen minden második középtehetségű, vagy éppen tehetségtelen író politikai üldözötté vált, és természetesen, ami a legkézenfekvőbb volt, ötvenhatos szerepet adott magának, ami akkor nem volt, s talán azóta sem az, ellenőrizhető. Kicsit emlékeztetett a helyzet arra az időszakra, amikor, a kommunisták hatalomra jutása után, a negyvenes évek legvégén, egyszerre annyi partizán bukkant fel az országban, hogy ha létezésük valóságos lett volna, akkor Magyarország német megszállása bizonyára vagy nem következik be, vagy egy-két napig se tart. A józanabbak természetesen megvonták a párhuzamot: ha annyi író lett volna ötvenhatos felkelő, szabadságharcos, ahány magáról azt állította, nem az oroszokat, de a kínaiakat is kiverjük az országból.

A támadások érdekes módon nem a hajdani pártírókra, hatalomkiszolgálókra irányultak, hanem az előző idő szerkesztőire. Egyre gyakrabban bukkant fel az a vád, hogy azok mind kommunisták, a rendszer gátlástalan kiszolgálói, az irodalom hóhérai voltak. Mármint a lapszerkesztők.

Engedtessek meg nekem egy rövid, személyes kitérő. Csaknem egy évtizeddel a rendszerváltozás kezdete előtt, tehát a Szomorú Aranykor idején, meglehetősen fiatalon, a Kortárs című folyóirathoz kerültem szerkesztőnek, amelyik akkor az ország vezető lapja volt. Érdekes módon történt. Mivel hi-

vatalosan nem tartoztam sem a demokratikus, sem a népies ellenzékhez, de magánellenzékiként, aki pártkönyvét nem hordhatta a szíve fölött, mert nem volt neki soha, akinek kellő szórakozást nyújtottak a munka nélkül eltöltött évek – mert sehol nem kaptam értelmiségi, vagy legalább végzettségemnek megfelelő munkát –, akit meg akartak félemlíteni a megfigyelők és megfigyelések, csak úgy kerülhettem központi irodalmi folyóirathoz, hogy annak egyik vezető munkatársa, jelentős és tekintélyes drámaíró, Páskándi Gézának hívják, felelősséget vállalt azért, hogy én a szerkesztőség munkatársaként nem fogok robbantani, szamizdatokat gyártani és terjeszteni. Ha igen, repül ő is, velem együtt. Ennyit egynémely szerkesztő sztálinista múltjáról...

Nos, amikor a föntebb említett hajsza megindult, elundorodtam az egésztől, szerkesztői munkámat feladtam, és mindenki meglepetésére kivonultam az irodalomból – épp akkor, abban az időben, amikor éppenséggel befelé törekedett mindenki, mert nyíltni látszottak az új terek, körvonalazódnak az új lehetőségek.

Mi következik abból, hogyha megbomlik egy irodalmi értékrend? Hogy a kialakuló káosz egyfajta új formával próbálja lefedni a lényegét. Nyilván az következik, hogy a lehangosabbak, a legagresszívebbek kerülnek az események centrumába, hogy az értékek idézőjelesek lesznek, noha ezek az idézőjelek majd csak később kerülnek melléjük. Az irányítást olyanok ragadják magukhoz átmenetileg, vagy akár hosszabb időintervallumokra is, akiknek nem is leplezetten az az érdekük, hogy azok az általuk föltaalált és felszínre dobott kreatúrák szerkeszenek, adjanak ki könyveket, ítéljenek élet és halál fölött ezentúl, akik hozzájuk hasonlóak, az ő színvonalukon gondolkodó, esetleg megszólaló személyiségek.

Kézenfekvő, hogy a kritika még rendet vágathatna a hangoskodók között, abban az esetben, ha lenne kritika. De a kritika, érdekes módon, egy idő után mintha elhallgatna, visszahúzódna a csigaházába, megszűnne a mérleg nyelve lenni, adott esetben a folyamatok irányításában szakmai iránymutatást adni. Hogy miért, annak sokféle magyarázata lehet. Az egyik legkézenfekvőbb magyarázat, hogy a különféle irányultságú új fórumok általuk irányított ítéleteket vártak el tőle, és egy magára valamit is adó gondolkodó erre nem mutathat hajlandóságot. A másik ok, amire még visszatérek, az irodalomba is beköszönő pénzhiány. Már semmivé foszlott az állami mecénatúra biztos gondoskodása a lapok előállítására, a szerzők kifizetésére, a szekunder irodalom, így a kritika honorálására. Az addig aktív ítéletek felmérték, mit jelent egy recenzálásra kiadott könyv elolvasása, átgondolása, a szöveg megírása – mármint hogy anyagilag mit jelent. Egyértelműen a csődöt jelenti, ha a befektetést és a hozamot viszonyítjuk egymáshoz. Az meg egyenesen a komikum határára sodorja az egész ügyet, hogy mára már a kritikája tárgyát képező könyvet is a kritikusnak magának kell megvennie, és ismerve a mai könyvárakat, nem is kell ahhoz reprezentatív kiadványnak lenni, hogy adott esetben a vásárlás meghaladja a recenzens anyagi lehetőségeit, illetve elvigye a könyvről alkotott véleményért kapott apanáza nagyobbik részét. Nyilván nem várható el senkitől, hogy lelkesedése és becsületes szándéka okán váljék leszegényedett értelmiségivé – a kritika tehát némely tehetősebbek magánpassziójává vált.

Amúgy, az értelmiség elszegényedése mára tapintható valósággá lesz, vas-tagon beleértve az irodalmárokat is...

Ez az állapot, mármint, az iránytű eltörése, vagy egyszerűbben, az iránytű tűjének kikötése, azt okozta, hogy teljes értékrelativizmus jellemezte egy idő után az irodalmat. A csődöt fokozta, hogy egy félreértelmezett – vagy talán az igazi – irodalmi demokráciában boldog-boldogtalan megjelentetheti a műveit könyv formában, az irodalmi áruengetegben, dzsungelben már nemcsak az olvasó képtelen eligazodni, hanem a kritikus is tanácstalan nézne körül, mármint, ha lenne kinek körülnéznie.

Hogy áll ma ez a helyzet? A változások érdekesekek, de a szájjíz, ha lehet, még keserűbb. A kritika ismét éled, ám sajátos preferenciák mentén, különös szimbiózisban életre híva. Amíg annak idején, az átkosban – ahogy nevezzük ma már a Kádár-érát – irányzatos irodalmat akartunk kiharcolni az avantgárdtól a neoromantikáig, vajmi kevés eredménnyel, mostanra kialakult a „pártirányzatos irodalom”. A kategória nem hivatalos, én használom, és adott esetben akár a tévedés jogát is megengedem magamnak. A különféle orgánumok ugyanis, előre nem látott módon, burkoltan pártpolitikai, legalábbis ideológiai szempontok szerint rendezkedtek be, válogatják meg, fogadják magukhoz szerzőiket és utasítják el a másik fél esetleg a sajátjaiknál sokkal jobb erőit. Természetesen a másik fél sem rest, mármint amikor válogatni kell a visszavágás módszereiben és eszközeiben. Kialakul tehát egy olyan új ellenállás az irodalomban, amely csöppet sem emlékeztet a régi ellenállásra, és az ellenállás szó is meglehetősen pontatlan a jelensége lefedésére.

A Szomorú Aranykor idején két meghatározó pólus volt, amelyek egymásnak feszültek. Egy a magát szocialistának definiáló rendszer, az ő híveivel, akik egy része kimondottan pártíró, így kegyenc és hatalmi tényező volt, a másik része pedig egyszerűen csak szimpatizált a fennálló rezsimmel, illetve a rendszerrel szemben álló, magát nyíltan szembenállónak definiáló, avagy magatartásával szembenállást képviselő és megvalósító tábor. A frontok nyíltak voltak, pontosan lehetett tudni, ki kinek az ellenfele, adott esetben ellensége, és mindkét táborban egység volt, amit természetesen a hatalom megtartásának, illetve a hatalom elmozdításának tétje határozott meg.

A mai formáció ezeknek a frontoknak a teljes összegabalyodását, összekuszálódását realizálja. Felbomlott azoknak a közössége, akik a hatalmat közösen támadták, illetve akik az irodalmi mozgásokat, elmozdulásokat együtt akarták végig- és kiharcolni maguknak és társaiknak, és mára különféle ideológiai érdekek mentén rendeződtek el az addigi „harcostársak”, nem ritkán egymással teljesen szemben állva, gyakran a régi rezsim kiszolgálóival, illetve utódszervezeteivel szoros szövetséget kötve. Az egy ellenség helyett sok más ellenség képződött, akik elsősorban azok közül kerültek ki, akikkel hajdan még együtt vállalták a létező egzisztenciális és művészi-egzisztenciális szakítópróbákat, reális veszélyeket. S mivel az ideológiai elkülönüléshez esztétikai érvek és elkülönülések is kapcsolódhattak, megkezdődött a kiszorítási. (Addig, amíg a Szomorú Aranykorban a különféle irányzatok és a központi direktívától eltérő nézetek egy konszenzuson belül élvezték az irodalom valamennyi képviselőjének szimpátiáját és támogatását, most az esztétikai másságok is a kizárások és támadások eszközeivé, célpontjaivá válhattak. Ebbe a csatának nem nevezett csatába ismét bekapcsolódott a kritika, mely immár sajátos szempontok szerint rendezte sorait. Az egyes táborok kriti-

kusai csakis a saját táboron belüli alkotókat méltatják rajongó figyelemükre, a velük szemben állókhoz tartozókat azonban a legélesebben és legszélsőségesebben próbálják ellehetetleníteni – míg azt, aki nem tartozik egyik táborhoz sem, egyszerűen elhallgatják, ami azzal egyenértékű, hogy őt minden oldalról lövik. (Az elhallgatás mint kritikai gyakorlat talán a legkegyetlenebb retorzió egy alkotóval szemben.) Ez az apologetikussá alacsonyodott kritika panegirikusz-áradatával jelentősen torzítja el maga felé a megtermelt értékek rendjét minden oldalon és táboron belül, messze nincs már konszenzus abban, hogy az értékeket létrehozó művészek milyen szinten alkotnak, nincs egységes szempont vagy közös mérce, nincs belső értékrend, ami még megvolt a Szomorú Aranykorban, amikor az írók maguk között állapították meg, milyen erőt képvisel önmaguk és társaik művészeté, és ezt közvetítették is a hatalom felé, amely nem tudta közéjük ékelni az embereit. Ma az egyik tábor értékrendjébe még csak véletlenül sem fér bele a másik gyülekezet legjobbjai sem, az egy irodalmat felváltja a sok kis irodalom, sok mérges kis hercegség, mint a XVIII. századi Németországban. Azzal a jelentős különbséggel, hogy ezek a kis hercegségek állandó harcban állnak egymással, állandó hatalmi és anyagi előnyöket próbálva meg kicsikarni a maguk számára. Honnan is? Nyilván a központi büdzséből, mert az állam azért létezik, anyagi erők azért vannak, csak azokat ki kell dalolni a zsebéből.

Az egymás mellett élés ellehetetlenülni látszik, egyelőre az egymás ellen élés gyakorlata az erősebb.

Az esztétikai-ideológiai különbségtételeken kívül másik nagyon fontos szempont is elkülöníti ezeket az írói bandériumokat: a már említett pénz, és annak az elosztásában való aktív és hasznos részvétel. Az eddig állami mecenatúra pályázati rendszerekbe csomósodott szét, ahol a kuratóriumokban ott ülnek az állam és az egyes oldalak képviselői, adott mennyiségben és pillanatnyi arányban. A megszerezhető pénzeket nyilván a saját favoritjaiknak akarják eljuttatni, így a kompromisszumok az ellenséges táborral abban nyilvánulnak meg, hogy milyen engedményre milyen engedményért cserébe hajlandóak. Te megszavazod az én emberemnek, én adok a te emberednek, én adok a te kiadónak, te megszavazol az én kiadómnak. Kicsit emlékeztet ez a parlamenti gyakorlatra, ahol csak akkor lángholnak fel a képviselők között a harcok, ha azokat a választók láthatják a tévék képernyőin vagy hallgathatják a rádióban. Amúgy, „parlamenti civilben” békés mutyizás és csendes alkudozás folyik, mióta a hatalom demokratikus gyűrűje új és új kezekre vándorol – jószerevével oda-vissza, oda-vissza, különös vetésforgókat alakítva ki.

Az irodalmi megosztlást erősíti az is, hogy az addigi egy írószövetség háromra szakadt, és e között a három között nincs átjárás, csak átkiabálás. Az érthető, hogy egyik magát a nemzeti értékek lekötöztettségként definiálja, a másik a liberális értékek hordozójaként, a harmadik mérsékelt erőként, közép-radikális szervezetként, a kérdésem csak az, hogy miért nem fér bele – ha már kell írószövetségnek lennie, mert ebben egyáltalán nem vagyok biztos, hogy érdekvédelmi szervezeten kívül kell-e szövetség még mindig –, szóval, miért nem fér bele egy nagy toleráns szervezetbe ez a háromféle törekvés? Talán mert a háromféle pénzlenyúlásnak, érdekérvényesítésnek nagyobb az esélye az egyenlő? Ezt aligha hiszem.

Természetesen megint azok szívnak, pestiesen szólva, akik nem tartoznak egyetlen párthoz sem, akik írói szabadgondolkodóként valamifajta igazság körül szeretnék elrendezni a műüket. Ők ugyanis ezeken a pénzelosztó fórumokon senkinek az érdekkörében nem jelennek meg, így legtöbbször nem is kapnak könyveikre, projektjeikre egyetlen huncut petákot sem. Mehetnek az igazságukkal a sóhivatalba. Gyakran kérdik meg tőlem, ha van ez az igazság, ami körül a körön kívüliek botozgatnak, és nem annyira relatív ennek az igazságnak a léte, mint amilyennek látszik, középen van-e, mert ha igen, akkor a középen álló embereknek van mindig igazuk. Sokáig én is azt hittem, hogy ha középen áll az ember, akkor az igazság pontját találta el, és onnan élesebben, tisztábban lát. Mára azonban egyértelművé vált számomra, hogy az igazság csak a legritkább esetekben találja meg az ideálisnak vélt közepet. Az igazság mozgó entitás, hol itt, hol ott jelenik meg, párt- és ideológiafüggetlenül, és például nekem mint szabadon gondolkozó értelmiséginek, az a kötelességem, hogy mindig ott foglaljak el állást magamnak, ahol az igazságot felbukkanni vélem. Függetlenül attól, hogy kinek a térfelén jelenik meg, hogy egy adott vitában, látszólag, kinek az álláspontja mellett foglalok állást. Ez persze a hinpapolitikusság gyanújába vonhatja bele a keresőt, de ez akkor lenne igaz, ha az állandó mozgás valamilyen megfogható érdek miatt történnék, nem pedig morális kényszerből.

A rendszerváltás igazi nagy vesztese az irodalomban, azért valljuk be, a költészet. Amíg a próza nyomban előretört és várakozásokban, megítélésekben viszonylag rangos helyre vergődte fel magát, amíg a dráma megújulását éli, lévén konfliktushelyzetre épülő műnem, és a mai Magyarországot talán már csak a konfliktusok rettenetes halmaza tartja fent, a líra mint olyan elbizonytalanodott, holott a Szomorú Aranykor vezető műneme, legfontosabb és legelismertebb megszólalási formája volt, meglehetősen nagy olvasótáborát és meglehetősen erős olvasói elvárásokat tudva maga körül. Ennek oka abban rejlik, hogy a költészetnek volt egy ki nem mondott megállapodása az olvasójával. Az irodalom köztudottan többet engedett, engedhetett meg magának a megszólalás erősségében, mint a többi megszólalási forma, festészet, szobrászat, film, zene. Ezen belül különösen a költészet. Miért éppen a költészet? Az epika történetben ragadja meg önmaga lényegét, így könnyen és egyszerűen dekódolható, amit mond, amit üzenni szándékozik. A dráma, középpontjába állított konfliktusával, létező vagy virtuális idejében mozgó szereplőivel, szintén azonnal elárulja magát, ha olyasfajta tartalmak, kimondások közzétételére vállalkozik, amelyek a rendszer alapjait támadják, netán feszegetik.

A líra azonban rendelkezik egy olyan eszközzel, amely támadhatatlanná tesz, teheti a versben foglaltakat, ez pedig a metafora. Nem véletlen, hogy a Szomorú Aranykor költészetét a már-már túl erős metaforikusság jellemzi. A metaforának ugye, köztudott, van egy hasonlító és hasonlított fele, és a hasonlító léte biztosítja azt, hogy a hasonlított ne jelenjék meg a maga meztelen valóságában. Valamit kimondok, amire ráérteni akár többfélét is lehet. A jel megjelenik, a jelölt megsokszorozódhat. Mit értek ezen? Egy tank, vagy akár egy virág letiprása motívumának belekerülése a versbe egyértelműen utal az erőszakra, de az olvasói kódolásban már az orosz jelenlétre, az ötvenhatos forradalom eltiprására. A kard bekerülése a versbe a harc, a szabadság, a

szabadságharc szimbóluma is lehet, de egyfajta dekódolással a kommunista elnyomás elleni érzelmek szinten tartásának a gesztusává tehető. Sorolhatnánk. Az olvasó mindig várta az „üzenetet”, a megerősítést, hogy írástudói nem hagyták cserben, hogy a „néma ellenállás” azért folyik, versben verbalizáltan. Az összekacsintás megtörtént, illetve mindenki tudta, hogy egy-egy ilyen vers megjelenésével valami fontos, közös történet íródott.

A rendszerváltozással ezek a tartalmak idejétmúlttá és fölöslegessé váltak, az összekacsintásnak már nem volt értelme, a költészet politikai szerepe, metaforikus kimondási kényszere elveszítette a jelentőségét. Ezzel egy időben nagyon sok költő alól futott ki a talaj, akiknek a költészetét addig a politikai üzenetek állandó kódolása tartotta fent, illetve generálta érdekességé. A napi aktualitások jelenléte az irodalmi alkotásban azonban olyan, mint a sajtóhír, kirohad az időből, kirohad belőle egy idő után, ha az aktualitás kiveszik a korszakból, így nagyon sok addigi életmű lyukadt ki, foszlott el amiatt, hogy az etikai föltalálások mellett nem tudott esztétikai érvénnyel jelen lenni.

Nem véletlen tehát az sem, hogy megcsappant a költészet iránt érdeklődők tábora. Én mégis azt mondom, most került a helyére a magyar költészet, hiszen egy kényszerűen felvállalt társadalmi-politikai szerepről lemondás után eljutott a maga lényegéig: csakis az esztétikai létezésformára bízta magát. Ez a fajta, sokak által sterilnek tartott költészet sokkal kevesebb olvasót vonz, mint régen. Örülök ennek, hiszen a költészet, akárcsak a zene, mindig is a mandarinok magánpassziója volt. A vers megfoghatatlan belső tartalmak közvetítése szavak különös elhelyezése, viszonyba emelése által. Ezzel a tulajdonságával leginkább a zenére emlékeztet. És valljuk be, a komolyzenének ma is igen kevés rajongója van, ha azt a sok sznobot leszámítjuk, akik végül is a koncerttermek és operaházak eltartói.

Mégis, mire való a vers, kérdezi egyik kritikus barátom egy teázóban, nem sokkal e rövidke, töredékes eszme-futtatás befejezés előtt. Amikor senki sem veszi komolyan, amikor senki sem olvassa, amikor kicsit lenézi, kicsit kineveti a társadalom a lelküket felmutató furabogarakat. Nem tudtam választ adni neki. Csak annyit mondtam, a vers íródik, de hogy honnan ered, mitől buzog fel, azt nem tudom. Ahogy a patak is, egyszerre csak kibukkan a hegy oldalából. Jön az időből, és vissza is tér oda, illó hétköznapi létezése után. Úgyhogy a költészetet nem kell sajnálni, főleg nem kell félteni.

Amit eddig elmondtam, egy nagy torta vékonyka szelete volt. A torta egésze persze más, talán jobb, talán rosszabb ízű, mint ahogy itt fölelmegettem. Szándékom a töprengés volt, sem megoldásokat nem tudok, sem irányokat javasolni. Mindössze jólesett eltűnődnöm azon, hogy egy húsz évvel ezelőtti jóslat mennyire állja meg a helyét 2010-ben. A jelek szerint, sajnos, jó jósnak bizonyultam. A Szomorú Aranykor után nem a Kánaánba jutottunk, hanem, kis túlzással, a sivatagban bolyongunk. Nem zárom ki annak a lehetőségét, hogy a dolgok kiforrják magukat, alakulnak, s ha nem is aranykor, de egy ezüstke felüti a fejét. Ehhez kitűnő alkotók és fórumok vannak, csak szétszórtan, összehangolatlanul, magányosan és gyakran kiátkozottan. Lehet, hogy ha ennek a szétszórattatásnak a gyakorlatát megszokjuk vagy megértjük, akkor talán a hasznunkra is fordítjuk, és majd kevésbé lesz keserű az ilyen beszámoló, mint amilyenre most az enyém sikerült.

E számunk szerzői

- Albert Gábor** (1929) – író, műfordító, Budakeszi
- Arató János** (1949) – újságíró, műfordító, Budapest
- Bánfalvy Zoltán** (1993) – fotográfus, Budapest
- Bánki Éva** (1966) – író, műfordító, egyetemi oktató, Budapest
- Barna T. Attila** (1971) – költő, író, publicista, Budapest
- Báthori Csaba** (1956) – író, kritikus, műfordító, esszéista, Budapest
- Bedecs László** (1974) – kritikus, Budapest/Szófia
- Bereti Gábor** (1948) – közíró, költő, Miskolc
- Cseh Gizella** (1972) – tanár, újságíró, Budapest
- Csepregi János** (1980) – szerkesztő, író, Budapest
- Ébert Tibor** (1926) – író, költő, drámaíró, zeneművész, Budapest
- Fodor Ákos** (1945) – költő, műfordító, Budapest
- Gál Erika** (1973) – biológus (archeozoológus), Újlyengyel
- Kleb Attila** (1965) – fotográfus, Budapest
- Jókai Anna** (1932) – író, költő, Budapest
- Józsa Judit** (1974) – kerámiaszobrász, Budapest
- Kirilla Teréz** (1972) – PhD-hallgató, költő, Budapest
- Kiss Anna** (1939) – író, költő, drámaíró, Budapest
- Kolozsvári Papp László** (1940-2005) – író, műfordító
- Koppány Zsolt** (1955) – író, esszéista, Budapest
- Kőszegi Lajos** (1956) – író, filozófus, Veszprém
- Lászlóffy Csaba** (1939) – író, költő, drámaíró, esszéista, Kolozsvár (Románia)
- Lukáts János** (1943) – irodalomtörténész, író, Budapest
- Mújdricza Péter** (1955) – építész, művészeti író, Esztergom/Budapest
- Nyerges András Gábor** (1989) – költő, egyetemi hallgató, Budapest
- Nyerges András** (1940) – költő, író, műfordító, Budapest
- Papp Ágnes Klára** (1968) – kritikus, irodalomtörténész, Budapest
- Papp Dénes** (1980) – író, zenész, Miskolc
- Pataky Adrienn** (1986) – kritikus, Budapest
- Romhányi Török Gábor** (1945) – irodalmár, műfordító, Budapest
- Rusvay Balázs** (1977) – középiskolai tanár, Vác
- Seres András** (1935–1971) – néprajzkutató
- Soltész Márton** (1987) – kritikus, Budapest
- Stankovics Marianna** (1965) – középiskolai tanár, Döbrönte
- Suhai Pál** (1945) – költő, tanár, Budapest
- Szakolczay Lajos** (1941) – irodalomtörténész, kritikus, Budapest
- Szauer Ágoston** (1963) – költő, Szombathely
- Székely Anikó** (1950) – fotós, Szombathely
- Szilágyi Kinga** (1985) – egyetemi hallgató, Debrecen/Váncsod
- Tandori Dezső** (1938) – költő, író műfordító, Budapest
- Tarbay Ede** (1932) – író, költő, műfordító, Budapest
- Tornay Endre András** (1949-2008) szobrász és éremművész
- Varga Melinda** (1984) – költő, újságíró, Kolozsvár (Románia)
- Wehner Tibor** (1948) – író, művészettörténész, Budapest
- Zalán Tibor** (1954) – költő, író, drámaíró, Budapest

Novemberi futamok

„A szagok lassan szorítják ki az orrból a kinti hideg szagtalanságát. Dögszag, és mégsem egészen olyan, mint Kardosfalvánál, a Nádas völgyében, a pataktól jó messzire ázott döglyük. Édeskés és csábító, egyszerűs mind lenyúlik a torkon, marokra fogja a gyomrot s rángatja, mint-ha fel akarná tépni.” (Kolozsvári Papp László)

„A szavakat a hús írja. A többi hab, / játék, mese, mesebeszéd. Nyikorog az elme, / csikorog a logosz...” (Bánki Éva)

„Megtanulni, majd / elfelejteni: két Nagy / Próbátételünk.” (Fodor Ákos)

„Titkos oázis- / tócsák, guruló diók, / százszorszép idők. / Halk éjkupolák mélyén / heverünk. Szópalástunk / lehull. Tér születik.” (Királla Teréz)

„Meteor-kúpból / szól a végtelen anyag: / te az enyém vagy. / S a tükörző / mocsár elborul. / Sötét vulkánjából / az olvadt föld: / enyém vagy.” (Kiss Anna)

„Valami olyasmit írtam Neki, hogy reszketve állok a küszöbén, mint hajdanán ő, amikor Kosztolányihoz először betoppant.” (Koppány Zsolt)

„A nagymérvű nemzeti ízeltség állapotának ugyanis egyik következménye az, hogy a kisebbségben foganó művészet többnyire a közösség ún. sorskérdéseit állítja középpontba.” (Báthori Csaba)

„Jólesett eltűnődnöm azon, hogy egy húsz évvel ezelőtti jóslat mennyire állja meg a helyét 2010-ben. A jelek szerint, sajnos, jó jósnak bizonyultam. A Szomorú Aranykor után nem a Kánaánba jutottunk, hanem, kis túlzással, a sivatagban bolyongunk.” (Zalán Tibor)

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Folyóiratunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap és a Nemzeti Civil Alapprogram támogatja.